

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΕΤΟΣ Θ' — 1935
ΤΟΜΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ ΕΒΔΟΜΟΣ

ΑΘΗΝΑΙ, 15 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1935

ΤΕΥΧΟΣ 200

ΤΡΕΙΣ ΓΕΝΕΕΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΑΛΛΗ

Τῆ γνώμη μου γιά τόν Ἀλέξαντρο Πάλλη, τό ἔργο του καί τή θέση του στα Ἑλληνικά Γράμματα τήν ἔγραψα στό προηγούμενο τεύχος τῆς «Νέας Ἐστίας», καί σήμερα δέ θά εἶχα παρά νά ξαναπῶ μέ περισσότερα λόγια τά ἴδια πράγματα, — νά ἀναπτύξω μερικούς σύντομους χαρακτηρισμούς ἢ νά δικαιολογήσω, μέ παραπομπές σέ κείμενα, τίς ἐντυπώσεις μου ἀπό τήν πρωτότυπη καί μεταφραστική ἐργασία του. Προτιμῶ, λοιπόν, ν' ἀποφύγω τίς ἐπαναλήψεις, — ἐπαναλήψεις ἐντελῶς ἀσυγχώρητες, ἀφοῦ ἀναγκαστήκαμε νά προσθέσουμε ὀκτώ σελίδες γιά νά περιλάβουμε ὅλα τά ἄρθρα κι' ὅλες τίς γνώμες, — καί νά ἐξηγήσω τή σύνθεση τοῦ τεύχους αὐτοῦ ἢ, καλύτερα, τό σκοπό του.

Ἡ «Νέα Ἐστία», κάθε φορά πού ἡ λογοτεχνία μας χάνει ἕναν ἀπό τούς σημαντικότερους ἀντιπροσώπους της, θεωρεῖ χρέος της νά τοῦ ἀφιερῶσιν πολλές σελίδες τῆς ἢ καί ὀλόκληρο τεύχος τῆς. Τό χρέος αὐτό ἔδωσε τό «Τεύχος Ψυχάρη» καί τό «Τεύχος Καβάφη». Καί τό ἴδιο χρέος δίνει τό σημερινό τεύχος. Προσπαθήσαμε νά συγκεντρώσουμε στίς σελίδες του ἄρθρα πού νά ἐξετάζουν τό ἔργο τοῦ Ἀλέξαντρου Πάλλη ἀπ' ὅλες τίς πλευρές του, νά τό τοποθετοῦν στήν ἐποχή του ἢ, ἀκριβέστερα, στίς διάφορες ἐποχές πού φάνηκε κ' εἶχε τήν ἐπίδρασή του, νά τό συσχετίσουν μέ τούς γλωσσικούς ἀγῶνες καί νά καταλήγουν σέ μερικά ὀριστικά συμπεράσματα. Θελήσαμε δηλαδή νά ἔχουμε τόν ἀπολογισμό πνευματικῶν προσπαθειῶν πού κράτησαν περισσότερο ἀπό πενήντα χρόνια, — ὁ Πάλλης ἔκαμε τήν ἐμφάνισή του τό 1879 μέ τήν κριτική ἔκδοσιν τῆς «Ἀντιγόνης», — ἕναν ἀπολογισμό πού πολλά ἔχει νά διδάξῃ καί πολύ κουράγιο νά δώσῃ στούς ἀδύνατους καί στούς κουρασμένους τῆς μεταπολεμικῆς ἐποχῆς.

Ἀλλά μέ τό τεύχος αὐτό ἐπιδιώξαμε καί κάτι ἄλλο, πού δέ θά δυσκολευθῆ καθόλου νά τό καταλάβῃ ὁ προσεκτικός ἀναγνώστης. Μαζί μέ τά ἐκτενῆ ἄρθρα, ὑπάρχουν καί πολλές σύντομες γνώμες. Τίς διατυπώνουν λογοτέχνες κ' ἐπιστήμονες γνωστοί κ' ἐκλεκτοί, παλιοί καί νέοι, συντηρητικοί καί προοδευτικοί, τελospάντων πνευματικοί ἄνθρωποι ἀπό τρεῖς γενεές κι' ἀπ' ὅλες τίς παρατάξεις. Ἀρχίζουμε ἀπό τόν Κωστή Παλαμά καί φτάνουμε στόν Ἀγγελο Τερζάκη. Κ' ἔπειτ' ἀπό τόν Γιάννη Βλαχογιάννη, μέ τή μεγάλη λατρεία γιά τούς δημιουργούς τῆς σημερινῆς ἑλληνικῆς πατρίδας, μιλοῦν γιά τόν Ἀλέξαντρο Πάλλη ὁ Σβῶλος, ὁ Βάρναλης, ὁ Κορδάτος, ὁ Γιαννιός. Ἡ συγκέντρωση τόσων ἀρθρων καί γνωμῶν μοιάζει μέ δημοψήφισμα γιά μιά μεγάλη πνευματική προσωπικότητα. Ἀλλά δέν εἶναι. Εἶναι, νομίζω, κάτι σπουδαιότερο καί χρησιμώτερο. Ὁ ἀναγνώστης τοῦ τεύχους αὐτοῦ βλέπει, βέβαια, νά κρίνεται τό παρελθόν. Προπάντων ὁμως κάνει μιάν ἀνεκτίμητη ἐξακρίβωση: ποῖο εἶναι τό παρόν, τό πνευματικό παρόν, ὅπως βγαίνει μέσ' ἀπό τόσες καί κάποτε ἀλληλοσυγκρουόμενες γνώμες. Καί τό συμπέρασμα αὐτό εἶναι ὁ καλύτερος ἔπαινος γιά τόν ποιητή καί τό μεταφραστή πού τιμοῦμε τή μνήμη του. Καταλαβαίνουμε τί εἴμαστε καί πού πάμε, μόνο ὅταν ζητήσουμε νά ἀντιμετωπίσουμε μιά μεγάλη προσωπικότητα καί θελήσουμε νά κανονίσουμε τή στάση μας ἀπέναντί της. Κι' ὁ Ἀλέξαντρος Πάλλης δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι, στα Ἑλληνικά Γράμματα, ἦταν ἕνας δυνατός, ἕνας τίμιος, ἕνας ὑποδειγματικός ἐργάτης, — μιά ἀληθινή προσωπικότητα.

ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΑΛΕΞΑΝΤΡΟΣ ΠΑΛΛΗΣ

Στή χορεία τῶν δημοτικιστῶν, δηλαδή ἐκείνων πού δὲν ἀρκεῖ μόνο νά θέλουν, ἀκόμη καί νά γράφουν τὸ δημοτικὸ Λόγο, μα χρειάζεται ἀκόμη καί νά ξέρουν νά τὸν γράφουν φιλολογικά, δηλονότι λογοτεχνικά, ὁ Ἀλέξαντρος Πάλλης εἶναι κι' ἀπὸ τοὺς ἀρχηγούς καί ἀπὸ τοὺς καθοδηγούς τοῦ δημοτικισμοῦ ὁ σημαντικώτερος. Στὸν τόμο τὰ «Κούφια Καρύδια» τοῦ Ἀρβανίτη Λέκα, πού εἶναι τὸ ψευδώνυμό του, βρίσκεται ὁλόκληρος μὲ τὸν Κόπανο καί μὲ τὸν Ταμπουρά του πού χτυπᾷ καί πού παίζει, ὄχι μόνο στὸ στίχο του, μα σὲ ὁλόκληρο τὸ ἔργο του. Ὁ Κόπανος, μεταχειρισμένος ἀπὸ τὴ σατυρική ὄρμη τὴν ἀποκλειστική, πού συχνά εἶναι τὰ χτυπήματά του τυφλά, κινεῖ τὴν προσοχή καί τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἀδιάλλαχτων καί μονοκόμματων ὁπαδῶν τοῦ δημοτικισμοῦ ὄχι ὅμως καί κείνων πού δὲ λησμονοῦν πῶς καί ὁ δημοτικισμὸς λόγος εἶναι, ὑπέριστη εὐγένεια καί στὸ ναῦ καί στὰ χέρια τῶν ὄσων πού σοφὰ καί περίτεχνα ξέρουν ἢ θέλουν νά τὸν ἐφαρμόσουν ὅμως λόγος, δηλονότι, κατὰ τὴ φωτεινὴ φράση τοῦ Ἀριστοτέλη, «πάλαι τε καί νῦν καί ἀεὶ ζητούμενον καί ἀεὶ ἀπορούμενον». Ἐκεῖνοι, καί στὴν ἀναγνώριση τῆς σοφίας καί τῆς εὐλικρίνειας τοῦ Ἀλέξαντρο Πάλλη πάντα καί μὲ τὴ συμφωνία τῆς γνώμης του, στέκονται σὲ κάποια γλωσσικὰ στοιχεῖα τοῦ δημοτικισμοῦ, πού εἶναι μαζί ζητούμενα καί ἀπορούμενα, στέκονται συντηρητικοί, καθὼς ἄλλως τε γιὰ τὴ συντηρητικότητά της γνωρίζεται στὸ ἐπιστημονικὸ της κοίταγμα, καί ἡ δημοτικὴ γλῶσσα.

Καί δὲ λησμονοῦν ἀκόμα πῶς ὁ χαρακτήρας πού ἀναγνωρίζεται, πού τιμᾶται καί πού ἐξαίρεται στὸν Πάλλη, εἶναι ἡ ἔρευνα καί ἡ κριτικὴ τῶν κειμένων, ἡ ἐκδοτικὴ του ἐργασιοσύνη στὴ διαφώτιση τῶν ἀρχαίων, περισσότερο ἀπὸ τὴ δημιουργικὴ του πρωτοβουλία, ἀπὸ τὴν ἐμπνευση. Ὁ Πάλλης, ὅσο κι' ἂν εἶναι χαριτωμένος ποιητὴς πού μᾶς ἄφισε κλασσικὰ κάποια τραγούδια, εἶναι, στὴν τελειότητά του, μεταφραστής. Εἶν' ἐκεῖ στὰ μεταφραστικά του κατορθώματα, ὁ δημιουργός. Στὸν «Κύκλωπα», στὴν «Ἰλιάδα», στὸ Θουκυδίδη, στὸν «Ἐμπορο τῆς Βενετίας», τοῦ Σαίξπηρου, στὴν «Κριτικὴ τοῦ Ἀδολοῦ Λογισμοῦ» τοῦ

Κάντ. Μερικὲς γνώμες φημισμένων ἐδικῶν μπορεῖ νά μαρτυρήσουν πειστικὰ γιὰ τὴν ἐργασία του. Ὁ Ἀλβέρτος Τημπερ, καθηγητὴς τῆς Ἰνδογερμανικῆς Γλωσσολογίας τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Στρασβούργου, γράφει στὴ «Deutsche Literaturzeitung» τοῦ 1905: «Σάστισα ἀληθινὰ πῶς τόσο καθαρὰ διαβάζονται τοῦ Κάντ οἱ Στοχασμοὶ ξαναχυμένοι στὴν Δημοτικὴ. Μπορεῖς μάλιστα νά πῆς κάποτε: ἡ μετάφραση ξεπερνᾷ τὸ πρωτότυπο ὡς πρὸς τὴν ξαστερωσύνη. Πουθενὰ δὲν ἐνίωσα νά τοῦ λείπει τοῦ μεταφραστῆ γλωσσικὸ ὄλιγό. Τὸ πῶς ὅμως δαλεῖται φιλοσοφικὲς ἔννοιες τῆς γραφτῆς ξαναχύνονται τες δημοτικά, αὐτὸ καί σωστὸ εἶναι καί εὐλογο.»

Ἄλλὰ τὸ ἔργο πού μαζί χαρακτηρίζει καί πού στεφανώνει τὴν ἀξία του, εἶναι ἡ μετάφραση τῆς «Ἰλιάδας». Σὲ μιὰ λεπτομερῆ κριτικὴ τῆς «Ἐστίας» τοῦ 1892, ἔγραφε ἀνάμεσα σὲ ἄλλα: «Ἡ «Ἰλιάδα» τοῦ Πάλλη ἀκριβῶς εἰπεῖν, δὲν εἶναι μετάφρασις καί εἶναι κάτι παραπάνω ἀπὸ παράφρασις. Εἶναι ἀπόπειρα μετασχηματισμοῦ τοῦ ἀρχαίου ὁμηρικοῦ εἰς καθαρὸν νεοδημοτικὸν ποίημα.»

Ἄλλ' ἡ «Association en France des Etudes grecques», στὰ 1905, βράβεψε τὴν «Ἰλιάδα» τοῦ Πάλλη. Στὸ τεῦχος τῆς Revue (Juillet-October 1905) ὁ εἰσηγητὴς Hauvette, ὀνομαστός Ἑλληνιστὴς, μιλά γιὰ τὸ ἔργο. Τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο καθορίζει ἀκριβῶς τὴ σημασία της: «Ἡ μετάφραση αὐτὴ ἔχει σπάνια προσόντα. Ζωγραφίζει τοὺς ἥρωες μὲ ἀπίστευτὴ δύναμη. Βρίσκει τόνους βαθειᾶς ἀλήθειας γιὰ ν' ἀποδώσῃ καί τὰ ἰσχυρότερα καί τὰ λεπτότερα αἰσθήματα τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς. Ἀδίσταχτα πραγματοποιεῖ καί τῆς ντόπιας λαλιάς τὰ γνωρίσματα γιὰ νά ξαναζήσῃ στὰ πρωτόγονα στόματα τῶν προσώπων τοῦ Ὀμήρου τοὺς πῶς ἐλεύθερους ἐκφραστικούς τρόπους τῆς γλῶσσας τοῦ λαοῦ... Τὴ γραφικὴ αὐτὴ καί τὴν ἐντονα ζωτικὴ γλῶσσα, ὁ Πάλλης, τὴ χειρίζεται μὲ σπάνια εὐτυχία, σὰ γνήσιος καλλιτέχνης, καί ἡ εὐλυγισία τῶν σύνθετων ὀνομάτων πού χειρίζεται, μᾶς κάνει κάποτε νά στοχαζώμαστε τὴν ἐντέλεια τοῦ ἀρχαίου προτύπου.»

Στὰ «Κούφια Καρύδια», μιὰ συνέντευξη τιτλοφορημένη «Γιάννης Παπαδιαμαντῶ-

πουλος» τοῦ Πάλλη μὲ τὸ δοξασμένο Μορέας στὸ Παρίσι, μᾶς δίνει νά αἰσθανθοῦμε διακριτικὴ καί λιγόλογη διακριτικότητα καί στῶν δύο τὴ συνάντηση, μολονότι ἡ στομυλία τοῦ καθενός, γράφοντας ἢ μιλώντας, εἶναι ἀρκετὰ διαφορετικὴ. Ἐνα ἐκφραστικώτατο ἀλληγορικὸ διήγημα τοῦ Δανου Hans Andersen, τὸ «Ἀσκημόπαπο», δημο-

σιευμένο στὸν τόμο τοῦ Πάλλη, ἰδιαίτερα μὲ συγκινεῖ γιὰ τὴν ἀνακάλυψη τοῦ ἀσκημόπαπου ὅταν καθρεφτίζεται στὰ διάφανα νερά Βλέπει ἀπροσδόκητα πῶς εἶναι ὠραιότατος κύκνος Πῶς νά μὴ θυμίζῃ καί σὲ μένα, καθὼς θὰ θυμίζε, ὑποθέτω, καί στὸν ἀείμνηστο Πάλλη, τὴν ἀγαπημένη μας ἰδέα: τὸ συμβολισμὸ;

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ
τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

ΛΕΒΕΝΤΙΑ

Ἀπὸ τὸν Ἀλέξαντρο Πάλλη, τὸν ἀνθρώπο καί τὸν ποιητὴ, τὴ στιγμή πού ὁ χαμὸς του τὸν ἀνασταίνει πλέριο στὴ σκέψη καί τὴν ἀγάπη μας, ἡ ἐντύπωσή μου στάθηκε πάντα μιὰ καθολικὴ ἐντύπωση λεβεντιάς. Γιατί, ἂν μὲ τὴ λέξη τούτη, ἡ γλῶσσα μας μᾶς δίνει τὴν ἐννοια καί τὴν εἰκόνα τῆς «ἀρρενωπῆς χάριτος», ὁ Πάλλης, περισσότερο ἀπ' ὅλα κι' ἀπάνω ἀπ' ὅλα, εἶναι ὁ λεβέντης. Λεβέντης στὸ χαρακτήρα του, στὴ σκέψη του, στὸ αἰσθημά του, στὴ γλῶσσα του καί στὴν τέχνη του. Ἐνα ἐπαφρόδιτο πνεῦμα ἠρωϊσμοῦ πνέει σὲ ὁλόκληρο τὸ ἔργο του καί τὴ ζωὴ του. Ὁ ἀέρας τῆς λεβεντιάς. Ἴσως στὴν ψυχροσύνη του τούτη νά μὴν εἶναι ἀσχετὴ καί ἡ καταγωγή του ἀπὸ τὰ Ἡπειρώτικα βουνά. Ὁ Κωστὴς Παλαμᾶς, θέλοντας νά προσδιορίσῃ τὸ εἶδος τῆς ἀγάπης του γιὰ τὴ γυναῖκα του, τὴ συγκρίνει μὲ «λεβέντικο τραγούδι τῆς Ἡπείρου»:

Σ' ἀγαπῶ, σὰ λεβέντικο
τραγούδι τῆς Ἡπείρου.
Ἐσὺ ποτὲ δὲ μέθυσες
ἀπ' τὸ κρασί τοῦ ὄνειρου.

Ἐτσι, μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, νοιώθει κανεὶς πῶς ἀγαπᾷ τὸν ποιητὴ τοῦ «Ταμπουρά καί Κόπανου», τὸ μεταφραστὴ τῆς Ἰλιάδας, τὸ πρωτοπαλήκαρο τοῦ γλωσσικοῦ μας σηκωμοῦ. Προσέχτε τὴ γλῶσσα του. Εἶναι βέβαια ἡ κοινὴ μας δημοτικὴ. Ἀλλὰ τί παληκαρία χάρη τὴν ἐμψυχώνει! Ξαναδιαβάστε τὰ λυρικά του. Τὰ ἠρωϊκά, τὰ ἐρωτικά, τὰ παιγνιδιάρικα. «Λεβέντικο τραγούδι». Ξαναζήστε μαζί του τὴν Ἰλιάδα. Ὅταν πρωτοφανερῶθηκε ἡ μετάφρασή του, μαγεμένος ἀπ' τὸν παλμὸ τῆς ζωῆς της, τῆς καινούργιας ζωῆς τοῦ παλιοῦ Ὀμήρου, εἶχα ὡστόσο κ' ἐγώ, σὲ μιὰ σύγκαιρη κριτικὴ μου, δημοσιευμένη τότε στὰ «Παναθηναία», κάποιες ἐπιφυλάξεις γιὰ τὸ μεταφραστικὸ σύστημα τοῦ Πάλλη. Γιὰ τὴ μεταφορὰ δηλαδή πού εἶχε ἀποτολήσει τῆς Ὀμηρικῆς ἐποποιίας—προσώπων καί πραγμάτων—στὴ νέα μας ἀρματώλικὴ ζωὴ.

Δεχόμενοι μὲ κάποια δυσκολία, ἴσως περισσότερο μὲ κάποιο ξάφνιασμα, τὴν Ἰλιάδα τοῦ Ὀμηρικοῦ ἐπικοῦ κύκλου, παρουσιασμένη σὰ μιὰ καινούργια ἐποποιία τοῦ Ἀκριτικοῦ κύκλου, ὅπως μᾶς τὴν εἶχε δώσει ὁ μεταφραστὴς της. Νόμιζα πῶς ξεφευγε ἀπ' τὴν ποιητικὴ τῆς ἀτμοσφαίρας. Σήμερα, ξαναδιαβάζοντας τὴν Ἰλιάδα στὴ μετάφραση τοῦ Πάλλη, τὴ βρίσκω περισσότερο μέσα στὴν ἀρχικὴ τῆς ἱστορικῆς ἀτμοσφαίρας, ἔτσι παρ' ὅσο θὰ τὴν εὕρισκα σὲ μιὰ μετάφραση πῶς πιστὴ στὰ ἱστορικὰ παραδομένα καί στὸ φιλολογικὸ κείμενο. Μὲ τὴν πνοὴ τῆς καινούργιας λεβεντιάς—νά τὸ θαῦμα!—ὁ Πάλλης ξαναζωντανεῖται, ἀπλούστατα, τὴν Ὀμηρικὴ ἐποποιία καί τὴν ξανάφερε τόσο κοντὰ μας, ὥστε νά νοιώθουμε πῶς ζοῦμε σὰ συγκαιρινοὶ τῆς τῆ ζωῆ τῶν ἠρώων της καί ἀναπνέουμε τὸν ἠρωϊκὸ ἀέρα πού ἀναπνέουν. Μὲ τὸ ἴδιο σύστημα βέβαια, σὲ μιὰ ξένη γλῶσσα, δὲ θὰ εἶχαμε τὸ ἴδιο ἀποτέλεσμα. Ἀλλὰ ὁ Πάλλης δημιούργησε ἕνα θαῦμα ἐλληνικὸ. Καί ξαναζωντανεῖται, μὲ τὸ σύστημά του, τὴν Ἰλιάδα, μᾶς ἔδειξε μὲ τὸ ποιητικὸ του πείραμα πῶς ὁ Ὀμηρὸς ζῆ ἀκόμα μέσα στὴ νέα μας ψυχὴ καί τὴ νέα μας γλῶσσα.

Τὸ μεγάλο μυστικὸ τοῦ Ἀλέξαντρο Πάλλη, τὸ μυστικὸ τῆς ζωῆς του καί τῆς τέχνης του, τὸ μυστικὸ τῆς κριτικῆς του ἀκόμα στὴν ἐρμηνεία τῶν ἀρχαίων κειμένων, στάθηκε ἡ λεβεντιά του. Λεβέντικα ἀντίκρουσε πάντα ὅλα τὰ φανερώματα τῆς ἐλληνικῆς ζωῆς, ἀπὸ τὰ πῶς χεροπιαστά, ὡς τὰ πῶς μυστικώτερα. Ἀλλὰ μήπως τούτο δὲν εἶναι καί τὸ μεγάλο μυστικὸ τῆς ἐλληνικῆς ψυχῆς ἀνάμεσα στοὺς αἰῶνες; Ὁ ἀντρίκιος ἠρωϊσμός, ἐνωμένος μὲ τὴν ἐπαφρόδιτη χάρη στὸ μῦθο τοῦ Ἀνδρογύου. Μὲ μιὰ λέξη, ἡ λεβεντιά, ὡς πλαστικὴ ὁμορφιά καί ὡς δυναμικὸς ρυθμός.

Σ' ἀγαπῶ σὰ λεβέντικο
τραγούδι τῆς Ἡπείρου.

Ἐτσι πρέπει ν' ἀγαπήσουμε τὴν ἐλληνι-

κή ζωή. *Ετσι την αγάπησε ο 'Αλέξαντρος Πάλλης. *Εκλεισε μέσα στην ψυχή του την ελληνική λεβεντιά, και το ελληνικό θαύμα του αποκαλύφτηκε σ' όλη του την έκταση

και όλη του τη λαμπρότητα. Και, στα δγδόντα του χρόνια, πέθανε σαν ένας νέος λεβέντης, στεφανωμένος με το θυμάρι των ελληνικών βουνών.

ΠΑΥΛΟΣ ΝΙΡΒΑΝΑΣ
της 'Ακαδημίας 'Αθηνών

Ο ΦΥΣΙΟΛΑΤΡΗΣ

*Η μετά του Πάλλη γνωριμία μου έχει την έξησ παράδοσιν:

Κάποιος εις τον «Νουμά», στα καλά καθούμενα, με σκυλόβρισε δι' ένα ζήτημα ιστορικών, διά το όποιον δεν είχε και δικήν τότε, από την 'Αγγλία, κάποιος Τεφαρικής με υπερίσπισε κατά τρόπον που έγω ίδιος δεν θα ήμποροῦσα να υπερασπίσω τον έαυτόν του. *Έμαθα λοιπόν ότι Τεφαρικής ήτο ψευδώνυμον του Πάλλη. *Όταν ήλθε εις τας 'Αθήνας, πήγα και τον ευχαρίστησα. *Ως φυσικόν δέ, άναψε και πολύ γρήγορα εκόρωσε συζήτησις γλωσσική, εις ήν εύρέθημεν άντικρυς άντιθετοι, διότι έγω, — γνωρίζων την γενικήν δημοτικήν γλώσσαν, και δὴ την αναπτυχθείσαν λογοτεχνικῶς εις τὰ παραμύθια των πόλεων και όχι των χωρίων, ή όποία αφαιρεί έν δικαίον έπιχείρημα κατά του μαλλιαρισμοῦ περι τῆς άνεπαρκείας τῆς δημοτικῆς γλώσσης των βουνών, — του είπα ότι έχομεν έτοιμήν μιάν δημοτικήν ζωντανήν γλώσσαν, και ότι ούτε αυτή φταίει ούτε έγω άν δεν είναι γνωστή. Τό 1884, κατά προψυχαικούς δηλαδή χρόνους, είχα γράψει σ' αυτήν διάφορα διηγήματα, όπως ο «Τρελλός Βασιλιάς τῆς 'Αθήνας», κατόπιν δέ και είδυλλιακόν έμμετρον έρῶμα, «Στήν Ιτιά από κάτω». Δεν όμως διά τὸ εις δημοτικήν έπίσης γλώσσαν ιστορικών μου δράμα «Η Νεράιδα του Κάστρου», με τὸ όποιον βρήκα τὸ μπελά μου, διότι οι μέν ακροαταί μου με εξέλαβον ως άμαθῆ, οι δέ ήθοισιοί έδιόρθωναν την γλώσσαν μου, και μόνον ο μέγας Παντάπουλος τούς εφώναζε από τὰ παρασκήνια: «Μή διαφθείρετε την γλώσσαν του συγγραφέως!» Διότι ή «Νεράιδα του Κάστρου» υπόκειται στὰς 'Αθήνας του 1801, και έθεώρησα καθήκον μου, εις την γλώσσαν των 'Αθηνών εκείνην, την όποιαν καλῶς γνωρίζω και από τῆς όποιας αφήρεσα τὰς ιδιωματικὰς προφοράς αι όποιαι κωμικῶς θα προσέκρουον εις τὰ ὄτα των ακροατών, να γράψω τὸ έργον μου, και όχι εις την γενικήν δημοτικήν. Προσέθεσα δέ στα έπιχειρήματα τῆς μετά του Πάλλη συζητήσεώς μου, ότι αυτή ή γλώσσα στερεΐται και ένός άλλου μειονεκτήματος τῆς μαλλιαρῆς, ότι δεν προηγείται ή Γραμματική τῆς Γλώσσης, αλλά ή Γλώσ-

σα τῆς Γραμματικῆς, ούτε δέ εισάγονται εις αυτήν λέξεις κατ' αναλογία, τὸ όποιον είναι λαϊκῶς άψυχολόγητον.

Αυτὰ μὰς έπεισαν ότι πρέπει ή φιλία μας να στραφῆ προς άλλην κατεύθυνσιν, διότι άνεπτύχθη μεταξύ μας αληθινή αγάπη. Και ή κατεύθυνσις αυτή ήσαν αι εκδρομαί. «Έξω καρδιά» λοιπόν, από βουνό σε βουνό, από πλαγιά σε πλαγιά, από ρεματιά σε ρεματιά κι' από σπηλιά σε σπηλιά! *Έμπρός ο Πάλλης, πίσω έγω. *Έμπρός αυτός, διότι που να φθάσω του τελείως ύψηλοῦ άνδρός, του και υπό τοιαύτην έποψιν αληθῶς θαυμασίου!

Λήγοντος του 1920 άπεφάσισα να συστηματοποιήσω τὰς εκδρομάς, να πείσω τον κόσμον να φύγη από την πλατείαν του Συντάγματος και να ζητήσω τὸ Ιδρυτικόν ύλικόν από διάφορες συντροφιάς αυτοκεφάλων φυσιολατρῶν. Κατήρτισα λοιπόν σωματεΐον «Οι Δώδεκα 'Απόστολοι», τὸ καταστατικόν του όποιου, δημοσιευθέν από τον «Όδοιπορικόν Σύνδεσμον», άνεγνώσθη πολύ ευχαρίστως διά την ιδιορρυθμίαν του. Δεύτερον, έπεξέτεινα τον άριθμόν των μελών εις 40 ὄδοιπορους, εκάλεσα δέ αυτούς, αρχομένου του 1921, προς σύσκεψιν και ύπογραφὴν του σχετικοῦ τῆς ίδρύσεως του ειδικοῦ σωματεΐου πρακτικοῦ. Προσῆλθον εκ των μελών 22, και πρώτος ο 'Αλέξανδρος Πάλλης, ο και εκλεγείς αντιπρόεδρος.

*Αλλά πλὴν των έπισήμων ως εἰπεῖν εκδρομῶν, αι όποιαί έγιναν και έπισημότεραι και δημοφιλέστεραι χάρις εις τον ρέκτην πρόεδρον Καλοδοῦκαν, με τον Πάλλην εκάναμε και Ιδιαιτέρας εκδρομάς, μιάν των όποιων ένθυμοῦμαι ως πολύ χαρακτηριστικήν και ὄραϊαν, εις την σπηλιά τῆς Πεντέλης. Και έπρεπε να βλέπατε τον ποιητικώτατον αλλά και σοφόν άνδρα, όταν έβάδιζε εις τὸ αυτό μονοπάτι εις τὸ όποιον βεβαίως έβάδισε και ο Φειδίας με τούς φίλους του διά να εκλέξῃ τὰ κατάλληλα μάρμαρα, ή μάλλον διά ν' άπορρίψῃ τὰ άκατάλληλα, τὰ όποια παισιώνουν άκόμη δεξιά και άριστερά τὸ μονοπάτι, χωρίς να γνωρίζουν ούτε και οι εκδρομείς βεβαίως την άδελφότητα ή όποια τὰ συνδέει με τὰ χρησιμοποιηθέντα εις τον Παρ-

θενῶνα, (άν υπάρχουν άκόμη, διότι έγινε κάποιος έργοστάσιον τὸ όποιον άνέλαβε να θρυφαλλοῦσθαι τὰ μάρμαρα τὰ όποια από αίωνων εύρίσκονται στίς πλαγιές του Πεντελικοῦ και τις χαράδρες), — έπρεπε να βλέπατε, λέγω, τον Πάλλη με τι ένθουσιασμόν και τι λαχτάρα τὰ εθαύμαζε! Μόνον που δεν τὰ έφίλησε. *Όταν δέ μπήκαμε στή σπηλιά, και σε μιὰ γούβα υπήρχε νερό από τὸ στάλαγμα των βράχων: «Πιέ», του είπα, «άγαπητέ μου 'Αλέξανδρε, σ' αυτή τῆ γούβα ακούμπησαν τῆς Νύμφης τὰ χειλάκια, ή όποια έτράπη εις φυγήν εις την θέαν του πρώτου άσκητοῦ, είναι δέ ο αϊωνόβιος άσκητής τῆς παραδόσεως, ο όποιος έβλεπε τὰς δυνάμεις του καθ' εκάστην νεαζούσας, χωρίς να γνωρίζῃ ότι τούτο ώφείλετο στο νερό τῆς γούβας». *Η είσοδος τῆς σπηλιάς είχε παισιωθῆ από αϊώνια βραχολούλουδα έρυθρά, τὰ όποια εις ώρισμένην έποχὴν του χρόνου την στολίζουν, παρηγορώντας τὸ γέρο κισσὸ που μετρά τὰ έτη

του με αϊῶνας, και τὰ όποια κατόπιν παύουν ν' άνθοῦν όταν οι κίτρινοι κρόκοι σκεπάσουν όλα τὰ προκύλαιο τῆς σπηλιάς. Κατόπιν κατεβήκαμε στή λίμνη του Πεντελικοῦ, ή όποια είχε πάντοτε νερό τότε, — διότι τώρα έμαθα ότι την ύπονόμευσαν και αυτήν, — παρείχε δέ και τὸ ποιητικόν άκουσμα τῆς τρέμουλας τῆς νεροχελώνας. *Αλλη έκστασις του Πάλλη στο άκουσμα τῆς παραδόξου αὐτῆς μουσικῆς. «Ξέρεις, αγαπητέ μου 'Αλέξανδρε, τί λέει ή νεροχελώνα; *Ότι τὸ μουσικὸ τρέμολό τῆς έχει άνάγκην από στίχους και ότι σεῖς εἶστε εκείνος που θα τούς γράψετε», του είπα. Μικρά εικῶν (βλ. σελ. 401), ληφθεῖσα στίς ὄχθες τῆς λίμνης, ή όποια «Θαλάσσι» ὠνομάσθη από τούς 'Ελληνας κατοίκους των μονῶν, μου ξαναθυμίζει την φιλίαν μας, χωρίς να είναι και άπαραίτητος ή επέμβασις τῆς, διότι οὐδέποτε έλησμόνησα ούτε και θα λησμονήσω τον 'Αλέξανδρον Πάλλη.

ΔΗΜ. ΓΡ. ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥΣ
της 'Ακαδημίας 'Αθηνών

Ο ΠΟΙΗΤΗΣ ΚΑΙ Ο ΦΙΛΟΛΟΓΟΣ

*Ο 'Αλέξανδρος Πάλλης άποτελεῖ Ιδιόρρυθμον τύπον έν τῆ Ιστορίᾳ των νεωτέρων 'Ελληνικῶν γραμμάτων. *Η πρώτη φιλολογική άσχαλία του, ή κριτική έκδοσις τῆς 'Αντιγόνης του Σοφοκλέους (1879), — είχε τότε ήλικίαν είκοσι ὄκτώ μόλις έτων και μάλιστα με χωρίς άποτελειωμένην έπιστημονικήν φιλολογικήν προπαιδείαν, — θα εκάμνε τινα να πιστεύσῃ ότι έπρόκειτο περι προδιαγραφομένου Ισχυροῦ φιλόλογου. Και ὄμως αυτός έτράπη εις τὸ εμπόριον ως σκοπόν του βίου του, μαντεύσας ίσως τὰς άπογοητεύσεις αίτινες θα τον συνώδευον με φιλολογικόν. έπάγγελμα, κυρίως έν 'Ελλάδι. *Εκ τῆς αρχαιότητος και τῆς αρχαίας γλώσσης μετέπεσεν έπειτα εις τὰ βάθη τῆς δημοτικῆς γλώσσης, και έφιλοδόησε μάλιστα συναρχίαν μετά του Ψυχάρη εις τὸ γλωσσικόν ζήτημα. Την μεταγενεστέραν αυτήν άσχαλίαν του συνεδύασεν έπειτα με άσχαλίαν πάλιν με την αρχαίαν φιλολογίαν, άσχαλίαν εις την όποιαν έδωκε τον τύπον των μεταφράσεων αρχαίων έργων εις την δημοτικήν, την άμιγῆ, ως αυτός ένόμιζεν.

Τὰ κύρια του έργα υπό την έποψιν ταύτην είναι δύο. *Η Καινή Διαθήκη (1910) και ή 'Ιλιάς του 'Ομήρου (1904). Διά την πρώτην έγιναν πολλαί συζητήσεις, όχι φιλολογικαί μόνον, διά την δευτέραν έγιναν έπίσης πολλαί φιλολογικαί συζητήσεις και πολλαί άδικίαι. Οι άδικοι εις τὰς περιστάσεις αυτές εύρίσκουν μερικούς

στίχους άνεπιτυχεῖς, ή και λέξεις μόνον, τὰς παρουσιάζουν έπειτα ως δήθεν ακριβές του ὄλου δείγμα και διασύρουν τὸ ὄλον. Αυτό πρέπει μόνον έπειτικῶς να χαρακτηρισθῆ ως άδικία, είναι πράγματι συκοφαντία. *Ο Πάλλης έχει πολλαίς έπιτυχίας εις την άπόδοσιν και των Ευαγγελίων, και τῆς 'Ιλιάδος και του Θουκυδέου. Δίδω δύο παραδείγματα από την 'Ιλιάδα τὰ όποια μου φαίνονται έπιτυχή. Τὸ πρώτον είναι οι περίφημοι στίχοι Ζ 408 έξ. ὅπου ή σύζυγος του 'Εκτορος 'Ανδρομάχη κλαίει και θέλει να πείσῃ τον 'Εκτορα να μείνῃ εις τον «πύργον», και να μην εκτεθῆ εις τὰς έπιθέσεις των δύο Λιάντων και άλλων ήρώων του 'Ελληνικοῦ στρατοπέδου.

- Καήμενε, τὸ φιλότιμο θα σ' άφανίσῃ έσένα.
- Και τὸ παιδί τάνήλικο δεν τὸ πονᾶς κ' έμένα
- τῆ μάβρη κού παντέρμη σέ λίγο θα μ' αφήσεις;
- Τι γλήγορα ὄλοι οι Δαναοί θα τρέξουν να σε σφάξουν.
- Μὰ αν είναι να σε στερηθῶ, καλύτερα για μένα
- να με σκεπάσει ή μάβρη Γῆς! Γιατί άλλο πιά άντιστόλι,
- δὲ θα μοῦ μείνει, μόν' καημός, τὰ μάτια σά σφαλίσεις.»

Και έν άλλο άκόμη δείγμα εκ του Ω 143. είναι εκεί ὅπου ο Ζεύς στέλλει την 'Ιριν να άγγείλῃ εις τον Πρίαμον την άπόφασιν των Θεῶν διά τον νεκρόν του 'Εκτορος και να του εἴπῃ να μεταβῆ με κήρυκα και με δῶρα εις τον 'Αχιλλέα.

• Καί ο Δίας λέει τῆς Ἴριδας στήν Τροία ἐφ' ὧς νά
 ἰτρέξει.
 • Καιρό μὴ χάνεις, Ἴριδα γαργή, μόν' τὰ λημέρια
 • τὰ θεϊκά τῶρ' ἀφῆσ' τα, καί πήγαινε στήν Τροία,
 • νά πείς τοῦ γέρου Βασιλιά πῶς σὺ καραβυστάσι
 • νά πάει τὸ λατρεμένο του παιδί νά ξαγοράσει,
 • μέ δῶρα πού τὰ σωθικά νά γιάνουν τ' Ἀχιλλέα,
 • μόνος, μηδ' ἄλλος τους κανεῖς μαζί του νά μὴ σύρει.»

Ἄλλας μεταφράσεις του ἢ διασκευᾶς ἀρχαίων ἔργων (Εὐριπίδου «Κύκλωπα», Θουκυδίδου πρῶτον βιβλίον κξ.) συνήνησε εἰς τὰ «Κούφια Καρύδια» (1915). Εἰς αὐτάς δὲν δύναμαι νά ἐπεκταθῶ ἐδῶ. Ἡ σπουδαιότερα φιλολογικὴ ἐργασία του εἶναι καί παρέμεινε ἡ κριτικὴ ἔκδοσις τῆς «Ἀντιγόνης» τοῦ Σοφοκλέους. Ἐκαμὲ πολλὰς εὐφρεῖς διορθώσεις τὰς ὁποίας πολλακίς ἀναφέρει καί ὁ ἰδικός μας Σεμιτέλος, καί ὁ Jebb. Ὁ Pearson δὲν ἀναφέρει διόρθωσιν

του τινά. Κριτικὴν ἔκδοσιν τοῦ Χ τῆς Ἰλιάδος (1909) ἐπέκρινεν αὐστηρῶς ἀλλὰ ὀρθῶς, κυρίως διὰ μετρικὰ σφάλματα, ὁ Χατζιδάκης ἐν τῇ «Ἀθηνᾶ». Τὸν Χατζιδάκη καί τὸν Μενάρδον ἐζήτησε πολλακίς νά ἐνοχλήσῃ, παραβλέπων τὴν μεγάλην ἐπιστημονικὴν καί ἠθικὴν ἀξίαν τοῦ πρώτου καί τὴν χρησιμότητα καί ἀγαθότητα τοῦ δευτέρου. Ἦσαν ἐκτροχιασμοὶ τοῦ ἐν τῇ φιλολογικῇ του σταδιοδρομίᾳ οἱ ὁποῖοι μᾶλλον αὐτὸν ἢ ἐκείνους ἔβλαψαν. Ὁ Πάλλης θά ἀναφέρεται ἐν Ἑλλάδι ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ὡς φιλόλογος καί ὡς λογοτέχνης. Εἰς ἀμφοτέρωτα ἔχει καί καλά, ἀλλὰ καί πλεῖστα ψεκτά. Καλλιτέχνης ὑπῆρξεν εἰς τὴν ποίησιν, εἰς τὴν ποίησιν κυρίως μικρῶν ἐπιγραμματικῶν ποιημάτων. Πάντοτε ἀναγινώσκω μέ συγκίνησιν τὸν «Κανάρην» καί τὸν «Χωρισμόν» του.

ΙΩ. ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗΣ
 τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

ΘΑΥΜΑΖΩ τὸν Ἀλέξαντρο Πάλλη καί σάν ἄνθρωπο καί σάν συγγραφέα. Ὁ θάνατός του στέρησε μένα ἀπὸ ἕναν ἀληθινὸ φίλο καί τὰ Ἑλληνικά Γράμματα ἀπὸ ἕναν ἐργάτη σοφὸ κι' ἐμπνευσμένο.

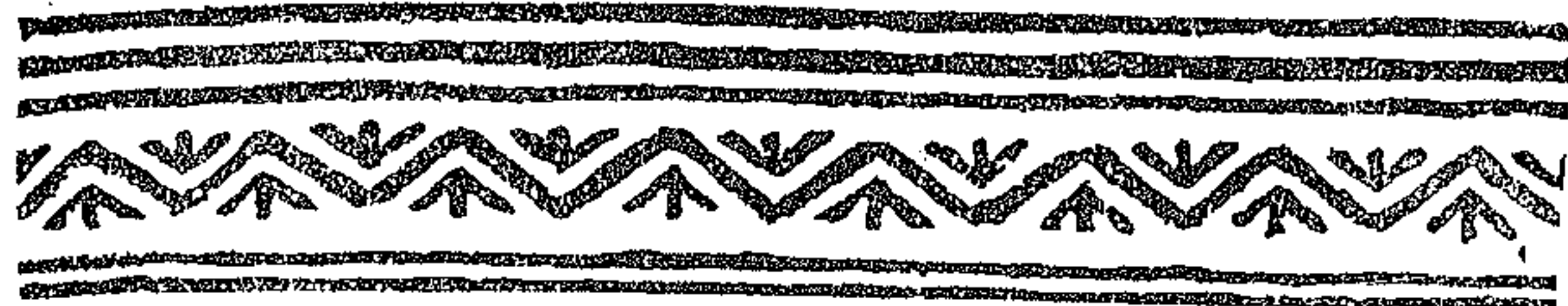
Οἱ μεταφράσεις του, καί προπάντων τῆς Ἰλιάδος, μένουν μνημεῖα ἀθάνατα. Στὴ νίκη τῆς δημοτικῆς λίγοι ἔχουν συντελέσει ὅσο ὁ Ἀλέξαντρος Πάλλης ὁ μαλλιαρός.

ΓΡΗΓ. ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ
 τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

ΗΤΑΝ ἕνα ὠραῖο ἄστρο πού ἔλαμψε εἰς τὸν ἑλληνικὸν ὀρίζοντα ὁ Πάλλης καί

ὡς λογοτέχνης καί ὡς μεταφραστὴς τῆς Ἰλιάδος καί ὡς κριτικὸς φιλόλογος.

ΓΕΩΡΓ. ΣΩΤΗΡΙΑΔΗΣ
 τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

Ο ΛΟΓΙΟΣ

Τί εἶναι ὁ Πάλλης;

Τὴν ἀπάντησιν τῇ γυρεῶυ φυλλομετρῶντας τὰ ἴδια τὰ βιβλία του — πού ἀποτελοῦν σχεδὸν τὰ «ἅπαντά του». Ἐννοῶ τὰ τρία πολυτελέστατα στερεότυπα — ἀπὸ κείνα πού μόνο στήν Ἀγγλία τυπώνονται, καί πού μάλιστα θυμίζουσιν ἐκδόσεις τῶν *Leicester Press*, τῶν ἀγγλῶν αὐλικῶν ποιητῶν — μέ τὸ ἔκτακτο δέσιμο, μέ τὸ θαυμάσιο χαρτί — σὲ παρόμοιο εἶχε τότε μόλις τυπωθῆ ἡ Βρετανικὴ Ἑγκυκλοπαιδεῖα, — καί τέλος μέ τὰ κεφαλαῖα, τὰ βυζαντινότροπα (ὄχι βέβαια βυζαντινά) τυπογραφικὰ στοιχεῖα, πού ὁ ἴδιος ὁ Πάλλης τὰ εἶχεν ἐπίτηδες παραγγεῖλει γιὰ τὰ βιβλία του στήν Ἀγγλία.

Ἀπόφοιτος τοῦ Γυμνασίου ἤμουν τότε — θέρος τοῦ 1916 — ὅταν, παρακινημένος ἀπὸ κάποιον παλαιὸ φίλο πού εἶχε κάμει τὸ ἴδιο, ἔγραψα κ' ἐγὼ στὸν συγγραφέα, στὸ Λίβερπουλ, νά μοῦ τὰ χάρισῃ καί μοῦ τὰ χάρισε — ὅπως τὰ χάριζε, νομίζω, σ' ὄλους. Ἐκεῖνα τὰ τυπογραφικὰ στοιχεῖα εἶχαν γίνῃ λοιπὸν ὁ θαυμασμός μου! Καί, καθὼς ἡ ἐφηβικὴ ἡλικία εἶναι πρόθυμη καί τὸ κάθε τι νά μιμῆται, καί στὸν κόπο νά δίνεται ἀπερίσκεπτα καί μέ πείσμα, — ἄρχισα κ' ἐγὼ νά γράφω μέ τὰ γράμματα τοῦ Πάλλη. Τρία χρόνια κράτησε τοῦτο, ὡς ἴθι, σιγά-σιγά καί πάλι, παραίτησα καί τὴ μίμηση καί τὸν κόπο τῆς γιὰτὶ κατάλαβα, πρῶτ' ἀπ' ὅλα, πῶς τὰ γράμματα εἶναι δυσανάγνωστα καί πῶς δὲν εἶναι σωστὸ νά ταλαιπωροῦνται οἱ ἄνθρωποι πού τοὺς τὰ ἔστειλλα νά τὰ διαβάσουν· εὐρῆκα ἔπειτα κ' ὅτι καταντούσαν ἀδικαιολόγητα ἐπιδειχτικά· κ' ἐπειδὴ κάποια ἰδέα καλλιτεχνικῆς μορφολογίας ἄρχιζε νά ξεκαθαρίζεται στὸ νοῦ μου, ἐννόησα τέλος πῶς τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα, τ' ἀνεξάρτητα μεταξύ τους, τὰ δουλεμμένα, τὰ ἐπιγραφικά, δὲν ἐταίριαζαν μ' ὁποιοδήποτε κείμενο: παρὰ μόνο μέ τὸ ἀνάλογο καί τὸ ἀντίστοιχόν τους — κείμενο σύντομό, δουλεμμένο, ἐπιγραφικό. Αὐτὴ ἦταν ἡ πρώτη μου προσωπικὴ κρίσις γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Πάλλη· κ' ἡ πρώτη μου ἀπογοήτευσιν. Ναι, ἐκεῖνα τὰ στοιχεῖα τ' ἀσυμβίβαστα μέ τὸ περιεχόμενον, ἦταν, πῶς νά τὸ πῶ; τὸ πρῶτο «ψέμμα» πού μοῦ παρουσιάσθηκε στὰ κείμενά του.

Ἄλλ' ἄς εἶναι. Τὸ ἕνα ἀπὸ τὰ τρία στε-

ρεότυπα, ἡ «Νέα Διαθήκη», περιέχει τὴν ἱστορικὴ μετάφραση τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων. Τὸ δεύτερο, ἡ «Ἰλιάδα», περιέχει καί τις εἰκοσιτέσσερες ραψωδίες τοῦ Ὀμήρου, μεταφρασμένες στὴ γλῶσσα καί στὸ στίχο τῶν δημοτικῶν μας τραγουδιῶν. Στὸ τρίτο, ἂ! στὸ τρίτο ὁ ἴδιος ἔδωσε ἕναν τίτλο γενικὸ καί γεμάτον εὐθυμῆς μετριοφροσύνη — τὰ «Κούφια Καρύδια». Τοῦτο περιέχει ἕνα σωρὸ κείμενα, ἐτερόκλητα κ' ἀπροσδόκητα· πρῶτα-πρῶτα, καί πάλι μεταφράσεις: ἐκεῖ βρίσκεται ὁ «Κύκλωπας», τὸ σατυρικὸ δράμα τοῦ Εὐριπίδου, κ' ὁ «Ἐμπορος τῆς Βενετίας», ἡ κωμῶδις τοῦ Σαίξπηρου· ἐκεῖ βρίσκεται τὸ πρῶτο βιβλίον ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τοῦ Πελοποννησιακοῦ Πολέμου τοῦ Θουκυδίδου κ' ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴν «Κριτικὴν τοῦ Ἀδολφου Λογισμοῦ» τοῦ Κάντ ἐκεῖ βρίσκεται τὸ «Ἀσκημόπαπο» ἀπὸ τὰ Παραμύθια τοῦ Ἀνδρersen κ' οἱ «Ἀβδέλλες», περιγραφή ἀγγλοῦ ἐντομολόγου· ἔπειτα, ἔρχονται λιγοστά σύντομα πρωτότυπα πεζογραφήματα, ὅλα σατυρικά· ἔπειτα «Γλωσσικά καί βιβλιοκριτικά», ὅπου μέ σχόλια, κριτικὰ, βιβλιοκρισιὰς, ἀκόμα καί προσωπικὰς ἀλληλογραφίας, καί μέ δυὸ μεταφράσεις ἔξενων ἄρθρων, διατυπώνεται κάπως τὸ γλωσσικὸ «πιστεύω» τοῦ Πάλλη· καί τελευταῖα — στὸ τέλος — ἡ συλλογὴ ἢ ποιητικὴ «Ταμπουράς καί Κόπανος», χωρισμένη σὲ δυὸ μέρη — «Τραγουδάκια γιὰ παιδιὰ» τὸ πρῶτο καί «Λογῆς-Λογῆς» τὸ δεύτερο, — τριάντα περίπου στιχογραφήματα στὸ δεύτερο κ' ἄλλες τόσες σχεδὸν μεταφράσεις. Καί σάν ὑστερόγραφο, ἡ φράσις: «Νῦν ἀπολύεις».

Μά, ὄχι. Μέσα στὰ δεκαετηθία χρόνια πού πέρασαν ἀπὸ τότε, ὁ Πάλλης ἔγραψε κ' ἄλλα ἀρκετά: πρὸ πάντων στὸ «Νουμᾶ», ὅπου δημοσίευσεν τὸ μακροσκελέστατο ὁδοιπορικὸν του «Μητροπολιτικόν» — αὐτὸ τ' ὀμολογῶ πῶς δὲν τὸ διάβασα ὡς τὸ τέλος, — τὴν ἐπίθεσιν ἐναντίον τοῦ Σ. Μενάρδου, καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου κ' ἀκαδημαϊκοῦ, καί μερικὰ σκληρὰ σατυρικά ἐπιγράμματα. Ἐγραψε ἀκόμη στὸ περιοδικὸν «Ἰδέα» ὀλίγες σελίδες γιὰ τὸν Φάλσταφ τοῦ Σαίξπηρου. Μά κανένα ἀπ' αὐτὰ δὲν τὸ τύπωσε πιά σὲ βιβλίον ξεχωριστό. Ξεχωριστὰ μόνο τύπωσε ἕνα ὀλιγοσέλιδο φυλλάδιον — τὴν τελευταῖαν του ἐργασίαν.

πέριου — όπου, με την άγαπητή του ζωντανή παραδειγματολογία (καλύτερα να την πούμε σταχυολογία), προσπαθεί ν' αποδείξει ότι η αναφορική αντωνυμία «ό οποίος» δεν χρειάζεται καθόλου για όσους γνωρίζουν τη δημοτική γλώσσα, — ή για όσους θέλουν να κοπιήσουν λίγο, αν δεν την γνωρίζουν.

Αυτά είναι τα έργα του Πάλλη, κ' οι αναγνώστες της «Νέας Έστίας» τα θυμούνται, δίχως άλλο, από την πιστή και χρησιμώτατη ανάλυση που έκαμε για το καθένα ο κριτικός κύριος Ρήγας Γκόλφης, πέρις τον Σεπτέμβριο, στο άρθρο του «Αλέξαντρος Πάλλης».

Τί είναι λοιπόν ο άνθρωπος που έγραψεν όλ' αυτά τα έργα;

Μεταφραστής πρώτα-πρώτα. Μά τόσο μόνο, άσφαλώς δεν είν' αρκετό. Ο Πάλλης είναι μεταφραστής που «δεν κάμνει ούτε την ελάχιστην παραχώρησιν εις την καθαρεύουσαν» και που «όταν την βλέπη γραπτήν (την καθαρεύουσα), την περιεργάζεται όπως θά περιεργάζετο τα βολαπουκικά ή τα κορακιστικά». Έτσι γράφει ο Παλαμάς στο περιοδικό «Έστία» του 1892. Και ο ίδιος ο Πάλλης έτσι χαρακτηρίζει τη μεταφραστική του εργασία, στο σύντομο προλογικό σημείωμα που έπρόταξε στην πρώτη μετάφραση της «Ιλιάδας»: «Η μετάφρασή μου, κανωμένη για διασκέδασή μου, δεν έχει καμμιά άλλη άπαίτηση, παρά πως είναι όλη γραμμένη με το λεξικό, τη γραμματική, το συνταχτικό και τη φρασεολογία της ζωντανής γλώσσας του έθνους, δίχως καλαμαρισμούς από την άλλη που γράφουν, τη νοθεμένη γλώσσα».

«Δεν έχω καμμιάν άλλη άπαίτηση» γράφει με μετριοφροσύνη. Θα ήμπορούσεν και να γράψη: «δεν έχω καμμιάν άλλη άφορμή». Άληθινά, ή μετάφρασις — όλες αυτές οι μεταφράσεις — δεν είναι ή πραγματική άφορμή της εργασίας του. Μήτε για το πνεύμα, μήτε για την καλαισθησία, μήτε για τις ιδέες των πρωτοτύπων που μετέφρασε, μιλεί. Μιλεί μόνο για το «λεξικό, τη γραμματική, το συνταχτικό». Δεν τον ενδιαφέρει — είναι φανερό — τόσο ή ποίηση, όσο ή γλώσσα! Ολιγώτερο δηλαδή ή λογοτεχνία και περισσότερο ή φιλολογία. Η τέχνη, όχι. Η επιστήμη, μάλιστα.

Και τότε, ξεπερνώντας τον άπλο μεταφραστή, ο Πάλλης παρουσιάζεται άμέσως λόγιος. Λόγιος: έτσι τον χαρακτηρίζουν όμοφωνα και τα δύο έλληνικά λεξικά — και ο Χ. (πιθανώτατα ο Ν. Ποριώτης) στο Έγκυκλοπαιδικό λεξικό του Έλευθερουδάκη, και ο Κίμων Μιχαηλίδης στη Μεγάλη Έλληνική Έγκυκλοπαιδεία.

Τί περιεργη που φαίνεται, στην αρχή, ή λέξις «λόγιος», για τον Πάλλη! Γιατί άληθινά κ' ή λέξις και το πράγμα έχουν ά-

κριβώς στενά συνδεθί με ό,τι νομιζόταν αντίθετο από τον Πάλλη — δηλαδή άκριβώς με τους «καλαμαρισμούς, με τα βυζαντινά και τα «βολαπουκικά»...

Και μ' όλα ταύτα! Η καθαρεύουσα έπλασε τον Πάλλη «κατ' εικόνα και όμοίωσιν» της. Στην εποχή που πρωτοφανερώθηκε ο Πάλλης, ή καθαρεύουσα είχε και πολλούς ρήτορες, άλλ' είχε επίσης και λογίους. Ένας από τους ρήτορες της ήταν ο Μιστριώτης, ένας από τους λογίους της ο Χατζηδάκης. Μά οι δύο γλώσσες έπρεπε να παλαίψουν. Και τότε, ρήτορες εύρηκε πολλούς κ' ή Δημοτική. Λόγιος όμως καθαυτό, μόνον ένας ήταν, ο Ψυχάρης: ο λόγιος ο έξ επαγγέλματος, ο σοφός.

Κ' έπρόστρεξαν (ας πάρωμε τη χαριτωμένη και μοιραία λέξη της ήμέρας) έθελοντάι. Έτσι ο φιλήντας, έτσι ο Πάλλης. Κ' έτσι, ο δημοτικισμός δεν έμεινεν άφρούρητος κ' άνυπεράσπιστος από το επιστημονικό του μέρος: άλλ' άπεναντίας εκατόντησε Ισόπαλος κ' επικίνδυνος...

Άνυπεράσπιστος; Μά κάθε άλλο! Ο Πάλλης κ' οι συναγωνιστάι του, οι έθελοντάι του δημοτικού επιστημονισμού, έφεραν μαζί τους πολλά έφόδια. Οι λογί της καθαρευούσης ήσαν σπουδασμένοι έξω, σπουδασμένοι θεωρητικά. Είχαν όπλα βαρεία, μά και δυσκίνητα. Πολύ όλίγα άλλως τε φαίνεται ότι κατώρθωναν να μεταφέρουν από την Εύρώπη στην Ελλάδα — από τη θεωρία στην πράξη. Ποτισμένοι από γνώσεις, είχαν χάσει, σε βαθμό συχνά καταπληκτικό, το γλωσσικόν αίσθημα, το «αυτί», τον σφυγμό του περιβάλλοντός των.

Ο Πάλλης με τους συναγωνιστάς του δεν είχαν σοφία και γνώσεις: δεν είχαν μεταφράσει τους Wittney και Jolly: μά συχνά ή άμάθειά τους κρυβόταν, και μάλιστα νικούσε, γιατί τους έμεναν όλα τ' άλλα, που από τους αντίπαλους τους έλειπαν: γλωσσικό αίσθημα πρώτα-πρώτα κ' έπειτα διαίσθηση, κ' ευφυΐα, και κριτική μνήμη, και γοργότητα, κ' εύκολια στο συνδυασμό των παραστάσεων: μά και μαχητικότητα κ' άντοχή, και πείσμα...

Ω κ' αυτά τα τελευταία δεν ήσαν τα όλιγώτερα! Απέφυγαν τη μάχη «έκ του συστάδην». Έπλευροκόπησαν όμως, εκατόνησαν, παρέλυσαν συχνά την καθαρεύουσα με κλεφτοπόλεμο — κ' εκεί δεν μπορούσε να τους πιάση!

Έξαφνα (στη σελ. 376 στα «Κούφια Καρύδια»), ο Πάλλης πολεμά, σαν ίσος με ίσον, με τον Χατζηδάκη, επάνω στο ζήτημα ποιά είναι ή δημοτική κατάληξη που παίρνουν τα θηλυκά των ζώων. Ο πόλεμος γίνεται γύρω στη λέξη «δνισσα». Την είχε πλάσει ο Πάλλης την «δνισσα» με το νού του, κ' ο Χατζηδάκης τον κατηγορήσε κάπου ότι «δεν είναι κατάλληλος να δώση πρότυπα γραπτού λόγου». Μά ο Πάλλης

του άπαντά: και ίδού πως αυτός έχει δικίο! Και μόνο δικίο; Μά κάτι παραπάνω! Ο μαθηματικός ο Λεβερριέ, με τα μαθηματικά του, κ' από το γραφείο του μέσα, εύρηκε πως δεν ήμπορεί παρά να ύπαρξη κ' άλλος πλανήτης στο σύστημά μας: κ' ο άστρονόμος ο Γκάλλ, ώδηγημένος από τους λογαριασμούς του Λεβερριέ, εύρηκε τον Ποσειδώνα! Ο Κουμανούδης λοιπόν κ' ο κ. Κουκουλές έκαμαν το ίδιο, με τον Πάλλη: Εύρηκαν — άπίστευτο! — δυό φορές γραμμένη τη λέξη σ' έλληνικά χειρόγραφα!

Ξέρω κ' έγώ! Φαίνεται πως κ' ή Γλωσσολογία δεν είναι άκόμη έπιστήμη με την καθαυτό σημασία: Έχει «πολλούς τους κλητούς»: ο καθένας ήμπορεί να την πολεμήση κ' έτσι, της λείπουν οι κανόνες με το γενικό κύρος, οι κατασιγαστικοί. — Γι' αυτό και σ' άλλη σελίδα στα «Κούφια Καρύδια» (σ. 384), ο Πάλλης δεν διατάζει καθόλου να γράψη σε ύποσημείωση: «Αυτή τη γλωσσολογική παρατήρηση δεν ξέρω αν την έκανε άλλος πρωτύτερα μου. Αν δεν την έκανε, από δω κ' όμπρός πρέπει να με βάλη ο κόσμος στη σειρά των τρανών γλωσσολόγων». Άλλά για την κίνηση μανής οποιασδήποτε άλλης Έπιστήμης, γράφονται παρόμοια:

Για πολύν καιρό λοιπόν — ως τα χθές άκόμα — ο Πάλλης ήταν σπουδαίος, κ' αναγκαίος, κ' άπαραίτητος για τον κλεφτοπόλεμο της δημοτικής με την καθαρεύουσα. Γιατί, ως τα χθές άκόμα, δεν επάλευαν γύρω μας πραγματικώς δυό γλώσσες: επάλευαν πρό πάντων οι λογίοι των δυό γλωσσών μεταξύ τους, — κ' όσοι από το καθένα μέρος είχαν φανατισθί μαζί μ' αυτούς. Έπάλευε ο Πάλλης με τον Χατζηδάκη γύρω από τη λέξη «δνισσα» — που ίσως ναί, να την εύρηκαν και να την καταχώρησαν στα γλωσσάρια τους ο Κουμανούδης κ' ο κ. Κουκουλές, μά που μήτε θά ξαναγραφί, μήτε θά ξαναειπωθί ποτέ σε δόκιμη έλληνική γλώσσα τέτοιος κωμικοτραγικός Ιπποκένταυρος — ο μισός καθαρεύουσα, κ' ο άλλος μισός δημοτική!

Όπωςδήποτε, ο λόγιος ο Πάλλης με τρεις πλευρές έκδηλώνεται.

Πρώτη, ή συστηματική. Δεύτερη, ή θετική. Τρίτη, ή επιθετική.

Η συστηματική, ή θεωρητική δηλαδή και γενική άποψη του Πάλλη επάνω στο γλωσσικό μας ζήτημα βρίσκεται μέσα στα «Κούφια Καρύδια» σκορπιστή. Ο Πάλλης δείχνεται — όπως έγραφε πάλιν ο Παλαμάς — «και του Ψυχάρη ψυχαικώτερος» στο σύστημά του. Για τον Ψυχάρη, και σωστή φαινόταν, αλλά κ' άρκετή, ή προσαρμογή των ριζών της αρχαίας έλληνικής στη φθογγολογία και στην κατάληξη της δημοτικής. Ο Πάλλης όμως άπαιτεί να σχηματισθί, πέρα και πέρα, καινούργια γλώσ-

σα. — Και πως; Με τον τρόπο της αναγωγής: από τα ήδη σχηματισμένα προς τ' άσχημάτιστα: με το παντοδύναμο «γλωσσικό αίσθημα»: με το γλωσσικό ένστικτο της φυλής «Δεν λέμε» τάχα — ρωτά ο Πάλλης («Γράμμα προς το Στασινόπουλο») — «τριαντάφυλλο γλυκό»; (το «τριαντάφυλλο», φαινομενικά έπίθετο, είναι βέβαια πράγματι ουσιαστικό): λοιπόν έτσι, και αντί «κιτρικό όξύ», γιατί να μην πούμε «ξινό λεμόνι»; (όπου το «λεμόνι», μετάφρασις του «κιτρικό», είναι, πάλι, φαινομενικά ουσιαστικό, μά πράγματι έπίθετο). (1)

Βάσις για να ξεκινήσωμε κατά την γλωσσική κοσμογονία είναι, λέγει άλλοι ο Πάλλης, ή γλώσσα που μιλούμε («Νεοελληνικά»). Ο φυσικός μας λόγος φθάνει και παραφθάνει για τον έντεχνο: γιατί τα έχει όλα, κατά τον Πάλλη, ο φυσικός λόγος: και λεξικό — αν όχι τέλειο, όμως ύποδειγματικό και σύνταξη και ύφος: ώστε όλη ή ιστορία, που μάς άπασχολεί δυό περίπου αιώνας, δεν προέρχεται από τίποτε άλλο, παρά μόνο έπειδή ή καθαρεύουσα δεν αφήνει τον έντεχνο πεζό γραπτό λόγο να διαποτισθί από το πνεύμα του φυσικού, που λειτουργεί σαν άλάθευτος φυσικός νόμος, συγκροτημένος άλλ' άγνωσμένος.

Στον καιρό μας πνέει στο ζήτημα της όρθογραφίας άνεμος επαναστατικός. Η ύπλούτευση της πιστεύεται για άπαραίτητη, κ' ως ότου να γίνη δεκτή απ' όλους, ή θρησκευτική εδύλαβεια προς τους κανόνες της έχει κιόλας χαλαρωθί. Μά εκείνοι που συνδέουν αυτή την άπλούτευση της όρθογραφίας με τις νεωτεριστικές ιδέες του Πάλλη και του συγχρόνου του «λογιωτατισμού», έχουν ώρισμένως άδικο. Ο Πάλλης γράφει τρισημίση πυκνοτυπωμένες σελίδες («Κούφια Καρύδια» σ. 383-386), με θέμα αν ο σύνδεσμος «κι» της δημοτικής πρέπει να συνοδεύεται με άποστροφο, και πότε πρέπει και πότε δεν πρέπει.

Άνοιχτό στάδιο για να εφαρμόση στην πράξη όλες τις θεωρητικές του ιδέες ο Πάλλης, ύπήρξε, φυσικά, το γράψιμο, και πρό πάντων ή πεζογραφία. Άλλ' ο Πάλλης ήταν κυριώτατα λόγιος, όλιγο ποιητής, και καθόλου συγγραφέας. Η πεζογραφία του λοιπόν δεν ήμπορούσε να είναι πρωτότυπη, όπως του Ψυχάρη. Και ήλθεν ή μετάφραση. Το πράγμα όχι μόνο δεν έχει σημασία, άλλ' άκριβώς είναι σημαντικό από το αντίθετο μέρος: τί να προσφέρει στη δημοτικήν ιδέα ένας πεζογράφος ήθογράφος, με φτωχό λεξιλόγιο και σύνταξη πιο φτωχή; Άλλ' ένας Θουκυδίδης, ένας Όμηρος, ένας Κάντιος έκφρα-

(1) Έτσι, έγραφε κ' ο ίδιος: «Λυσίας, αντί «Όδυσσέας», «Λειός» αντί «Έλένη» κ.τ.λ.

σμένοι στη δημοτική γλώσσα, πώς να μην αποδείξουν την παντοδυναμία της;

Άληθινά, ο Πάλλης τα μετέφρασε στη δημοτική, όλ' αυτά τα μεγάλα πρότυπα! Και είναι η δεύτερη, ή θετική πλευρά της εργασίας του — ή γόνιμη κ' έξ' άλλου ή δίκαια, ή τίμια, ή άληθινή. — Έπρόσφεραν όμως έτσι στο σκοπό του τεκμήρια τόσο άμάχητα, όργανα τόσο πολυμήχανα, ώστε το γλωσσικό ζήτημα νάχη σχεδόν σήμερα λυθῆ;

Δέν τό πιστεύω. Τό σημαντικό τούτο μεταφραστικό έργο δέ φαίνεται να έδωσε τους καρπούς που έπερίμεναν όλος ο κόσμος στον καιρό του. Και σε τούτο έφταιξε, πρώτος και κύριος, ο μεταφραστής.

Νά μή φανῆ παράξενο ότι, άκριβώς μέσα από τό μεταφραστικό του κατόρθωμα, βγαίνει τό συμπέρασμα ότι ο Πάλλης είναι φυγόπονος.

Τί έγύρευε, άλήθεια, ο λόγιος, ο γλωσσολάστης, ο μεταφραστής μέσα στον Όμηρο, στον Εύριπίδη, στον Σαίκτηπη, στον Άνδερσεν, στα Εύαγγέλια; Τί πρόσμενε ν' άποκομίση εκείθε, από τον Λόγο τον ποιητικό; Άλλά Ποίηση δημοτική είχαμε στη γλώσσα μας έδώ και χίλια χρόνια! Σε τί ώφελήθηκε με τούτο ή πεζογραφία; Ήμπορεί να μή τό έννοούσε αυτό ο Πάλλης; Όχι. Ήταν φυγόπονος! Έφιλοτεχνούσε τις μεταφράσεις του «για διασκέδασή του». Έτσι, ή πραγματική του συνεισφορά, όταν δηλαδή άναμετρήθηκε, όχι πιά με τον Χατζηδάκη, αλλά με τή γλώσσα τήν ίδια, ύπῆρξε μόνον ο Θουκυδίδης, και περισσότερο ο Κάντιος — που τον μετέφρασαν όμως με ξένη βοήθεια.

Ό Κάντιος. Άλλά τί συνέβη με τή μετάφραση του Καντίου, τό έξομολογείται μόνος του ο Πάλλης στο πρόλογικό σημείωμα της άρχῆς: «Σκοπός μας στην άρχή ήτανε να μεταφράσουμε όλη τήν «Κριτική του Άδολου Λογισμού». Γλήγορα όμως είδαμε πώς τούτο μάς είταν άκατόρθωτο». — «Χρειάζεται καιρό άπερίοριστο», προσθέτει στην παρακάτω φράση. Και, πολύ άργότερα — στον «Μπρουσσό», νομίζω — ο ίδιος πάλι έξομολογείται, ότι, μόλις έφθασε στο τέλος της εργασίας, σφεντόνισε στην άλλη άκρη του γραφείου του τό μισητό πρωτότυπο, που τόσο σκληρά τον είχε ταλαιπωρήσει.

Φυσικά, ο «άπερίοριστος καιρός» δέν είναι παρά δικαιολογία της φυγοπονίας. Συμβουλεύει να συνεχίσουν τή μετάφραση άλλοι, «που θάχουν πιότερη ήσυχία». Μά τί; Πιότερη ήσυχία και πιότερη βιωτική άνεση από τον Πάλλη, τον έκατομμυριούχο της Lighburth-Drive, που κάνει «παραγγελία» τά τυπογραφικά του στοιχεία στα στοιχειοχτήρια της Όξφόρδης;

Όμως, μετά τήν φιλοπονία, από τον Πάλλη έλειπε κ' ή προσωπικότης.

Έθελοντής γλωσσολόγος, ήθελε πρώτα-

πρώτα να είναι κ' έθελοντής έθνολόγος. Και, ώσαν να πασχίζη να δώση στους Φαλαμεράγυερ του καιρού του άφορμή για καινούργιες θεωρίες επάνω στην καθαρότητα του αίματος της πολύπαθης τούτης φυλής, ο Πάλλης — έτσι, έθελοντικά, θυμοσοφικά, αυτοσχέδια, — για να τό όλοκληρώση, για να έρμηνεύση τό γνήσιο πνεύμα του νέου έλληνισμού, δανειζεται να μεταφέρη τό πνεύμα της άρβανιτιάς. Ό άρβανίτης! Αυτός είναι ο σωστός τύπος του νεοέλληνας: έτσι πιστεύει ο Πάλλης. Και πρώτος-πρώτος, είν' αυτός ο ίδιος: «Λέκας Άρβανίτης» είναι τό ψευδώνυμό του. Σωστοί άρβανίτες — κι' όχι έλληνες, μήτε άρχαίοι, μήτε νέοι, — είναι κι' ο Κύκλωπας του Εύριπίδου κι' ο Σιληνός. «Άρβανίτισσες» έγκωμιάζει και στα στιχουργήματά του άρβανίτικα ρητά γράφει και για τίτλους των («Τάζα μπε τάζα»). — Ό Έφταλιώτης, έθελοντής κι' εκείνος έθνολόγος, τον έλληνα τον θέλει «Ρωμιό» και τήν Ελλάδα «Ρωμισούνη». Του Πάλλη ή πρωτοτυπία ήταν ή «άρβανιτία».

Έτσι, άν με τήν έθνική του συνείδηση βρίσκεται πιά έντελώς έναρμονισμένος (και τούτο, ο χαρούμενος τόνος του άλάθευτα τό μαρτυρεί), από τή φιλολογική όμως παράδοση βρίσκεται τώρα χωρισμένος και μοναχός. Ή λογοτεχνική γλώσσα της Άνατολικής Ελλάδος — από τήν Καππαδοκία ως τήν Κρήτη, — τό Κρητικό Θέατρο, ο Έρωτόκριτος, — κ' έπειτα ο Σολωμός, ο Πολυλάς, ο Καλοσγούρος, ή Έπτανησιακή Σχολή, — κ' έπειτα ή άθηναϊκή, ή γλώσσα του Ποριώτη και του Καζαντζάκη, είναι πιά παράδοση ξένη γι' αυτόν κι' άχρηστη: γιατί δέν έχει τίποτε να τής ώφεληθῆ, έτσι που σκέπτεται.

Για τήν ποίηση, του μένει τώρα τό δημοτικό τραγούδι. Άλλά τό δημοτικό τραγούδι μοναχά της Ήπειρου δηλαδή — καθώς τό φανταζόταν ίσως — της άρβανιτιάς. Και με τούτο τό δημοτικό τραγούδι, της Ήπειρου άρχίζει να μεταφράζη τον Όμηρο.

Για άρκετά χρόνια, τούτη ή σύμπτωση έθεωρήθηκε άπόλυτη, κι' άληθινά άποκαλυπτική! Όλοι πίστευαν πώς ή άπόδοση του όμηρικού κειμένου με στίχους δημοτικούς ήταν ή φυσική, κι' ή καλλιτεχνική, άκόμα κ' ή ιστορική. Παρόμοιες κρίσεις τις έβοηθούσαν άκόμη κ' οι θεωρίες του Vieo και του Wolf, ότι τά όμηρικά ποιήματα είναι δημοτικά ποιήματα του 8ου πρδ Χριστού αιώνας.

Άργότερα όμως, με τον καιρό, σιγά-σιγά οι πρώτοι ένθουσιασμοί έλειψαν. Αίσθητικότερη μελέτη των όμηρικών ποιημάτων άρχισε να φανερώνη, καθώς τό σημειώνει ο Ποριώτης στα σχόλια της «Όδυσσειας» του Έφταλιώτη (δίδυμης αδελφῆς της «Ήλιάδας» του Πάλλη, που ο Ποριώτης τήν έχει συμπληρώσει κ' έπιμεληθῆ), ότι τά ο-

ΛΕΚΑΣ ΑΡΒΑΝΙΤΗΣ

μηρικά ποιήματα δέν είναι δημοτικά, αλλά μεθοδικά, έντεχνα της έποχής τους έργα.

Άλλ' έστω. Ό,τι παρεμέρισεν άκόμη τήν «Ήλιάδα» από τήν όμόθυμον υπόληψη του κοινού, είναι ή έλαφρή αντίληψη κι' αυτής της ήπειρωτικής δημοτικής γλώσσας, και της τεχνικής κι' αυτού του δημοτικού τραγουδιού, που έδειξεν ο Πάλλης Ό Πολίτης — όχι μόνο λόγιος εκείνος και δημοτικιστής, αλλά και καλλιτέχνης, — φανέρωσε στην «Έκλογή από τά τραγούδια του έλληνικού λαού», ότι ανάμεσα στο φυσικό, ξέρει να βρῆ τό λογοτεχνικό στύλ, και να τό ξεχωρίση. Ή «Έκλογή» του όμως δέν είχε έκδοθῆ, όταν ο Πάλλης μετέφραζε τήν «Ήλιάδα». . . Μά, κι' άν είχεν έκδοθῆ, τί με τού-

το; Όλίγα πράγματα θα είχε πάλι ν' άποκομίση ο Πάλλης κι' από εκεί. Αυτός, τά πράγματα τά είχε πάρει άλλοιώς! Έτσι, δέν έννόησε κατά βάθος τις άρετές των γλωσσικών του προτύπων, άλλ' ούτε κι' ο ίδιος έπρωτοτύπησε.

Ό Πάλλης μεταφράζοντας, έξηγει' δέν έρμηνεύει. Ή εργασία του ήμπορεί ν' αξιζῆ για σύνολο και για σύνθημα, αλλά σε λεπτόλογην εξέταση δέν άντέχει. Δέν θέλω και να συγκρίνω με τά πρωτότυπα' ως πάρωμε τις μεταφράσεις του για κείμενα πρωτότυπα, για δημοτικά τραγούδια: έμένα δέν θά μ' ένθουσίαζαν καθόλου, όπως τον Ήταλό καθηγητή Ραβολίιι, παρόμοιοι στίχοι:

«Ξέρεις τῶν φύλλων τὴ γενιά; Καὶ τῶν θνητῶν τὴν
ξέρεϊς.
"Ἄλλα ἀπ' τὰ φύλλα κατὰ γῆς σκοραίνει τ' ἀγέρι,
[κι' ἄλλα
προβάλλουν μὲ τὴν ἀνοιξὴ στὰ φουντωμένα δάση,
"Ἔτσι κ' οἱ ἀντρες, ἄλλοι πᾶν καὶ ξαναβγαίνουν
[ἄλλοι.»

Εὐρήματα θεωρεῖ ὁ ἴδιος ξένος καθηγη-
τῆς καὶ τὰ μεταφράσματα «νεφελιγερέτα»
σὲ «συγνεφουσινάχτης», «ἀστεροπητῆς» σὲ
«κεραυνοτινάχτης», «ἀργυροδίνης» σὲ «ἀρ-
γυρόγοργος». Ἄλλα δὲ βλέπω τότε, ποιά
ἄλλα παραδείγματα θὰ ἦσαν χρήσιμα
γιὰ ν' ἀποδειχθῇ τὸ ἀντιθετο! Δηλαδή ν'
ἀποδειχθῇ ἐργασία μηχανικὴ καὶ καθόλου
συνθετικὴ, οὔτε ἀνασυνθετικὴ, ἀλλὰ καὶ ξέ-
νη ἀπὸ τὸ «γλωσσικὸ αἶσθημα». «Ὅταν δια-
βάσεις τὸ πρωτότυπο, σοῦ παριστάνει ὁ νοῦς
σου μιὰν εἰκόνα» αὐτὴ τὴν εἰκόνα πρέπει νὰ
δώσει τὸ μετάφρασμα, ἔγραψεν ὁ Πάλ-
λης. Μὰ ἀληθινά, «εἰκῶν ἀντὶ εἰκόνας»
εἶν' αὐτὰ τὰ παραπάνω; Ἐγὼ θάλεγα συλ-
λαβῆ ἀντὶ συλλαβῆς.

Ἡ ἀρχὴ τῆς πεζογραφίας του, εἶναι ἡ
μετάφραση τῆς Γραφῆς. Μὰ κι' ὁ Λόγος
τῆς Γραφῆς περισσότερο ποιητικὸς παρὰ
πεζὸς πρέπει νὰ χαρακτηρίζεται.

Στὶς πρώτες, δριμύτατες ἡμέρες κάποιου
μου πένθους, ἀνοιξα τὴν «Καινὴ Διαθήκη»
τοῦ Πάλλης, ζητώντας ὅλγην μεταφυσικὴν
ἀναψυχή. Κ' εὐρήκα, κ' ἐδιάβασα (Ματθ. 23,
130—131): «Κι' ἀλλιμονό σας, διαβασμένοι
καὶ φαρισαῖοι, ὑποκριτᾶδες, γιατί κλείνετε
τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν στὴν ὄψη τῶν
ἀνθρώπων» γιατί ἐσεῖς δὲ μπαίνετε, μὰ
κι' ὅσους μπαίνουν δὲν ἀφήνετε νὰ μποῦν.
Ἄλλιμονό σας, διαβασμένοι καὶ φαρισαῖοι,
τί γυρίζετε θάλασσα καὶ στεριά νὰ κάντε
ἓνα νιοφώτιστο, κι' ἄμα γίνει, τὸν κάντε
γιὰ τῆς γέεννας, χειρότερό σας. Ἄλλιμονό
σας, ὀδηγοὶ τυφλοί, πού λέτε «ὅποιος ἀ-
μώσει στὸ ναὸ δὲν εἶναι τίποτα, μὰ ὅποιος
ἀμώσει στὸ χρυσάφι τοῦ ναοῦ, χρωστᾷ». Λω-
λοὶ καὶ τυφλοὶ, γιατί τί εἶναι μεγαλύ-
τερο, τὸ χρυσάφι ἢ ὁ ναὸς π' ἀγιάζει τὸ
χρυσάφι; Κι' ὅποιος ἀμώσει στὸ θυμια-
στῆρι δὲν εἶναι τίποτα. . . καὶ τὰ λοιπὰ. . .

Αὐτὴ ἦταν ἡ μεταφυσικὴ ἀναψυχὴ μου
ἀπὸ τὸ κείμενο κ' ἡ παρηγοριὰ γιὰ τὸ
πένθος.

Ἄλλὰ τέλος πάντων αὐτὴ ἡ γλῶσσα τῆς
πεζογραφίας του, ἀπὸ τοῦ πηγάζει τάχα;
Θ' ἀναφέρω ἀμέσως τὴν πρώτη τῆς
πηγῆ — ἐν' ἀπ' τὰ πιὸ πρωτότυπα κείμενα
τοῦ Πάλλης: δηλαδή τὸν τίτλο πού ἔδωσε
— in extenso — στὸν «Ἐμπορο τῆς Βενε-
τιᾶς»: «Ἡ περίφημη ἱστορία τοῦ Ἐμποροῦ
τῆς Βενετιᾶς, μὲ τὴν ἀνήκουστη ἀσπλαχνία
πού τοῦδειξε ἀφτοῦ τοῦ Ἐμποροῦ ὁ Σάη-
λοκ ὁ Ὄβριός, θέλοντας νὰ τοῦ κόψει μιὰ
του λίτρα κρέας, καὶ τὸ κέρδισμα τῆς πλού-
σιας καὶ πεντάμορφης νύφης Πόρσιας μὲ

τὴν ἐκλογὴ τῶν τριῶν κουτιῶν, γραμμὴν
ἀπὸ τὸν Ἄγγλο ποιητὴ Γουίλλιαμ Σεξ-
πῆρο καὶ μεταφρασμένη πιστὰ καὶ ρυθμι-
κὰ ἀπὸ τὸν Ἀλέξη τὸν Πάλλη».

Σὲ ὅλο τὸ θετικὸ ἔργο τοῦ λοῦλου, δὲν
ὑπάρχει ἀπόσπασμα ζωντανώτερο, μορφι-
κώτερο, τόσο σπαρταριστὸ σὲ πνεῦμα καὶ
χρῶμα καὶ ὕφος γλῶσσας δημοτικῆς. Συναν-
τᾶται ἐδῶ ἡ ἑλληνικὴ *commedia dell' arte*
μὲ τοὺς «στίχους τοῦ κάρρου», ὁ Μπερτό-
δουλος μὲ τὸν ντελάλη, ὁ πλανόδιος γυρο-
λόγος τῆς Ἀθήνας κι' ὁ καραγκιόζης μὲ
τὸ ἀπλὸ λογασιδικὸ καὶ ποιητικὸ παρα-
μῦθι τῆς γαλιᾶς. . . Μὲ μιὰ λέξη, ἐδῶ ἀ-
παντοῦμε τὴν παράδοση τοῦ φυσικοῦ
πεζοῦ μας λόγου.

Ἄπὸ κεῖ τὴν ἔλαβεν ὁ Πάλλης. Ὅχι ἀπὸ
κείμενα Ἀλλὰ ἀπὸ τὸ «αὐτί», — σύμφωνα
μὲ τὸ ρητὸ τοῦ Λουθήρου, πού ἀναφέρει.
Καὶ ὁ Ποριώτης κάτι τέτοιο ἔκαμε στὸ μο-
ναδικὸ μεταφρασμένο πεζογράφημά του,
τὰ «Ἰσπανικὰ Παραμῦθια» τοῦ Ρισπέν.
Μὰ, νομίζω, σὲ πολὺ μεγαλύτερο μᾶκρος.
Ὅπως δὲποτε, δὲν ἔμπορεῖ, καθὼς φαί-
νεται, νὰ ἐπεκταθῇ αὐτὴ ἡ γλῶσσα. Θὰ πέ-
ση στὴ φτώχεια, εἴτε στὴν παρωδία.

Μὰ ὁ Πάλλης θέλησε νάναί καὶ στὴν πε-
ζογραφίᾳ ὁ αὐτοδημιουργητὸς κι' ὁ δημιουρ-
γός. Ὁ ἀπειθάρχητος κι' ὁ ἀπεριόριστος,
Μολαταῦτα ἡ ζωντανὴ πρωτοτυπία του
ὑπῆρξε, καθὼς βλέπομε, περιορισμένη κι'
ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα βιασμένη.

Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὴ φυγοπονία καὶ τὴν
βία τῆς πρωτοτυπίας, ὁ Πάλλης παρουσιάζει
κάποτε κι' ὁ ἴδιος λάθη στὴ γλῶσσα
πού γράφει, καὶ, ἐν ἀληθινά, κριτικοὶ του
ἤθελαν νὰ λεπτολογήσουν μὲ ὄση σχολα-
στικότητα λεπτολογοῦσεν ἐκεῖνος στὰ δικά
τους γραπτὰ, πολλὰ θὰ εἶχαν νὰ τοῦ κατα-
μαρτυρήσουν. Καθαρεύουσα εἶναι ἡ πρώτη
κιόλας σελίδα στὰ «Κούφια Καρύδια»!
«Λέκκα Ἀρβανίτη, Μαλλιανοῦ — Κούφια
Καρύδια». — Εἶναι, φυσικά, λάθος. Τούτη ἡ
γενικὴ κτητικὴ, χωρὶς ὀριστικὸ ἄρθρο, τί
εἶναι; Μίμηση τῆς ἀρχαίας; Μίμηση τῆς
γαλλικῆς; Μόνον ἡ δημοτικὴ δὲν εἶναι. Ὁ
Πάλλης, ἀπρόσεχτος καὶ ἄκριτος, ἐπῆρε κα-
τὰ λέξη τὴ συνειθισμένη ἐπιγραφολογία
τῶν βιβλίων: «Λέκκα Ἀρβανίτου, Μαλλια-
ροῦ». Ἄλλ' ὁ λαὸς, πού λέγει «ἡ περίφημη
ἱστορία τοῦ Ἐμποροῦ τῆς Βενετιᾶς» (καὶ
γιατί ὄχι τοῦ «Ἐμπορο»); αὐτὸς θάγραφε:
«Τοῦ Λέκκα Ἀρβανίτη τοῦ Μαλλιανοῦ», ἢ
«Λέκας Ἀρβανίτης Μαλλιανός», στὴν ὀνο-
μαστικὴ.

Στὸ ἀπόσπασμα πού ἀντέγραψα πρώτο-
πρώτο, γράφει ὁ Πάλλης: «τὴ νοθεμένη
γλῶσσα». Τὸ ἴδιο λάθος ἔπρεπε νὰ γράφει
«τὴ νοθεμένη τὴ γλῶσσα», «Μαντολινούς»
ἐπιγράφει κάποιος του σατιρικό. Τὸ ἴδιο
λάθος: ἔχει, ἄς ποῦμε, νοητὸ ἄοριστο ἄρ-
θρο ἄλλ' ἡ δημοτικὴ δὲν ἔχει ἐδῶ ἄρθρο
νοητὸ, πραγματικὸ. Πίσω ἀπ' τὸ «Μαντο

λινοῦς» παραμονεύει, σχεδὸν φανερά, τὸ
«d'une» τῆς γαλλικῆς.

Δὲν ἔχω σκοπὸ βέβαια νὰ προχωρήσω
στὶς λεπτομέρειες τοῦ ζητήματος, μὰ ἀπὸ
κάποιαν πείρα ξέρω τοῦτο: ὅτι στὴν πραγ-
ματικότητα, ἡ τωρινὴ μας γλῶσσα ἔχει τρία
ἄρθρα, (πραγματικὰ καὶ νοητὰ), καθὼς ἡ
γαλλικὴ: τὸ ὀριστικὸ, τὸ ἄοριστο, τὸ μερι-
στικὸ. Ὅταν ὑπάρχη περίπτωση γιὰ ὀρι-
στικὸ ἄρθρο, ἡ δημοτικὴ ἀπαιτεῖ φανερὸ
ἄρθρο, ὅταν ὑπάρχη περίπτωση γιὰ ἄοριστο
ἄρθρο, καὶ πάλι ἡ δημοτικὴ ἀπαιτεῖ φανερὸ
ἄρθρο: «τῆς συκιᾶς τὸ φύλλο» λέγει ἡ δη-
μοτικὴ, ἐκεῖ ὅπου «φύλλον συκῆς» θὰ ἔλεγε
ἡ καθαρεύουσα. Ἄρθρο φανερὸ ἀπαιτεῖ ἡ
δημοτικὴ καὶ γιὰ τὸ ἐπίθετο, ὅταν συνοδεύη
ἓναρθρο οὐσιαστικὸ. Μόνον ὅταν ὑπάρχη
περίπτωσης γιὰ μεριστικὸ ἄρθρο, ἡ δημοτι-
κὴ δὲν παραδέχεται ἄρθρο φανερό, («ἓνα
ποτήρι νερό»). Ἐπίσης, φυσικά, ὅταν πρό-
κειται γιὰ τὸ κατηγορούμενο.

Κι' ἄλλες ἀνωμαλίες, πλῆθος, ἔμπορεῖ
νὰ τοῦ εὐρηθῇ ὁ κριτικὸς πού θάθελε νὰ λε-
πτολογήσει. Γιατί «τῆς λεωφόρου», κι' ὄχι
«τῆς λεωφόρος»; Ποιά γλῶσσα καὶ ποιά
σύνταξη μεταχειρίζεται λέγοντας «πλάνο
πῆγα πόδα», «περιγραμμένος» (ἴσον «πε-
ριγεγραμμένος»), «στίλβοντας τὰ νερά του
(τὸ ποταμὸν)», «ρητορικὴς Βουλῆς» (ἀντὶ
«γιὰ τὴ Βουλῆ»);

Ἀληθινά, τὴ σύνταξη δὲν τὴν προσέχει
καθόλου ὁ Πάλλης. Μεγάλην ἐκπληξὴ
προξενεῖ μάλιστα, ὅταν τὴν καθαρεύουσα
σύνταξη τὴν περνᾷ ἀκόμα καὶ στὰ ποιή-
ματά του:

«Ὅ,τι εἶχα κάτσει, μιὰ σταλιά
ψωμί νὰ φάω, ὁ καημένος.»

Σχῆμα ὑπερβατόν, ἀσυμβίβαστο μὲ τὴ
δημοτικὴ σύνταξη.

Τὸ ἴδιο κ' ἐδῶ:

«Πῶς εἶχα τὴν τιμὴ
καὶ ποιά νὰ τὸν γνωρίσω
μοῦ δόθηκε ἀφορμὴ.»

Κι' ἄλλοῦ:

«Τὴ ρήγισσα προσμένουν πού, χρυσή,
μὲς σὲ στολίδια ἀνίκητα καὶ κάλλη
νὰ ἴπισω βγαίνει. . .»

Παράθεσις — ἀνύπαρκτη στὴ δημοτικὴ
σύνταξη.

Τέλος, ὅμως, ὅτι ἐμπόδιζε τὴ φιλολογικὴ
ἐργασία τοῦ Πάλλης νὰ νικήσῃ ὡς πέρα, ἦταν,
ἄς ποῦμε, ἡ φυσικὴ ἀντίστασις τῆς γλῶσ-
σας. Πολλὲς λέξεις, ἀλήθεια, καὶ φράσεις
καὶ τρόποι τοῦ προχώρησαν καὶ κέρδισαν
τὴν ἀντίπαλον — καὶ τοὺς πῆραν ὀριστικὰ
τὴ θέση, ὅτι ἄλλως τε γενικὰ ὄλες οἱ δη-
μοτικὲς προφυλακὲς ἐνίκησαν, εἶναι, νομι-
ζώ, πρᾶγμα ἀναμφισβήτητο. Τὸ «συνειδότο»
ὅμως, ἡ «πραγματικάδα», ἡ «αἰσθητοσύνη»,
τὸ «ξινὸ λεμόνι» τοῦ Πάλλης, δὲν ἔκαμαν
ἀπὸ τότε οὔτε βῆμα.

Οἱ λόγοι τοῦ δημοτικισμοῦ εὐρήκαν στὸ
ζήτημα τοῦτο ἐμπρὸς τους ὄχι πρόσωπα
πιὰ, ἀλλὰ τὴ σιδερένια ἔννοια τοῦ φυσικοῦ
νόμου, τῆς ἀνάγκης — πού κ' οἱ θεοὶ τὴν ἐσε-
βονταν. Μπορεῖ κανεὶς νάναί καὶ μαχητικὸς
καὶ σατυρικός καὶ πεισματάρης κι' «ἀρβανί-
της» σωστός, — μὰ τὸ βρέφος, — ἄς ποῦμε
ἓνα παράδειγμα, — θὰ ἔρθῃ στὸν θαυμάσιο
τοῦτον κόσμον ὅταν κλείσουν οἱ ἐννιά μῆ-
νες, οὔτε μιὰ μέρα πιὸ μπροστά! Ἡ βια-
σύνη ἔμπορεῖ νὰ βγάλῃ ἐκτρώματα. Καλύ-
τερα, ἡ φιλοσοφία.

Στὸ μεταξύ, ὅμως, ἄλλοι κατάλαβαν αὐ-
τὸ πού ὁ Πάλλης δὲν τὸ εἶχε προσέξει:
ὅτι πρέπει ν' ἀποσυντεθῇ, νὰ χτυπηθῇ κ' ἡ
καθαρεύουσα Σύνταξη. Κι' ὁ πόλεμος ἐγι-
νε ἀπὸ τότε διμέτωπος. Διμέτωπος; Ὅχι,
τὸ πιὸ σωστὸ εἶναι πῶς ἐστράφηκε ὁλό-
κληρος στὸ μέτωπο τὸ Συνακτικὸ καὶ τὸ
ἄλλο — τὸ τυπικὸ — πέρασε πιὰ σὲ δευτέρη
μοῖρα. Γιατί, τὸ ξαναλέγω, ἡ «πραγματικά-
δα», ἡ «αἰσθητοσύνη» δὲν ἔμπορεσαν νὰ
κινηθοῦν.

Οἱ δημοτικιστὰι λοιπὸν ἀνοιξαν τὰ δε-
σμὰ πού τοὺς περιώριζαν (ἐτρόμαξαν νὰ
τὰ καταλάβουν) — τὴ Σύνταξη — καὶ τῶρα
πολεμοῦν πιὸ ἄκοπα καὶ πιὸ σωστά. Μὰ τὸ
τέλος (ἐν ὄλην αὐτὴ τὴν ἱστορίᾳ ἐπιμένωμε
νὰ τὴν θεωροῦμε ὡς ἀνὰ κατάστασι μετα-
βατικὴ πρὸς ἓνα τέλος, σώνει καὶ καλά!),
τὸ τέλος φαίνεται πῶς εἶναι μακριὰ ἀκό-
μα. «Ἐννιά τέρμενα» θὰ τοῦ ἔλεγε καμμιά
Τσιγγάνα, Ἀρβανίτισσα, τοῦ Πάλλης. Ἐννιά
χρόνια; Ἐννιά αἰῶνες; Πόσον καιρὸ χρειά-
σθηκε στὴ γαλλικὴ γλῶσσα τὸ «j'avois»; (κι'
ὄχι παντοῦ) νὰ γίνῃ «j'avais»;

Κι' ὄλ' αὐτὰ, δίχως νὰ σκεφθοῦμε κι' ἄλ-
λους ὄρους, πού ἐνεργοῦν συγχρόνως καὶ
τοῦτοι — τὴ μίμηση τῶν ξένων, τὴν ἀπόχρω-
ση τῶν ἐννοιῶν, τὴν καλαισθησία, τὴν ἀ-
κουστικὴ. . .

Ἄλλ' αὐτὴ τὴν ἀφηρημένην ἔννοια, τοῦ
Νόμου, δὲν ἔμπορεῦσε νὰ τὴν ξεχωρίσῃ,
στὸ πραγματικὸν τοῦ τὸ μυαλό, ὁ «Λέ-
κας Ἀρβανίτης Μαλλιανός». Γι' αὐτόν, τὸ
γλωσσικὸ ζήτημα ἦταν ὁ Χατζηδάκης. Χα-
τζηδάκης ἴσον γλωσσικὸν ζήτημα, γλωσσικὸ
ζήτημα ἴσον Χατζηδάκης. Ἄν εἶχε πεισθῇ
ὁ σκληροτράχηλος, τὸ γλωσσικὸ ζήτημα θὰ
εἶχε λυθῇ. Ὁ Χατζηδάκης, ὁ Μιστριώτης
καὶ μερικοὶ ἄλλοι.

Ἔτσι, ὁ Πάλλης ἐκδηλώνεται στὴν τρίτη
σφαῖρα τοῦ λογιστικισμοῦ του, τὴν ἐπιθε-
τικὴ. Στὴν ἐποχὴ του ἄλλως τε ἡ ἑξάτο-
μίκουσις ἀγῶνος ἰδεῶν ἦταν συχνότερη ἀπὸ
σήμερα.

Ὁ Πάλλης λοιπὸν ὁ ἐπιθετικὸς ἀκολου-
θεῖ τὸν κανόνα τῶν Ἰησοῦϊτῶν: «Ὁ σκο-
πὸς ἀγιάζει τὰ μέσα».

Πρῶτα ἀπ' ὅλα, εἶναι προσεχτικὸς! Ὅχι
συζήτησις σὲ θέματα πού τραβοῦν σὲ μᾶ-
κρος. «Λιανοτούφεκο». Καὶ σάτυρα, σάτυρα
κάθε λογῆς — εἶδος ἐφόδου κι' ἀλφινιδιασμοῦ.

Ἐπειτα, ἄδικος. Παίρνει καὶ σχολιάζει τὰ ἴδια τὰ κείμενα (*Γλωσσικά καὶ βιβλιοκριτικά*), — εἰν' ἢ ἀλήθεια. Μὰ ποιά κείμενα; Μήπως τὴν καθαρεύουσα τῆς ἀλλοτρίτης; Μήπως σελίδες τοῦ Ἀφεντούλη, τοῦ Κόντου, τοῦ Ροΐδη, τοῦ Παπαρηγοπούλου, τοῦ Παπαδιαμάντη, τοῦ Γαβριηλῆ; Ὁχι. Περιορίζεται ν' ἀναλύσῃ καὶ νὰ κρίνῃ δείγματα τῆς σύγχρονης τοῦ ἐκκλησιαστικῆς, κοινοβουλευτικῆς κι' ἐπιστημονικῆς γλώσσας (κι' ὄχι μόνο ἂν εἶναι σωστά εἰπωμένα, μὰ ἂν εἶναι σωστά στὶς ἰδέες!) — πού ἀποτελοῦν, βέβαια, τὴν καθαρεύουσα τῆς παρακμῆς. Καὶ τοῦτο γιὰ νὰ μπορῇ νὰ πῇ: «σὰ γράφεις σὲ καθαρεύουσα, ἀδύνατο νὰ γλυτώσεις ἀπὸ τὸ πομπώτικο καὶ τὸ ὑπερβολικό. Σοῦ κολνᾷς σὰ λῶβα» (γρ. «σὰν τὴ λῶβα»). Μὰ ἐδῶ εἰν' ἢ ἀδικία. Γενικέως γιὰ ὅλη τὴν καθαρεύουσα ὅ,τι ἀξίζει μόνο γιὰ μερικοὺς ἀρχαιοπληκτοὺς ἱερωμένους κι' ἐπιστήμονες χωρὶς κανένα προσωπικὸ παλμό. «Διάρρηξις ἀνοικτῶν θυρῶν» θὰ ἔλεγε ἡ καθαρεύουσα.

Ὁ ἴδιος μολαταῦτα γράφει στὸ Στασινόπουλο: «Σὰν ἄκουσα πὼς εἶτανε νὰ βγεῖ τὸ βιβλίό σου, εἶχα πολλὰ καρδιοχτύπια. Γιατί τῶν δημοτικῶν βιβλίων τὰ ἐλαττώματα ὁ κόσμος δὲν τὰ φορτώνει τοῦ γραφιά, παρὰ τῆς γλώσσας». Λοιπόν, ἔτσι παρουσιάζεται κι' ὑποκειμενικὰ ἄδικος — ἀνακόλουθος.

Ἐπειτα, σατυρικός.

Μὰ πόσο ἢ μπορεῖ νὰ διαφέρῃ σάτυρα ἀπὸ σάτυρα καὶ σατυρικός ἀπὸ σατυρικό, τὸ βλέπει κανεὶς, ἂν παραβάλλῃ τὸ πείραγμα τοῦ Σουρή («Κούφια Καρύδια», σ. 413) μὲ τὶς «Ταφόπετρες» τοῦ Πάλλη (αὐτ. σελ. 550). Ἡ σάτυρα τοῦ Πάλλη εἶναι ἀπλὴ βλαφή ἐπάνω σὲ σιδερένια ἀπότομη γροθιά, ὅπως αὐτὴ πού φοβερίζει τὸ Μιστριώτη. Τὸ πρῶτο πού ἔχει νὰ κάμῃ μὲ τοὺς ἀντιπάλους του, εἶναι νὰ παρωδήσῃ τ' ὄνομά τους. Ὁ Χατζηδάκης, τοῦ Χατζηδάκω, ὁ Χαχαχα-τζηδάκης, ὁ Κασίδακης: εἶναι ὁ Χατζιδάκης. Ὁ Μισθριώτης εἶναι ὁ Μιστριώτης. Ὁ Τσίρος εἶναι ὁ Ἄδωνας Κύρου. Ὁ Ἐποπας, ὁ Πώπ. Ὁ Μουτζουρομυχάλης, ὁ Μαυρομυχάλης. Ὁ Παπαμουχλόπουλος, ὁ Παπαμιχαλόπουλος. Τὸ ἴδιο ἔκανε, ἀλήθεια, κι' ὁ Δ. Ταγκόπουλος, καὶ δὲν ξέρω ποῖος νὰ ἦταν ὁ δάσκαλος καὶ ποῖος ὁ μαθητής. Ἄλλ' ὁ δεύτερος μὲ πολὺ περισσότερο γούστο, δίχως ἄλλο.

Ἡ σάτυρα ἐξακολουθεῖ.

«Ψῶριο σκυλλί» πού «λυσιιάζει» (σ. 543 καὶ 556) καὶ «καραγκιοζάκος τῆς Πόλης», ὁ δημοσιογράφος Μακρίδης. Γιὰ τοῦ Μιστριώτη τὴ «μούρη» χρειάζεται γροθιά σιδερένια, πού νὰ κάμῃ νὰ πεταχτοῦν τὰ αἶματά. Ὁ Αἰγινήτης ροχαλίζει τὴν ὥρα πού ἔπρεπε νὰ κοιτᾷ τὸν οὐρανὸ μὲ τὸ τηλεσκόπιο. Ὁ Ζορμπᾶς «ἦδρε πὼς ἔκαμε καινούργιο κράτος, ἄμα προβιάστηκε». Καὶ οὕτω καθεξῆς.

Ὅταν ὁμοῦς ὁ Πάλλη ἀγωνίζεται μπροστά στὰ μάτια τῶν ξένων, τότε — ὁμολογουμένως — καὶ τὴ σάτυρα ἀφήνει, γιὰ νὰ περιορισθῇ στὰ ἐπιχειρήματα, καὶ στὴ γλώσσα ἐγκρατεῦται κι' ὁ τόνος του ὁμαλὸς γίνεται. Ἐτσι συμβαίνει μὲ τὸ ἄρθρο πού ἔστειλε στὴν «University Review» («Κούφια Καρύδια», σελ. 366), καὶ πού, ἀνεξάρτητα ἀπ' τὶς γνώμες του, εὐχαριστιέται κανεὶς νὰ τὸ διαβάσῃ. Ἐτσι συμβαίνει καὶ μὲ τὸν Μωρεάς, ὅταν ὁ Πάλλη τὸν ἐγνώρισε προσωπικὰ — κ' ἔγραψε σχετικὰ δυὸ-τρὶς σελίδες.

Παράδειγμα μισητό, γιὰ ὅλα του, ἔπρεπε ὡς τόσο νὰ εἶναι γιὰ αὐτὸν ὁ Μωρεάς.

Ὅμως, τί διαφορά! Ἀντὶ νὰ τὸν κρεμάσῃ ἀπ' τὰ κλαδιά τοῦ πλατάνου τῆς «Κηβισσᾶς» (σ. 511) μαζί μ' ὄλους ὅσοι «ἔχασαν τὸν ἔθνισμό», περιορίζεται μόνο νὰ τὸν ἐπιγράψῃ μὲ τὸ ἑλληνικὸ του ὄνομα — «Γιάννης Παπαδιαμαντόπουλος» κι' ὄχι Μωρεάς, — καὶ νὰ πῇ στὸν ἴδιο πὼς εἶναι «μεγάλῃ σφοδρᾷ» πού τὸν ἔχασε ἡ Ἑλλάδα.

Μιλώντας του ὁ Μωρεάς, τὸν συμβουλεύει νὰ μεταφράσῃ στὴ δημοτικὴ τὸν Ἀριστοφάνη, γιατί τάχα ἡ κωμῶδια πετυχαίνει στὴ δημοτικὴ, καλύτερα ἀπὸ τὴν τραγωδίαν. Κι' ὁ Πάλλη περιορίζεται πάλι νὰ γράψῃ: «νομίζω πὼς σ' ἐτόυτο εἶχε μεγάλο λάθος». Μὰ τοῦ τὸ εἶπε τάχα κἀν κι' αὐτό;

Βρίσκει ἀκόμη ὁ Μωρεάς, καὶ τοῦ τὸ λέγει τοῦ Πάλλη, πὼς ἡ μετάφρασή του τῆς Ἰλιάδας «δὲν εἶναι Ὁμηρος» — καὶ τοῦτο ὁ Πάλλη οὔτε κἀν τὸ σχολιάζει. Τέλος τί περισσότερο; Ὁ Μωρεάς ἀγαπᾷ τὴν καθαρεύουσα! «Μοῦ φάνηκε σὰν κλονισμένος» λέγει τάχα ὁ Πάλλη «καὶ σάμπως ν' ἄλλαζε τώρα γνώμη». Μὰ οὔτε κλονισμένος, οὔτε γνώμη ἄλλαξε ἀληθινὰ ὁ ποιητὴς πού, πρὶν νὰ φύγῃ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἔγραψε περίπου σὲ γλώσσα σὰν κι' αὐτὴ τοὺς ἄλλως τε ὠραιότατους στίχους:

«κελαινὰ σκότη τῆς νυκτός
κιρνᾷ τὰ ἄστρον τρέμον...»

Στενότατος ἔπειτα — ποῖος δὲν θὰ τὸν αἰσθάνετο; — μορφολογικὸς σύνδεσμος συνδέει τὰ τελευταῖα ἑλληνικὰ ποιήματα τοῦ Μωρεάς μὲ τὰ πρῶτα γαλλικά του:

Dans l'âtre brûlent les tisons,
Les tisons noirs aux flammes roses,
Dehors hurlent les vents moroses,
Les vents des vilaines saisons.

Contre les chenets roux de rouille,
Mon chat frotte son maigre dos.
En les ramages des rideaux
On dirait un essaim qui grouille.

C'est le Passé, c'est le Passé
Qui pleure la tendresse morte;
C'est le bonheur que l'heure emporte
Qui chante sur un ton lassé.

ΓΕΡ. ΓΡΗΓΟΡΗΣ

Ο ΠΑΛΛΗΣ

Ἄλλὰ ποιά γλώσσα καταλληλότερη προσφέρεται γιὰ μετάφραση τοῦ γαλλικοῦ τούτου ποιήματος στὴν ἑλληνικὴ, παρὰ ἡ καθαρεύουσα — ὅπως στὸ πρόχειρο καὶ ὄχι πιστὸ βέβαια τοῦτο σχεδίασμα:

Καὶ εἰς τὸ ἄτριον δαυλός,
φλόγα ροδίνην ὑποτρέμων
κ' ἠχοῦσιν ἔξω πλημμελῶς
αἱ ὕλακαὶ κακῶν ἀνέμων.

Συσιπᾶ τὸ νῶτον ἢ γαλῆ
πρὸς πυροστάτην σκωριῶντα
τὸ παραπέτασμα ριγεῖ,
συνέχον φάσμα τὰ παρόντα.

Τὸ Παρελθόν, τὸ Παρελθόν
θρηνεῖ νεκρὰς εὐαίσθησις
τόχης βορᾶ, πᾶν ἀγαθὸν
βάλλ' σίμωγῃν δοκιμασίας.

Καὶ ποιά ἄλλη ἦταν ἡ μυστηριώδης πρωτοτυπία τοῦ Μωρεάς στὴ γαλλικὴ ποίηση, παρ' ἀκριβῶς ὅτι μετέφερεν ἐκεῖ τὸ πνεῦμα τῆς ἑλληνικῆς καθαρευούσης; Καὶ ποῖο εἶναι, ἀντιστρόφως, τὸ ἀνεύρετο καὶ τὸ ἀστάθμητο πού διαφεύγει καὶ τὸν καλύτερο μεταφραστὴ τοῦ Μωρεάς, ὅταν τὸν ξαναφέρῃ στὰ ἑλληνικά, παρὰ ἡ γλώσσα — ἄφοῦ ὄλοι τὸν μεταφράζουν στὴ δημοτικὴ; Τὰ δύο κύρια μορφολογικὰ συστατικά τῆς ποιητικῆς καθαρευούσης — τὸ ὑπόκωφο τοῦ τόνου καὶ

τὴ λαμπρότητά του — δὲν τὰ κρατεῖ ζωντανὰ κι' ἀπαράλλαχτα ὁ Μωρεάς ὡς καὶ μέσα στὶς Stances;

Ἄλλ' ὁ Μωρεάς δὲν ἦταν ἀπλῶς ὁ ξένος καὶ σὲ ξένον τόπο. Ἦταν καὶ ὁ Ποιητής. Καὶ γι' αὐτὸ πρὸ πάντων τὸν ἐσεβάστηκε ὁ Πάλλη, γιατί αὐτὸς ποιητὴς δὲν ἦταν, παρὰ ἐρασιτέχνης, σὲ ὀλίγα πρωτότυπα τοῦ στιχοῦργήματα (*).

Ἀληθινὰ, ἂν ὁ «Χωρισμός», ὁ «Κανάρης» καὶ κάποια ἄλλα ἐστάθηκαν ποιητικὲς του στιγμὲς εὐτυχημένως, τὰ λοιπὰ ὁμοῦς, συντομώτατα σὰν ἐπιγράμματα, μ' ἀπλοϊκὴ μετρικὴ, μὲ ἀπότομες καὶ παγερὲς ριπὲς ρεαλισμοῦ, μ' εὐκολὴ τεχνικὴ, μὲ τὴν εἰκόνα πού δὲν λέγει τίποτε πῶς πολὺ ἀπὸ τὸ ἄθροισμα τῶν ἐννοιῶν τῆς, δὲν ἠμποροῦν βέβαια ν' ἀποτελέσουν ξεχωριστὴ φυσιογνωμία. Ἡ ποιητικὴ ἀλληλογραφία μεταξὺ τοῦ Μαλακάση καὶ τοῦ Πάλλη («Ἰφ» τοῦ Μαλακάση καὶ «Μαργκόλφω» τοῦ Πάλλη, «Κούφια Καρύδια» σ. 530 καὶ 581) φανερώνει πειστικώτατα τὴ θέση τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ ἄλλου μὲ τὴ σύγκριση. Γιατί ἀπὸ τὸν Πάλλη τὸν δημοτικιστὴ ποιητὴ, λείπει ἡ ἔξαρσις, τὸ ὕφος, τὸ στοι-

(*) Ἀναλυτικότερα γιὰ τὰ ποιήματα τοῦ Πάλλη («Ταμπουράς καὶ Κόπανος») ἔγραψα στὸ τεύχος 2α τοῦ νέου περιοδικοῦ «Νέα Ἐποχὴ».

χειρό το αισθητικό. Αυτό, που δεν φαίνεται, παρά με τη σύγκριση.

«Νιός θάνατι, μά θ' άσπρολογούν τά λιγοστά
μαλλιά του»

Έτσι αρχίζει κάποιο του έπιγραμμα, κάπου, για τους νέους τους τωρινούς. Και τελειώνει με το στίχο, άν καλά τόν θυμάμαι:

«Γιατί τά χνώτα του βρωμοῦν από πνοή θανάτου».

Κ' ή «Ζουχραέ Τσιγγάνα» του Γρυπάρη όταν λέγει

«γιατί τά χνώτά μου βρωμοῦν σάν τής ταφής
τό χῶμα»

Έχει τό ίδιο νόημα: μά δεν λέγει τό ίδιο πράγμα. Η άφηρημένη «πνοή του θανάτου» του Πάλλη γίνεται συγκεκριμένη όσμη από «χῶμα τής ταφής» στον Γρυπάρη. Ο Πάλλης μένει ρητορικός, ό Γρυπάρης όμως, προχωρώντας ώς τό τραγικό, γίνεται καλλιτέχνης.

Δέν ξέρω, υπάρχουν στο σημείο τουτο κι' άλλα ακόμη... που ό Πάλλης δεν τά έμαθε, που μήτε και θά ήθελε ποτέ νά τά μάθη...

ΤΕΛΛΟΣ ΑΓΡΑΣ

Ο ΠΑΛΛΗΣ ΣΤΗ ΣΜΥΡΝΗ

Διατηρώ μιάν ανάμνησι για τόν Άλέξαντρο Πάλλη άπ' τόν τόπο μου, τή Σμύρνη. Πάνε τώρα παραπάνω από τριάντα χρόνια, όταν ένα καλοκαιρινό άπόγευμα κάποιος βαρκάρης κτύπησε τήν πόρτα του γραφείου μου:

— Στο βαπόρι σάς προσμένει ένας έπιβάτης άπ' τίς Ίνδίες. Νά κ' ή κάρτα του! Μοῦπε νά σάς πῶ πῶς δεν θά βγῆ στην ξηρά: και θά χαρή πολύ νά σάς δῆ, πριν σαλπάρη τό βαπόρι.

Στήν κάρτα τυπωμένο τ' όνομα:

Α. ΠΑΛΛΗΣ.

— Και πότε φεύγει τό βαπόρι;

— Βραδυνή ώρα.

Εκείνη τήν έποχή στη Σμύρνη τ' όνομα του Ψυχάρη και του Πάλλη ήταν συνώνυμα με του άντεθνικού άν άνχι και του προδότη. Η άκρα και, άς πούμε, άψυχολόγητη για τήν άκαιρη τότε έπιθετικότητα της πολεμική του πρώτου και τά «εὐαγγελικά» του δευτέρου είχαν άναστατώσει τή γλωσσική συνείδηση του τόπου, όπου έσκόρπιζε γερά και καλομαθημένα τά Έλληνικά γράμματα (όχι με τήν έννοια πιά που τήν έγραψεν ό Κοραής) ή μεγάλη Εὐαγγελική Σχολή. Ο άμβωνας τής εκκλησίας, ό Τύπος μ' έπικεφαλής τήν «γεραρά» από τότε «Αμάθειαν» και τά όλίγα δημοσιεύματα των λογίων τής έποχής, έσυμπλήρωναν τό έργο της. Προσθέσετε και τήν Έθνικήν Ίδέαν, ή όποία συνέφυρεν εις τήν ψυχήν του έλληνισμού τής Ανατολής τήν αρχαίαν Έλλάδα με τό έλληνικόν Βυζάντιον και τήν μετεπαναστατικήν Έλευθερίαν, που είχαν ψάλλει οι Σούτσοι και Παράσχοι μαζί με τους Σμυρναίους ποιητάς τής προηγούμενης γενεάς. Ο Σολωμός ήτο γνωστός στους πολλούς για τά τρία μόνο πρώτα τετράστιχα του Ύμνου του, — σύμβο-

λον έτσι και αυτός του ίδιου έθνικού έλληνισμού. Με άλλα λόγια, μία άτμοσφαιρα από άκρου εις άκρον γλωσσικά καθαρεύουσα, όπου δύο-τρεις από έμάς, τους πιο νεωτέρους και τολμηροτέρους, έξεμυτίσαμε με τά τραγουδία μας στη δημοτική. Τά πεζογραφήματά μας, — άλλος λιγότερο, άλλος περισσότερο, — όλα στην καθαρεύουσα, όπως τήν έδίδαξαν ό Ξανθόπουλος, ό Καρολίδης, ό Παρανίκας κ. ά. καθηγηται και έλληνισται τρανταχτοί και δυσεύρετοι.

Σέ τέτοια μιá ώρα έχτύπησεν ή πόρτα του γραφείου μου. Άφησα νά βραδυάση, — θά έλεγε κανείς από ένα άσυνείδητο δισταγμό για τήν άπόφασί μου. Και σαν εύρέθηκα μπροστά στον τρανό ταξιδιώτη:

— Φίλε μου, μου ειπε, μ' ένα έγκάρδιο τόνο ψυχικά συγγενικού χαιρετισμού, δεν σάς εκάλεσα για τήν τυπική γνωριμά μας... Είναι ανάγκη νά θέσωμε κ' έδῶ στον μεγάλο έλληνισμό του τόπου, τάς βάσεις μιáς ώργανωμένης ενεργείας για τή δημοτική γλώσσα (Και άνεπτυξε με θερμή τουδ λόγους, που μου ήσαν, διαφορετικά, γνωστοί.) Η Σμύρνη, ή δεύτερη πόλι του Έλληνισμού, — πριν και από τήν Πόλη ακόμη, γι' αυτό τή λένε δά και Γκιουρ Ίσιμρ, — με τόν αντίλαλόν της έως τά βάθη τής Ανατολής, πρέπει ν' αρχίση νά ποτιζεται με τό δροσερό νερό τής πηγιάς έλληνικής δημοτικής μας. Και καλείσθε ν' ανοίξετε με τους άλλους δημοτικιστάς θαρρετά και γρήγορα, όσον μπορείτε, τ' αυλάκια ενός τέτοιου ποτισμού...

Με τήν δύναμι, που μου έδινεν ή γνώσις των πραγμάτων τόπου και χρόνου, του έξηγησα πῶς δεν μ' εύρισκε σύμφωνον έξ όλοκλήρου στο έπιβλητικό πρόγραμμά του. Η «Ψυχαρική πολιτική» για τήν γλώσσα — ίσως κι' από «κεκτημένη ταχύτητα» από τό χθεσινό παρελθόν — μου έφαίνετο

ακόμη δε περισσότερο θά έφαίνετο στον τόπον, άπότομη και άποκρουστική. Ένα είδος χειρουργικής επέμβασεως. Έδῶ — του προσέθεσα — μελετούμε ακόμη τάς «Γλωσσικάς Παρατηρήσεις» του Κόντου και πολλές φορές συμμορφωνόμεθα με τά γράφομενά του. Τώρα ξεπροβάλλουν, με τόν ίδιο γλωσσολογικό ίμπεριαλισμό τά «Επιστημονικά Διατάγματα» του Ψυχάρη. Λείπει τό άργόχτιστο γιοφύρι. Αυτό θαρρώ πῶς πρώτα μäs χρειάζεται. Διαφορετικά, δεν θά φθάσωμε ποτέ στην άλλη άκρη ή θά φθάσωμε καμμιά φορά, περνώντας πρώτ' άπ' τό θόλο του παλιού γιοφυριού τής Άρτας. Με θυσιές...

Ο Πάλλης σαν νά φάνηκε λιγάκι εξαφνιασμένος από τους στοχασμούς μου.

— Δηλαδή τί θέλετε νά πῆτε;

— Πῶς χρειάζεται μιá προεργασία βαθμιαία, νοικοκυρεμένη, πειστική. Όχι μάχη κατά μέτωπον. Άλλιώς, μαζί με τήν ιδεολογία, κινδυνεύουν νά χαθοῦν και τά στελέχη...

Ο φανατισμένος άπ' τόν ψυχαρισμό τότε συνομιλητής μου δεν έφάνη και πολύ ευχαριστημένος από τό συμπέρασμα μου. Κάτι σαν νά του άνέκοπτε τό δρόμο τής Ανατολής, που εκείνος τόν έβλεπεν όρθάνοιχτον έμπρός του, ως άτρόμητος παλληκαρής, με τό σπαθί του. Ευγενικός όμως όπως ήτο και καλόκαρδος, δεν ήθέλησε νά μου άντιταχθῆ περισσότερο στην άποφασιστική συντηρητικότητα μου. Έκαμε μιá κίνηση του ώραιου κεφαλιού του, σαν σχετλιασμού και σαν κοινωνικής ύποχωρήσεως, κ' εκύτταξε με κάποια περιέργεια τή Σμύρνη, που άπλώνετο κάτω από τίς πλαγιές του αρχαίου Πάγου, όπου ώνειρεύτηκε τή Σμύρνη ό Μέγας Άλέξανδρος...

Ηθέλησα νά μετριάσω κάπως τήν έντύπωσί του. Και, δίνοντάς του με τό σεβασμό, που του έτρεφα, τό χέρι, του ειπα γελαστά:

— Μήν ξεχνάτε, Δάσκαλε, πῶς για τήν Ανατολή ξανόγεται ακόμη και ό ίσιος δρόμος τής καμήλας...

ΜΙΧ. ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ

Ο ΔΥΝΑΤΟΣ ΚΙ' Ο ΑΨΟΓΟΣ

Ο Άλέξαντρος Πάλλης, ανάμεσα στον κόσμο των πρώτων Δημοτικιστών, άθλητών και νεομαρτύρων τής Δημοτικής Ίδέας, άνάμεσα στο κοπάδι, τ' ανακατεμένο και μ' εκμεταλλευτές τής Ίδέας αυτής, και με φιλόδοξους που περισσότερο κάνανε κακό παρά βοηθούσανε στη νίκη, άνάμεσα σ' όλους αυτούς, ό Πάλλης ήταν ό Δυνατός, κι' ό Αψογος, ό προετοιμασμένος από τή ζωή, ό δοκιμασμένος στον άγώνα τόν άδερφωμένον άχώριστα με τή σπουδή και με τή γνώση τήν επιστημονική. Πολύ νέος έφυγε για τήν Άγγλία. Ο νοῦς κ' οι κόποι του μοιραστήκανε στο εμπόριο και στη μελέτη των αρχαίων έλληνικών γραμμάτων. Η σιωπηλή αυτή διπλή προσπάθεια, που βάσταξε δεκάδες χρόνια, άνάδειξε τόν Πάλλη έξοχον έμπορο, άποκαταστημένον ήθικά και υλικά στη γνώμη τής Άγγλικής κοινωνίας, και μαζί έξοχο φιλόλογο στα αρχαία Έλληνικά, αυτοδίδαχτο και στα δυό και αυτοποίητο. Πριν φτάση ή Ιερή στιγμή, που τόν έσπρωξε, πάνοπλο, στο στάδιο των Δημοτικών άγώνων, ό Πάλλης είχε δώσει ένα σημαντικό δείγμα τής μεθοδικής έλληνομάθειάς του με τά σοφά διορθώματα του κειμένου τής «Αντιγόνης» του Σοφοκλέα, που τά τιμήσανε με τήν προσοχή τους και ξένοι μεγάλοι φιλόλογοι.

Είχε φτάσει όμως, καθώς ειπα, ή στιγμή, και τό σάλπισμα τῶς δώσει ό Ψυχάρης. Ο πρωτοστάτης αυτός τής Ίδέας κατέβηκε στο στίβο φορτωμένος μ' άμέτρη-

τα παραστόλια έπιδειχτικά, ταιριασμένα παράξενα με τά έφθδιά του τά επιστημονικά. Δεν τουφτανε λοιπόν νά μäs διδάξη τή θεωρία του τή γλωσσική, που είναι ή καθολική θεωρία τής επιστήμης, μά αξιούσε νά μäs δώση κ' έφαρμοσμένα παραδείγματα, γράφοντας έργα λογοτεχνικά, που άν δεν τά παραδεχόσουν ως άλάθευτα δείγματα γλωσσικά κ' άριστουργήματα μαζί λογοτεχνικά, ήσουν έξιος για κρεμάλα κατά τό συγγραφέα τους. Ένώ, μ' όλη τή σοφία του, έλειπε από τόν Ψυχάρη τό γνήσιο αίσθημα τής γλώσσας, ό,τι άπόμεινε δεν ήτανε παρά ένα παράξενο ψυχρό κατασκευάσμα, σωστό κατά τήν κατασκευή του τή γραμματική, μά άλλόκοτο στη φιλολογική μορφή του. Ο Ψυχάρης γράφοντας τά έργα του διδασκότανε σιγά και τήν άληθινή νέα έλληνική, και σ' αυτό τό μάθημα τό προσδευτικό τονέ βοηθούσαν τά γραψίματα των άλλων δημοτικιστών, τά ταξίδια του στην Έλλάδα και ή έπαφή του με τους όμόφρονες κι' όπαδούς του.

Αν ό Ψυχάρης έζησε και πέρασε τά μικρά του χρόνια μιλώντας γαλλικά και στο σπίτι του και στη Γαλλία που σπούδασε, ό Πάλλης, όταν πρώτη φορά έφυγε για τήν Άγγλία, νέο παληκάρι ως 17 ίσως χρονών, ήτανε θρεμένος στη γλώσσα μας τή ζωντανή, άφου πέρασε τά ώραία του χρόνια στην Άθήνα, και στην Πλάκα μάλιστα, μέσα σε κοινωνία τότε τόσο άγνή και στα ήθη και στο γλωσσικό της ίδίωμα.

Εμπορευόμενος πάλι, ποτέ δέν έπαψε νά κάνη παρέα και πάντα νά μιλή ελληνικά με τους συνεμπόρους του, μικρούς μεγάλους, και στην "Ιντία και στην 'Αγγλία. Κ' ένω μιλούσε, σπούδαζε μαζί τή γλώσσα αυτή τήν ταπεινή και παραγνωρισμένη, χωρίς νάξερε πώς ύστερ' από χρόνια θ' αναγκαζότανε νά πάρη αυτή τή γλώσσα και νά τήν αναδείξη όργανο δυνατό κι' όργανο άψευγάδιαστο των καρπων του δραστήριου νοῦ και της ζεστής και πατριωτικής καρδιάς του. Επιστημονικός καρπός όψιμος αυτής της μελέτης είναι τά περίφημα διορθώματά του στους Εύαγγελιστές. Ο Πάλλης σ' αυτή τήν επιστημονική δουλειά έβαλε ως αρχή, για νά διορθώση ή νά ξηγήση τό κείμενο της Ν. Διαθήκης, τό πνεύμα και τό γράμμα της ζωντανής γλώσσας, άφου ή γλώσσα αυτή άνεβάξει τις πιό μακρινές ρίζες της στα κείμενα τά Εύαγγελικά.

Ο Πάλλης ξεχωρίζει άπάνου από τόν Ψυχάρη ως κάτοχος ώριμος της νέας ελληνικής στο ύφος της, στο πνεύμα της και τό βαθύ της νόημα, τέλος στο γράμμα και στη χρήση της τή γραμματική. Γι' αυτό

στά έργα του Πάλλη λείπει εκείνη ή άνησυχία του Ψυχάρη ή νευρική, ή ψυχρή προσπάθεια για τήν έκφραση και τήν κυριολεξία, ή φλύαρη πολυλογία, πού είχε σκοπό νά σκεπάση τή φτώχεια τή φραστική, τή φτώχεια τή νοητική, πού πνίγεται πολεμώντας νά βρῆ τόν έκφραστικό της τρόπο. Ο Πάλλης, ζώντας μια ζωή δ-λάκερη στην Εύρώπη, δέν άποφραγκίστηκε, δέν έχασε από μέσα του τήν 'Ελλάδα, μά τή φύλαξε ιερή, κρυμμένη στα βαθύτερά του, τήν έθρεψε και τήν άνάστησε μεγαλωμένη, όπως δείχνεται στα έργα του τά δυνατά, πρωτότυπα ή μεταφρασμένα. Μά και τά έργα του δέ φτάνουνε για μās: ή ζωή του είναι τό έργο του τό καλύτερο, υπόδειγμα και μάθημα στην πνευματική άκαταστασία των νέων 'Ελλήνων, έξαισιο πρότυπο πού τό πλάθει πάντα τό χρέος τ' άνώτερο, τ' άφιερωμένο σε μιάν Ιδέα, ή προσπάθεια ή άκατάλυτη, ή άκοίμητη δουλειά, ή πειθαρχία σ' έναν προγραμμένο σκοπό, ή επιτυχία και ή δόξα, πού στεφανώνει τά έργα τά ώριμασμένα σε μια παράμερη γωνιά και προορισμένα άγέραστα νά ζήσουν κάτω από τό λαμπρό φως της μέρας.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗΣ

Ο ΠΑΛΛΗΣ ΑΓΩΝΙΣΤΗΣ

Ο 'Αλέξαντρος Πάλλης δέν είτανε σοσιαλιστής — είναι άνάγκη νά ξέρουμε τά πολιτικοκοινωνικά φρονήματα του κάθε λογοτέχνη, ά θέλουμε νά καταλάβουμε καλά τήν ψυχοσύνθεσή του — κι' αυτό τό γνωρίζω από τά σοσιαλιστικά βιβλία και περιοδικά πού έβγαλα, πού του έστελνα και πού μου τά επέστρεφε με τή ντόμπρα δήλωση: «Δέ συμφωνώ!» Καί πράγματι, ο Πάλλης είχε τήν άντίληψη πώς πρέπει νά είναι έλεύθερος ο άνθρωπος νά κερδίζει όσα λεφτά θέλει, άμα τά κερδίζει με τόν κόπο του και με τήν άξία του. Αύτός έτσι είχε πλουτίσει κ' έκρινε όλους τους πλούσιους από τόν αυτόδημιούργητον έαυτό του, ένω δέ γίνεται έτσι στις 'Ανώνυμες 'Εταιρείες πού συσσωρεύουν άκοπα τόν πλούτο.

Τέτοιος όμως από αρχές άντίπαλος του σοσιαλισμού σαν τόν Πάλλη, μās είναι πιό χρήσιμος από πολλούς «φίλους» του σοσιαλισμού άμόρφωτους ή επιτήδειους. Γι' αυτό κ' οι σοσιαλιστές έκτιμούσαμε πάντα τόν Πάλλη.

Είτανε άλλωστε βέρος δημοκράτης άστικός. Έπαιρνε τή δημοκρατία του άπειθείας άπ' τό δημοκρατικόν "Όλυμπο. Είτανε δημοκράτης της καλής έποχής του άρχαιοελληνικού δημοκρατισμού, πού λάμπρυνε τόν κόσμο με τόσην Όμορφιά και Σοφία. Δέ θα ξεχάσω πώς στα 1922-23, δ-

ταν προετοιμάζαμε τή Δημοκρατία, παρακολουθούσε τις διαλέξεις μας και χειροκροτούσε μ' ένθουσιασμό όσες φορές άκουε νά μιλούν για τή δημοκρατική ψυχή των θεών της 'Ελλάδας και των ανθρώπων της.

Μά ο Πάλλης θα μείνει, στη νεοελληνική Ιστορία, προπαντός ως αγωνιστής — έκτός από λογοτέχνης — του δημοτικισμού, σαν ο άκλόνητος Βράχος πού πάνω του ρίχναν τά σκοινιά τους όλοι οι δημοτικιστές για νά μὴν τούς παρασύρη ή αναρούφα της... λιποψυχίας. 'Ακόμη κι' ο Ψυχάρης κι' ο 'Εφταλιώτης ίσως νά μὴν άνιεχαν στόν άγώνα άν δέν ύπήρχεν ο Πάλλης. Είναι ή έντύπωση πού μου άφησε ή άλληλογραφία της τριανδρίας, όταν, κατά τά 1903-1906, έτυχε νάμαι γραμματικός του Ψυχάρη — άλληλογραφία πολύτιμη πού θα βρísκεται στο σπήτι της Rue Chartai και δέν πρέπει νά πάει χαμένη. Ο Πάλλης λοιπόν έγκάρδιωνε τόν Ψυχάρη με άλλεπάλληλα κάρτποστάλ πού σκάζανε από τό Λονδίνο στο Παρίσι σαν όβίδες γεμάτες άρβανίτικη χαλύβδινη έπιμονή και έγγλέζικο χιούμορ: «'Αγάντα! 'Αγάντα όρε σοῦ λέω! — έγραφε. — Λίγο άκόμη και τούς ρημάξαμε τούς Χαχαχαντζιδάκηδες!» Καί υπέγραφε: «Ο φίλος σου Πουάλ ο Κύστης», για νά πεί ίσως πώς είτανε Δράκος στη θέληση. Αυτό

και είτανε. Έτσι πέθανε δημοτικιστής ύστερ' από 60 έτων άγώνα κι' άντι νά πάει στην 'Ακαδημία ως άποστάτης, πρόλαβε κ' έβρισε μερικους 'Ακαδημαϊκούς όπως τούς χρειαζότανε.

Για τό λογοτεχνικό έργο του Πάλλη θα μιλήσουν πολλοί λαμπροί ειδικοί ώστε νά περιτεύει ή «γνώμη» μας. Έπειδή όμως κ' οι σοσιαλιστές κάτι νοιώθουν από Τέχνη — μήπως ο σοσιαλισμός δέν είναι ένα μέσο για τήν περισσότερη πνευματοποίηση του ανθρώπου; — λέμε σύντομα τή λαϊκή τους γνώμη: Η «'Ιλιάδα» του 'Αλέξαντρου Πάλλη είναι ένα ξαναχύσιμο μέσα στο καλούπι της νεοελληνικής ψυχής, ένας νεοελληνισμός της άμηνικής άρχαιότητας. Ίσως μοναχά ο Πάλλης — μέσα στην παγκόσμια φιλολογία — νά κατάφερε νά σύρει, χωρίς νά τό χαλάσει, από τό βυθό ενός ώκεανού τριών χιλιάδων έτων, ένα κοραλένιο παλάτι τέχνης και νά τό στήσει άτόφιο πάνω στο τραπέζι της κάθε ελληνικής καλύβας.

Όσο για τόν «Μπρουσό», ή παρατηρητικότητα κι' ο όρθολογισμός του τό κάνουν βιβλίο εύρωπαϊκό, γέννημα ψυχής μ' άνώτατον πολιτισμό. Τέτοιες άυτόκριτικές χρειαζέται τό έθνος μας για νά διορθωθεί. Κρίμα πού ο Πάλλης δέν έγραψεν έναν ά-

κόμη «Μπρουσό» μ' όσον καιρόν ξώδεψε σε ποιήματα και ταμπουράδες.

Η μεταφραστική εργασία της 'Αγίας Γραφής είναι επίσης σπουδαιότατη, γιατί θα βοηθήση κάποτε άμεσα στην πνευματικήν εξέλιξη του λαου μας, άμα ή δημοτική θα έχει έπιβληθεί σε έθνική γλώσσα. Τότε ο λαός θα δει, μέσα από τόν καθαριο φακό του Πάλλη, τήν πραγματική άξία των «μύθων». Γιατί μόνο άμα οι μύθοι πέφτουν, οι λαοί αναβλέπουν, κι' άγκαλιάζοντας τήν 'Αλήθεια της έποχής προχωρούν προς τά παραπέρα, έστω και παρασυρόμενοι από νέο «μύθο».

Για όλους αυτούς τους λόγους ο Πάλλης εργάσθηκε για τό λαό του περισσότερο ίσως από μās τους σοσιαλιστές, κι' άς έλεγε πώς δέν είτανε σοσιαλιστής. Ο 'Αλέξαντρος Πάλλης είτανε ο ίδιος ο ελληνικός λαός, πού άμα βρῆ τά μέσα, ξέρει νά πολιτίζεται. "Όσον κι' άν κλαίμε πού χάσαμε έναν άκόμη από τους λιγοστούς Ευρωπαίους του τόπου μας, είναι όμως παρήγορη ή πιστοποίηση πού μās άφίνει ο 'Αλέξαντρος Πάλλης, ότι, δηλαδή, ή τιμιότητα, ή ντομπροσύνη, ή μόρφωση, ο ψυχικός ευγεμισμός κι' ο χαρακτήρας είναι άξίες πού μπορούν νά μπουν και νά ριζώσουν, με τόν καιρό, στη ρωμέικη ψυχή μας.

N. ΓΙΑΝΝΙΟΣ

ΠΡΩΤΟΠΟΡΟΣ ΤΟΥ ΑΔΙΑΛΛΑΧΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΙΣΜΟΥ

Και ο τελευταίος βετεράνος του δημοτικισμού πριν από λίγες μέρες μās άφισε για. Ύστερα από τόν 'Αργύρη 'Εφταλιώτη, τόν Ψυχάρη, τό Φιλήντα, πάει και ο 'Αλέξαντρος Πάλλης. Από τή σχολή του «ψυχαρισμού» μένει άκόμα ο Βλαστός. Κι' ίσως κανένας άλλος. Μά ο Πάλλης είταν ο ύπαρχηγός.

Στά ελληνικά γράμματα (άν και οι μέρες πού περνούμε έξαιτίας του έμφύλιου σπαραγμού έχουν τραβήξει τήν προσοχή όχι μονάχα της κοινής γνώμης, μά και της νεοελληνικής Ιντελιγκέντίας στα πολιτικά γεγονότα), ο θάνατος του Πάλλη άφίνει ένα μεγάλο κενό, γιατί είταν μια έξαιρετική φυσιογνωμία. "Όσο κι' άν σήμερα, από τήν παραπάνω αίτία, δέν έγινε ίσως ο πρεπούμενος λόγος για τόν άνθρωπο πού κοντά πενήντα χρόνια εργάστηκε με έπιμονή και μαχητικότητα στα πρώτα χαράκωματα του δημοτικισμού, ο νεκρός, πού άκόμα είναι νωπός ο τάφος του, πήρε με τό σπαθί του και τις δημιουργικές του Ικα-

νόητες μιάν από τις πρώτες θέσεις στο νεοελληνικό Παρνασσό.

Προικισμένος με λογοτεχνικό ταλέντο και με σπάνια άρχαιομάθεια, άφηκε, όπως ξέρουμε, πολύ γρήγορα τόν κερδωό 'Ερμη για νά ύπηρετήσει τις μουσες του 'Ελικώνα, για νά γίνει πολύ γρήγορα τό πρωτοπαλλήκαρο του αδιάλλαχτου δημοτικισμού (ψυχαρισμού).

"Αν και μās άφισε μια σπουδαία έκδοση της «'Αντιγόνης» του Σοφοκλή κι' έγραψε τραγούδια πού δέν τά ξεχωρίζεις από δημοτικά, ωστόσο τό έργο του πού τό έδωκε τή φήμη και του στερέωσε τήν ύστεροφημία, είναι ή μετάφραση της «'Ιλιάδας» στη δημοτική.

Μπορεί κανένας νά έχει όσες θέλει επιφυλάξεις για μερικές λεπτομέρειες ή και «άκρότητες» της μετάφρασης ή ούσια όμως είναι πώς ή «'Ιλιάδα» του Πάλλη είναι δημιουργική εργασία από κείνες πού άφίλνουν έποχή. Ένώ ή άλλη του μεταφραστική εργασία στο πεζό είναι μάλλον μια

άποτυχημένη προσπάθεια. Κι' άλλοτε βρήκα άφορμή να επικρίνω την τέτοια μεταφραστική προσπάθεια του Πάλλη (μετάφραση Εὐαγγελίου, του Αβιβλίου του Θουκυδίδη, της «Κριτικής του Αδολου Λογισμού» του Κάντ). Όπως ο Ψυχάρης, έτσι κι' ο Πάλλης ήθελε και καλά και σώνει την επιστημονική δημοτική γλώσσα να την πλάσει a priori πάνω στα χνάρια της δημοτικής του 17ου, και 18ου αιώνα.

Ποιά είναι όμως η βαθύτερη, ή αντικειμενική αίτια που έκανε τον Πάλλη πρωτοπόρο του αδιάλλαχτου δημοτικισμού; Όπως ξέρουμε, ο Πάλλης έζησε, σ' όλα τα χρόνια της δημοτικιστικής του δράσης, στο εξωτερικό—Άγγλία. Στην πρώτη πνευματική εξόρμηση της ελληνικής άστικής τάξης, την περίοδο που ζμπαινε στην κεφαλαιοκρατική της εξέλιξη (1885—1910), ο Πάλλης, όπως και ο Έφταλιώτης και ο Βλαστός, ζώντας σ' ένα περιβάλλον υπεραστικό και μέσα στον πιο εξέλιγμένο καπιταλισμό, πίστεψε πως ο έλληνοισμός με την καλλιέργεια και την επικράτηση της καθαρής δημοτικής θα προόδευε και θα μεγαλοουργούσε. Το «Ταξίδι» του Ψυχάρη έριχνε αυτό το σύνθημα στα 1888.

Πώς όμως η καθαρή (λαϊκή) δημοτική θα έκανε το θαύμα να μεγαλοουργήσει ο έλληνοισμός; Η σκέψη ήταν απλή. Θα μορφώνονταν ο λαός, ενώ με την άττικίζουσα του Κόντου και του Μιστριώτη, και την καθαρεύουσα των έφημερίδων, ο λαός έμεινε πάντα άγραμματος και καθυστερημένος. Άραγε, ο Ψυχάρης και ο Πάλλης να έρριξαν το σύνθημα αυτό γιατί είχαν λαϊκοί πνευματικοί ήγέτες; Όχι. Ο Ψυχάρης ούτε καν δημοκράτης συνειδητός δε στάθηκε. Ο Πάλλης ναί. Μά και οι δύο τους (και όλοι οι σημαίνοντες συνεργάτες τους), στο ριζοσπαστικό δημοτικισμό τους άντανάκλουσαν τα συμφέροντα του εξέλιγμένου ελληνικού κεφαλαιοκρατισμού, που γύρευε ν' άπλωθεί και να επικρατήσει πολιτικά σ' όλα τα παράλια της Ανατολικής Μεσογείου και στη Μακεδονία και Θράκη. Η δημοτική γλώσσα είχε τουτο το καλό—και ήταν σωστή ή άποψη αυτή— πως από τη μία μεριά, αν γίνονταν επίσημο έκφραστικό όργανο του ελληνικού Κράτους, θα άνύψωνε γρηγορώτερα το πνευματικό επίπεδο του ελληνικού λαού και έτσι έμμεσα θα διευκολυνόταν η επικράτηση του κεφαλαιοκρατισμού. Κι' από την άλλη πάλι μεριά, στη Μακεδονία και Θράκη, οι ξενόφωνοι θα εξέλληνίζονταν μέσα σε λίγα χρόνια. Την τελευταία τούτη άποψη την άνέπτυξε πιο πολύ ο Ίων Δραγούμης (Ίδας) στα χρόνια 1905—1912. Και τελευταία, (1910—1917), ο «Εκπαιδευτικός Όμιλος», και πιο ρεαλιστικά μάλιστα, στα 1925, ο Δημ. Γληνός. Αύτός είναι και ο σπουδαιότερος λόγος που οι πιο πολλοί δημοτικιστές της περασμένης γενιάς, που είχαν συγκεντρω-

θεί στον «Εκπαιδευτικό Όμιλο», όταν ύστερα από το 1913 και 1922 λύθηκε πια το Μακεδονικό ζήτημα, κλείδωσαν το δημοτικισμό τους στα συρτάρια του γραφείου τους σαν άχρηστο ύλικό. Όταν μάλιστα ή εργατική μας τάξη άρχισε να πέρνει σுவείδηση της Ιστορικής της άποστολής και το πολιτικό της κόμμα να κάνει επίσημο όργανό της τη δημοτική, πολλοί από τους παλιούς δημοτικιστές άποτραβήχτηκαν ή και συμμάχησαν με την Έκκλησία και τους καθαρευουσιάνους.

Ο Πάλλης όμως στάθηκε ως τα τελευταία του κολώνια άλύγιστη στις ιδέες του, όπως και ο Ψυχάρης και ο Φιλήντας. Ο Πάλλης (άντίθετα από τον Ψυχάρη, τον «Εκπαιδευτικό Όμιλο», τον Ι. Δραγούμη κλπ. που έδιναν πιο πολύ σημασία στην άφομοιωτική δύναμη του δημοτικισμού στη Μακεδονία και τη Θράκη), επέμεινε στο σύνθημα πως πρώτα πρέπει να φωτιστεί και ν' άνέβη ο λαός του έλευθέρου βασιλείου. Έπηρεασμένος μάλιστα από το ρόλο και τη δράση της άγγλικανικής Έκκλησίας, γύρεψε με τη μετάφραση της «Νέας Διαθήκης» να «ήθικοποιήσει» τα λαϊκά στρώματα.

Ζώντας όπως είπαμε μέσα σε μία χώρα με εξέλιγμένο καπιταλισμό, ήταν πολύ ρωμαντικός στη δημοτικιστική του δράση. Όπως τον μυθολογικό Όδυσσέα τον έφτιανε Λυσέα και την ώραία Έλένη κρουσταλλένια Λενιώ, έτσι πίστευε στην ούτοπία πως ή ρωμισούνη θα προόδευε και θα ξαναγύριζε στα παλιά της μεγαλεία αν οι λαϊκές μάζες διάβαζαν Όμηρο και πήγαιναν την Κυριακή στην έκκλησία κρατώντας στο χέρι μία μετάφραση του εὐαγγελίου, όπως γίνεται στην Άγγλία.

Γι' αυτό και παρεξηγήθηκε, και ή προσπάθειά του σήκωσε το λαό στο πόδι σαν έργο άντεθνικό, καταχθόνιο και βέβηλο. Τα φεουδαρχικά στοιχεία ήταν ακόμα πανίσχυρα και είχαν στον έξω έλληνοισμό μία τεράστια όργάνωση, το Οικουμενικό Πατριαρχείο, — που επέμενε στα παλιά, στα πάτρια, και έννοούσε να κηδεμονεύει πνευματικά τον άνερχόμενο άστισμό. Άν οι γαιοοικονομικές συνθήκες της Ελλάδος ήταν διαφορετικώτερες, άν, δηλαδή, ο ρόλος του ελληνικού άστισμού δεν ήταν παρασιτικός και ύπηρχαν πρώτες ύλες για την άνάπτυξη μιας σοβαρής βιομηχανίας, τότε το γλωσσικό ζήτημα φυσικά θα λύνονταν πιο εύκολα και κόντρα στην επίμονη άνίδραση της Έκκλησίας και του ρωμέικου φεουδαρχισμού. Αύτές τις αντικειμενικές συνθήκες ούτε ο Ψυχάρης ούτε ο Πάλλης θέλησαν να τις προσέξουν, γιατί ο ιδεαλιστικός τους προσανατολισμός και ή ταξική τους τοποθέτηση δεν τους έδινε καμιά τέτοια προοπτική. Πάντα ο Πάλλης—και πολλές φορές άλληλογραφούσε μαζί μου— έβλεπε στατικά το γλωσσικό ζήτημα, όπως και όλη την εξέλιξη της έλλη-

νικής κοινωνίας. Δεν παραδέχονταν — κι ούτε την έννοιωθε — τη διαλεκτική εξέλιξη. Αύτός είναι ο λόγος που, όπως και ο Ψυχάρης, ήθελε την επιστημονική γλώσσα να κινείται μέσα στα στενά έκφραστικά καλούπια των δημοτικών τραγουδιών. Ο Κάντ και ο Θουκυδίδης έπρεπε να μεταφραστούν με το έκφραστικό λεξιλόγιο του τσομπάνη και του γεωργού. Γιατί; Γιατί, έλεγαν, ύπάρχουν οι γλωσσικοί νόμοι. Μά οι γλωσσικοί νόμοι δεν είναι άφηρημένοι και πάγιοι για όλες τις εποχές. Κάθε εποχή έχει δικούς της γλωσσικούς νόμους. Δεν λέω φυσικά πως έχει δίκιο ο κ. Τζάρκβανος, γιατί τα δόγματά του δεν είναι, παρά ή άνάποδη του ψυχαιισμού. Δίνει κι' αυτός στο σημερινό γλωσσικό καθεστώς μιά όριστικότητα. Και ή γύρω του νεοδημοτικιστική κίνηση δεν είναι τίποτα άλλο παρά ή άντανάκλαση των γλωσσικών ιδεών της κεφαλαιοκρατικής άριστοκρατίας, που θέλει να ξαναγυρίσουμε στην απλή καθαρεύουσα για να ξεχωρίζει από τον όχλο (λαό), μιά που ο δημοτικισμός έγινε πολιτικό αίτημα της εργατικής τάξης.

Στο βιβλίο μου «Δημοτικισμός και Λογιστικισμός» (σ. 340-350) θα ρρώ πως βάζω το ζήτημα της παρατέρα εξέλιξης και διαμόρφωσης του δημοτικισμού στη θέση του.

Ο Πάλλης όμως δεν είχε πειστεί και μου έγραψε πως δεν έχω δίκιο. Η δημοτική, όταν γράφουμε επίσημη, έπρεπε να

γράφεται στα χνάρια που έδωκεν αυτός και ο Ψυχάρης. Ο χρόνος όμως θα δείξει ποιά είναι ή σωστή λύση.

Όσοίσο, ο Πάλλης, για να κλείσουμε το σημειώμα μας, ήταν μιά μεγάλη μορφή. Διανοούμενος προικισμένος με πολλά χαρίσματα. Ποιητής, γλωσσολόγος, κριτικός, φιλόλογος που ήξερε καλά όχι μόνο την αρχαία ελληνική και τη γραμματολογία της, μά και την ευρωπαϊκή γραμματολογία. Άνθρωπος του σπουδαστηρίου, κι' όμως, όσο κι' αν το Λίβερπουλ ήταν ή δεύτερη πατρίδα του, τότε μάγευαν τα ελληνικά βουνά. Τιμιοσ και Ιδεολόγος. Τύπος καλλιεργημένου άστού. Γι' αυτό συχάνονταν τον κοτσαμπασισμό και όλα τα τζάκια του Μωριά που δημιούργησε το 1821.

Αύτός είναι ο λόγος που και κράτησε πάντα άντιπάθεια στη φήμη και τη δόξα του Κολοκοτρώνη. Άν και θαρραλέος, μαχητικός και πεισματάρης, δεν έπερνε όμως ποτέ λάσπη από το δρόμο για να τη ρίξει στα μούτρα των άντιπάλων του όταν δεν είχε επιχειρήματα. Και όταν ακόμα το έχτρικό στρατόπεδο του Χατζηδάκη και του Μιστριώτη την όπλοθήκη τους την είχαν γεμίσει όχι με πολεμικό ύλικό παρμένο από τη γλωσσολογία, μά με τη συκοφαντία και την κακοπιστία, ο Πάλλης δεν καταδέχτηκε να κατέβει στο βούρκο. Στάθηκε πάντα τζέντλεμαν, όσο κι' αν πολλές φορές ή σάτυρά του έσχιζε σάρκες.

ΓΙΑΝΗΣ Κ. ΚΟΡΔΑΤΟΣ

ΑΠΟ ΜΑΚΡΥΑ...

Ο Πάλλης έζησε όλη του σχεδόν τη ζωή στα ξένα. Σα ζεις μακριά από την Ελλάδα, ο τόπος τουτος με τις καθημερινές άθλιότητες, με τις μικρόπνοες κουτοπονηρίες, με τις πρωτόγονες συνθήκες ζωής, με τα γελοία μαϊμουδίσματα ξένων πολιτισμών, με τους ταπεινούς τύπους που άνεβαίνουν στην επιφάνεια, ντυμένοι σπουδαιοφάνεια ενώ μυρίζουν ακόμα δρωτίλα και σκόρδο, ο τόπος τουτος τυλίγεται μιά άχνα χρυσή σαν τα μενεζελιά βουνά μας στο λιόγεμα. Άπό την Ιστορία του και τις φριχτές συγκρούσεις συμφερόντων, μικροφιλοδοξιών, πόθων χαμόσυρτων που δε διατάζουν να θυσιάσουν ζωές και όνειρα, που χρησιμοποιούν την όνομασία της άρετής γι' άντικλείδι και το ιδανικό γι' άνελέητο ρόπαλο, άναδίνονται πράξεις λαμπρές και λόγια που είπώθηκαν για την ανωτιότητα. Άπό τις άλλοπρόσασσες άνέργειες και τ' άκυβέρνητα ξεσπάσματα, ξεπροβάλλει μιά ένότητα, ένας όρόμος μαρτυρικός και δοξασμένος που τραβάει ο ο λαός του από το σκοτάδι στο φώς. Θεέ

μου, πόσο αγαπάει κανείς την Ελλάδα όταν βρίσκεται μακριά της! Και ή καθαρότητα αυτής της αγάπης τον γεμίζει τόσο, και όλη ή πνευματική άσκηση που έπέρασε ως να φτάσει σε μιά ξελαγαρισμένη άντίληψη και μιά όλοκληρωμένη άνιδιοτέλεια φαντάζει μέσα του τόσο φωτεινά, που νομίζει πως δεν έχει παρά να πει ένα λόγο, ν' άπλώσει το χέρι, να δείξει, κι' οι άλλοι να ίδοϋν!

Και ή γλώσσα του Έλληνικού Λαού είναι σαν τα χοχλάδια του γιαλού που τρίφτηκαν από τα κύματα των αιώνων, γυαλίστηκαν κι' άποστρογγυλώθηκαν και λαμπρίζουν στον άμμο, ή σκάφτηκαν ανώμαλα και τραχειά. Στις μικροσκοπικές σπηλιές τους άντιβοΐζει για όποιον ξέρει ν' άκούει, όλόκληρος ο ώκεανός της Ιστορίας. Ιστορία τριών χιλιάδων χρόνων βρίσκεται άποταμιευμένη στο ρευστότατο κι' άνάερο αυτό ύλικό, στους φθόγγους που άνακυκλώθηκαν σ' εκατομμύρια λαρύγγια, από Έλληνες και ξένους, βάρβαρους άξεστους και ξεπεσμένους άρχόντους, βουνήσιους από-

τομους κι' άγριωπούς, φανατισμένους καλογέρους, μελλίγλωσσους ραδιούργους κι' άπελπισμένους σκλάβους, και πού μένουν πάντα ίδιοι, όχι με την ταυτότητα άνόργανων πραγμάτων, αλλά με την ένιαία ροή τών ψυχών πού ζούν. Φθορά! λένε οί καθαρευουσιάνοι. Άλλά ποιός έργολάβος τρίτης τάξεως δέν μπορεί νά χτίσει έναν Παρθενώνα από ταιμέντο;

Ή φοβερή αυτή συγκίνηση πού νιώθει όποιος συνειδητοποιεί στο φθαρτό άτομό του τή στιγμιαία αναλαμπή τής ζωντανής μνήμης μιάς φυλής, και δέ θέλει νά τήν άφήσει νά οβήξει πριν άναδώσει όσο φώς μπορεί, ετάραξε τόν Πάλλη βαθύτατα. Είμαι βέβαιη γι' αυτό, κι' άς μ'ήν τόν άντάμωσα ποτέ μου. Και συλλογίστηκε πώς στη μεταβατική περίοδο πού περνούσε ό πολιτισμός μας, πριν νά συγκροτηθεί είτε ή πολιτειακή, είτε ή πνευματική του μορφή, πριν πάρει τήν οργανική του θέση, θέση πού ό Πάλλης πίστευε προνομιακή, άνάμεσα στους άλλους λαούς, δέν μπορούσε νά του κάμει καλύτερο δώρο παρά νά του μετουσιώσει στην καθημερινή του γλώσσα τόν Όμηρο. Τά Όμηρικά ποιήματα βγήκαν κι' αυτά από μιάν έποχή όλο δράση, ύστερα από μεγάλη άνάμιξη με ξένους λαούς, από πολέμους κι' άσυγκρότητες κοινωνικές καταστάσεις. Μά ήταν όπως και τώρα, ό αναβρασμός τής γέννας, κι' όχι τό μυρμηγκιασμα του θανάτου. Και ή γλώσσα τών Όμηρικών έπων παρουσιάζει τόσες όμοιότητες με τους χαρακτήρες τής σημερινής δημοτικής, πού είναι μυστήριο πώς δέν έπήραν από κεί περισσότερα αναλογικά έπιχειρήματα οί θεωρητικοί ύποστηρικτές τής: και ή άτελείωτη πολυτυπία τής, και ή έλλειψη τής δεμένης σύνταξης και ή άδυναμία ν' αποδώσει με άκρίβεια άφηρημένες έννοιες και λεπτές άποχρώσεις, και ή παραστατικότητα τής, πού τά κάνει όλα χειροπιαστά και εικόνες, και ή εύκολία και πολυτροπία τής σύνθεσης, άνταποκρίνονται τέλεια στα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα τής δημοτικής. Ή διαφορά είναι — και ίσως ή σωστότερη έρμηνεία τής Ιστορίας μας δείξει κάποτε πώς δέν είναι και τόσο μεγάλη όσο φαίνεται — πώς περιστοιχιζόμαστε σήμερα από πλήθος λαούς με άλλιως έξελιγμένο και σχεδόν ένιαίο πολιτισμό, πού ζητούν, ή καλύτερα πού έμεις ζητούμε νά βουλιάξουμε μέσα του. Κι' άπέναντι στο πρόβλημα τί θά γίνουμε άν τό κάνουμε και τί άν όχι, κανείς ως τώρα, ούτε οί άκρατοι έθνικιστές, σάν τό Δραγούμη, ούτε οί άγουροι διεθνιστές (όνομα και μ'ή χωριά) του καιρού μας, δέν έπήρε μιά στάση άντίρρησης, κανείς δέν άντιμετώπισε όλες τις πλευρές του και τις πιθανές έφαρμογές τών λύσεων του.

Δέ θέλω νά πω πώς τ'όκαμαν ό Ψυχάρης κι' ό Πάλλης όλοκληρωτικά. Άλλά ως γιά τή γλώσσα, είναι σύγκαιρα μιά παρηγοριά, και δέν είναι τυχαίο γεγονός, αλλά πικρό-

τατα σφιχτοδεμένη με τό αίτιατό της αίτια — κι' έχομε άνάλογα φαινόμενα σε νεότερους, σύγχρονους μας — πώς αυτοί οί δύο, πού είχαν ζυμωθεί περισσότερο άπ' άλλους μας με τόν Εύρωπαϊκό πολιτισμό, πού είχαν όλες τις άνάγκες του και τό ξελέπτυσμά του, πού επικοινωνούσαν με παλύ διαφοροποιημένους κι' έξελιγμένους κύκλους, μπόρεσαν και άγνόησαν, ή καλύτερα δέν ήρθαν ποτέ στο σημείο νά ένοχληθούν από τις μικρόψυχες άντιρρήσεις μας. Πάει τούτο σε μιά έφημερίδα, σ' ένα έγγραφο πρós τό ύπουργείο, σ' ένα επιστημονικό έργο, σε μιά κοσμική πρόσκληση, στην Άκαδημία; Ή καθαρεύουσα είναι τό έπίσημο ρούχο γιά κεί, λέει σήμερα ένας Παλαμάς. Άλλά γιατί δέν είναι ή δημοτική έπίσημο ρούχο;

Ό Ψυχάρης κι' ό Πάλλης θέλησαν τή δημοτική άκρατη, άνόθευτη πέρα ως πέρα. Κι' άν στο ύφος του Ψυχάρη έπέδρασε άντιπαθητικά ό κωνσταντινουπολιτικός διαλεκτισμός — σημείο πού δέν έπροσέχτηκε ως τώρα, — στού Πάλλη τό στίχο άντηχεί λεβέντικα ή τραχειά όμιλία τής Ρούμελης και τό λιτό αίσθημα τών δημοτικών τραγουδιών. Άλλά ένώ αυτός μακρυνά μας όνειρεύονταν και σμίλευε ύπομονετικά με χαρά κι' άφοσίωση τό μνημείο του και μνημείο τής γλώσσας μας, ή μικροζωή, ή ψευτοζωή μας έδω-πέρα οργανωνόταν με κάποιο τρόπο, άθλιο, αλλά πραγματικό. Κάθε μέρα βγάζανε λόγους στη Βουλή, κάθε μέρα τύπωναν έφημερίδες, οί δημοτικιστές μιλούσαν σε διαλέξεις και μεταφράζανε ξένα επιστημονικά έργα με φρασεολογία και σύνταξη καθαρευουσιάνικη, οί άκόλουθοι τής θεωρίας τους έβρισκαν εύκολο νά ποσηλυτιστούν κόβοντας τά νί και γράφοντας «χτήμα» άντι «κτημα», χωρίς νά στενοχωρεθούνε γιά νά μάθουν τή δημοτική, τά χρονογραφήματα με τις ειρωνικές μεταπηδήσεις από τήν καθαρεύουσα στη δημοτική και άντιθέτως έδιναν κι' έπαιρναν, όλοι κάνανε συμβιβασμούς με τις κοσμικές κυρίες πού ξελιγώνονταν γιά τις μεταρρυθμίσεις τους, και όλοι ακολουθούσαν τό δρόμο τής «ήττονος άντιστάσεως». Και ό Πάλλης φαίνεται σήμερα ούτοπιστής.

Άπό μακρυνά είδε τήν Ελλάδα καθαρώτερα, τήν έπόνεσε βαθύτερα, έπίστεψε στο μέλλον της φλογερώτερα, αγάπησε τό λαό της και τά δημιουργήματά του άγνότερα από άλλους τους άλλους, πού κατατριβονται από τή βιασύνη τής παραγωγής, από τις γρήγορες έπιτυχίες τών συμβιβασμών, από τό φόβο του γελοίου και τήν άνάγκη τής όποιασδήποτε κοινωνικής άπήχησης. Ό Πάλλης άδραξε με περισσότερη δύναμη τό δράμα του και τό πραγματοποίησε με μεγαλύτερη άκαμψία. Ζώντας στην Ελλάδα ίσως δέ θά τό κατόρθωνε. Και θά ήταν χειρότερο και γι' αυτόν και γιά μας. Άς κάνει ή Μοίρα του τόπου μας νά γεννηθούν άκόμα μερικοί ούτοπιστές σάν τόν Πάλλη.

ΕΛΛΗ ΛΑΜΠΡΙΑΗ

ΑΛΕΞΑΝΤΡΟΣ ΠΑΛΛΗΣ
(Τελευταία φωτογραφία)

Τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἠγωνίσαι, τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πλῆσιν τετήρηκα· λοιπὸν ἀπέκειταί μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης ἀτέφανος (B'. Τιμ. δ', 7).

Γιὰ τὸν Πάλλη, τὸ μεγάλο τὸν Ἀλέξαντρο Πάλλη, ἔχω ἔτοιμη ἀπὸ καιρὸ πλατιά κριτικὴ καὶ βιογραφικὴ μελέτη πού ἐλπίζω σύντομα νὰ δεῖ τὸ φῶς.

Γιὰ τὴν ὥρα, ἀπὸ τὴν ἀφορμὴ τοῦ χαμοῦ του, θὰ ἤθελα νὰ δημοσιέψω τρία γράμματα τοῦ πολὺ σπουδαῖα καὶ πολὺ σημαντικά. Καὶ τὰ τρία ἀνέκδοτα. Τὰ χρωστῶ στὴν ἀγάπη τοῦ Μένου Φιλήντα, τοῦ τρανοῦ γλωσσολόγου καὶ λοτέχνη. Μοῦ τὰ χάρισε, μαζί μὲ πλῆθος ἄλλα, λιγάκι προτοῦ μᾶς ἀφήσει γειά.

Τὰ γράμματα ἀφτά, πῶτερο ἀπὸ κάθε ἄλλο, χαρακτηρίζουσι τὸν Ἀλέξ. Πάλλη. Δείχνουσι τὸν ἴσιο κι ἀλύγιστο χαρακτήρα του, τὴν παλληκαριά του, τὴν καταπληχτικὴ πολυγνωσία του φανερώνουσι ἀκόμη τὴ σπάνια φιλολογικὴ του κατάρτιση. Μαρτυροῦνε τὴν ἐπιστημονικὴ ὑπεροχὴ του. (Bλ. τὰ Ἀνέκδοτα Γράμματα στὴ σελ. 399).

Κι ἄς χαράξω ἐδῶ λίγες γραμμοῦλες γιὰ τὸ κριτικὸ καὶ φιλολογικὸ τοῦ ἔργου. Εἶναι ἀξιοθάμαστο. Καὶ λυποῦμαι πὺ κανεὶς σχεδὸν ἀπὸ τοὺς δικούς μας δὲ φιλοτιμήθηκε ὡς τὰ τώρα νὰ σκοληθεῖ μ' ἀφτό. Ὁ Πάλλη δὲν εἶναι μονάχα ὁ λαμπρὸς ποιητὴς πὺ μᾶς χάρισε τοὺς ἀψεγάδιαστους στίχους τοῦ «Ταμπουρά καὶ Κόπανου» κι ὁ μάστορας μεταφραστὴς τῆς «Ἰλιάδας» καὶ τῆς «Νέας Διαθήκης». Εἶναι καὶ κριτικὸς καὶ φιλόλογος. Δίχως νάχει εἰδικὰ σπουδάσει φιλολογία, ἔμπορος τὰ πάγγελμά του, ἀπὸ παιδί ξενιτεμένος στὴν Ἀγγλία, κατάφερε σπουδαῖα πράματα. Βαρβάτος φιλόλογος. «Κουρῶν Πιερίδων πολυῖδμων Ἱεροφάντης». Πρωτοφάνηκε στὰ 1885 μὲ τὴν κριτικὴ ἐκδόση τῆς Σοφοκλείας «Ἀντιγόνης» (1). Σὲ μιὰν ἐποχὴ πὺ στὴν Ἑλλάδα δὲν εἶχε γίνεϊ καμιά κριτικὴ ἐργασία γύρο σὲ ἀρχαῖο κείμενο. Προτοῦ ἀκόμη βγεῖ στὸ φῶς ἡ «Ἀντιγόνη» τοῦ Σεμιτέλου. Πολὺ πρὶν καταπισστεῖ ὁ Βερναρδάκης τὸν Ἑβριπίδη του. Τὴν «Ἀντιγόνη» τοῦ Πάλλη, «πρῶσωπον τηλαυγές» τοῦ φιλολογικοῦ τοῦ ἔργου, ὁ Nauck, Γερμανὸς φιλόλογος πρώτης γραμμῆς, ὁ Ψυχάρης, ὁ Βερναρδάκης τὴν ἐγκωμιάσανε. Ὁ Thiers μάλιστα, Γερμανὸς μὲ ἀληθινὸ σκαρὶ γλωσσολόγου καὶ μεγάλος φίλος τῆς Ἑλλάδας, παρατηρεῖ πὺς μερικὲς εἰκασίες τοῦ Πάλλη «verraten zwar den Laien» (2).

Ξαφνίζεσαι κι' ἀπορεῖς πὺς τὰ κατάφε-

ρε νὰ διορθῶσει μὲ τόση μαστοριά τὸ κείμενο τῆς «Ἀντιγόνης», πὺς μπόρεσε νὰ βγάλει τόσες περίφημες εἰκασίες, πὺς τὸ κατόρθωσε νὰ παρουσιάσει τὸ ἀρχαῖο κείμενο, κατὰ πὺς ὑποθέτουμε πὺς εἶτανε σάν πρωτογράφηκε.

Προνομιοῦχα φύση ὁ Πάλλη. Προικισμένος μὲ χιλίες δυὸ χάρες. Μεγαλοφυΐα!

Ὁ μεγάλος ὁ Μυτιληνῖος, ὁ Δημήτρης Βερναρδάκης, προλογίζοντας στὰ 1888 τῆς «Φοίνισσες» τοῦ Ἑβριπίδη (καὶ τοιαῖς δὲ χάριξε τὴν ἀξιοθάμαστη ἀφτὴ ἐργασία τοῦ Λέσβιου σοφοῦ), παραπονιέται γιὰ τὰ χάλια μας καὶ λέει μὲ πόνο πὺ σου τρυπάει τὰ φυλλοκάρδια σου πὺς ἐδῶ, στὴ φτωχὴ μας τὴν Ἑλλάδα, καμιά σκεδὸν κριτικὴ ἐκδόση ἀρχαίου συγραφέα ἢ ποιητὴ δὲν εἶδε τὸ φῶς. Ἐνῶ, λέει, οἱ ξένοι ἀπὸ αἰῶνες τώρα ἔκαναν καὶ κάνουνε τόσα καὶ τόσα γιὰ μιὰ φιλολογία ξένη, τὴν ἑλληνικὴ, ἐνῶ δὲν ἀφησαν κανένα συγραφέα καὶ ποιητὴ ἀνερμήνευτο, ἀδιόρθωτο, ἀσκολιαστο, στὸ μακαρισμένο τὸν τόπο μας δὲ φάνηκε κανένα σκόλιο, καμιά διόρθωση, καμιά ἐρμηνεία σοβαρὴ ἀρχαίου κειμένου. Καμιά ἐκδόση πὺ νὰ μπορεῖ νὰ σταθεῖ ἐπάξια πλάϊ στῆς ξένες σοφές ἐργασίες.

Καὶ μέσα στὴν ἀπελπισία του τὴ μεγάλη, θυμάται τὴν «Ἀντιγόνη» τοῦ Πάλλη, παραρηγοριέται, γλυκαίνει τὴν πίκρα του, ἀπαλαίνει τὸν καημὸ του.

Ἀξίζει νὰ ξεσηκώσω ἐδῶ τὰ λόγια του: «Ἡ μὴν ἔντιμος ἐξαίρεσις ἢ εἰς ἐμὲ γνωστή, εἶνε ἢ ὑπὸ Α. Π(άλλη) «Σοφοκλέους Ἀντιγόνη μετὰ κριτικῶν ὑπομνημάτων», ἧς τὰ κριτικὰ πορίσματα βλέπει ὁ ἀναγνώστης ἐντίμως συμπαρατιθέμενα τοῖς τῶν ἀλλογενῶν σοφῶν ἐν τῇ ἀρτίως δημοσιευθείσῃ μεγάλῃ καὶ ἀξιολόγῳ ἐκδόσει τῆς «Ἀντιγόνης» τῇ ὑπὸ τοῦ σοφοῦ καθηγητοῦ τοῦ ἔθνικοῦ Πανεπιστημίου κ. Δ. Σεμιτέλου. Ὁλοψύχως καὶ μετὰ χαρᾶς ἐπικροτοῦμεν εἰς τὴν ἐπιβολήν, ἧτις εἶνε ὄλως κριτικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ, ὅπως καὶ ἡ μέθοδος, ἣν ἀκολουθεῖ ὁ ἐλλόγιμος ἐκδότης» (3).

Κι' ἄλλοῦ πάλε, σ' ἕνα θερμὸ τοῦ γράμμα πρὸς τὸν Πάλλη, ἐνθουσιασμένος τοῦ λέει: «Ὅτε κατὰ πρῶτον ὁ κοινὸς φίλος Κλεάνθης (ἐνν. τὸν Ἑφταλίωτη) μοῦ ἔστειλε τὴν τῆς «Ἀντιγόνης» ἐκδόσιν Σας, ἠπόρησα πὺς εὐρέθη ἔμπορος "Ἑλλήν τόνσον καλὸς κριτικὸς καὶ φιλόλογος" (4).

Μὰ ὁ Πάλλη δὲ σταματᾶ στὴν ἐκδόση τῆς «Ἀντιγόνης». Ἀκούραστος τραβᾶ τὸ δρόμο του καὶ δὲ λέει νάφήσει τίς χαριτωμένες κριτικὲς καὶ φιλολογικὲς ἀσκολίες

(1) Δ. Ν. Βερναρδάκης, Εὐριπίδου Δράματα, Φοίνισσαι, σ. ρκ', σημείωση.

(2) Ὁ Νουμάς 1911, σ. 433 (Ξανατυπώθηκε τὸ γράμμα στὸ περ. Χαραυγὴ Μυτιληνῆς, Χρ. Α', ἀρ. 23-24, σ. 1).

του. Σκολιάζει κ' ἐρμηνέβει τὰ δώδεκα πρῶτα στοιχεῖα τῆς «Ἰλιάδας» (5). Κι ἀργότερα τὸ Χ (6). Καὶ τώρα τελευταῖα τὸ Σ (7). Εἶναι γνωστὰ καὶ τὰ κριτικὰ σημειώματα τοῦ στὸν «Κύκλωπα» τοῦ Ἑβριπίδη (8) καὶ στὸ Α' βιβλίο τοῦ Θουκυδίδη (9). Οἱ ἐργασίες του ἀφτές, ὄλες περίφημες, προσέχτηκαν κ' ἐχτιμῆθηκαν ἀπὸ τοὺς ξένους ὄσο τοὺς ἀξίζει. Καμωμένες μὲ τὸ δικό του τὸν τρόπο, μὲ τὴν πιὸ σωστὴ ἐπιστημονικὴ μέθοδο.

Εἶναι βέβαιο κι' ἀναντιλέχτο πὺς ὁ Πάλλη, πρῶτος ἀφτός, ἀνοίξε τὸ δρόμο ἐδῶ, στὸν ἄθλιο τὸν τόπο μας, γιὰ τίς φιλολογικὲς ἐρεβνες. Τί μεγάλο κατόρθωμα! Προτοῦ νὰ φανεῖ ὁ Λέκας ὁ Ἀρβανίτης ὁ

(5) Τὰ σκόλια συνοδέβουσι τὰ πρῶτα 12 μεταφρασμένα στοιχεῖα. Σὲ δυὸ μεγάλες φυλλάδες (Ἀθήνα, Τυπογρ. Σ. Κ. Βλαστοῦ, 1890—92).

(6) Alex. Pallas, The Twenty—Second Book of the Iliad. With Critical Notes, London 1909.

(7) Alex. Pallas. The Σ Rhapsody of the Iliad, Oxford 1930.

(8) Bλ. Λέκα Ἀρβανίτη, Κούφια Καρύδια, Αἴβερπουλ 1915, σ. 37—42.

(9) Bλ. Λέκα Ἀρβανίτη, ὁ. π., σ. 226—62.

Μαλλιαρὸς, εἶχαμε μεσάνυχτα ἀπὸ τέτοιες δουλιές. Ἐκεῖνος μᾶς ἀνοίξε τὰ μάτια. Ἐκεῖνος μᾶς φώτισε. Ἀγωνίστηκε ὄλοψυχα νὰ σώσει τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴ σκλαβιά καὶ τὴν ἀμάθεια.

Οἱ φιλολογικὲς του ἐργασίες θὰ μείνουσι. Κι ὅποιος θὰ σκούβει νὰ τίς συμβουλέβεται, πολλὰ θὰ ἔχει νὰ μάθει καὶ νὰ διδαχτεῖ. Θὰ δεῖ κιάλας πὺς ἕνας τίμιος Ρωμιός, ζώντας στὰ ξένα, δούλεψε καὶ πάσκισε τόσο πολὺ γιὰ τὴν πατρίδα του. Γιὰ τὴν προκοπὴ τοῦ ἔθνους του.

Οἱ Ρωμιοί, ἀντὶς νὰ ποῦνε ἕνα μεγάλο ἐφχαριστῶ, τοῦ ριχτήκανε μὲ πάθος καὶ μὲ βρισιές. Καὶ τί δὲν τὸν εἶπανε! Οἱ δασκάλοι, ὄκνοι καὶ κούφιοι, τὸν ἐσκυλοβρίσανε. Ἐνα γίγαντα. Κι ἀφτοὶ νάνοι μπροστά του. «Ἀνδρᾶρια μοχθηρά, παρακεκομμένα, ἄτιμα, καὶ παράσημα, καὶ παράξενα».

Ὁ νεοελληνικὸς πολιτισμὸς πολλὰ τοῦ χρωστᾶται τοῦ Πάλλη. Δούλεψε στὰ γερά γιὰ τὰ φτωχὰ μας τὰ Γράμματα καὶ γιὰ τὸν ἀνθρωπισμὸ μας. Καὶ στὴν Ἑβρώπη τίμησε τὴν Ἑλλάδα.

Κ. Μ. ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ

ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΟΥ

Λοιπὸν, ὁ Ἀλέξαντρος Πάλλη δὲν ὑπῆρξε τίποτε λιγώτερο, τίποτε περισσότερο: ποιητὴς. Ὡς τόσο εἶναι βέβαιο πὺς, ἀν μᾶς ὑποχρέωναν νὰ συντάξουμε ἕνα κατάλογο τῶν ποιητῶν μας, μὲ πολλὴ δυσκολία θὰ τὸν καταγράφαμε ἀνάμεσά τους. Κι ἀν τὸν καταγράφαμε, δὲ θὰ τὸν λογαριάζαμε, χωρὶς ἀμφιβολία, μὲ τὴν κριτικὴ ἐκείνη δικαιοσύνη, πὺ μένει πάντα τὸ ἀνεξόφλητο χρέος μας στὴν παλυεδρικὴ καὶ βαρυσήμαντη προσωπικότητά του. Ὁ μεταφραστὴς, ὁ σοφός, ὁ μαχητὴς ἀποσκέπασαν, μέσα στὴ μεγάλη προσπάθεια τοῦ Πάλλη, τὸν ποιητὴ. Μὰ δὲ χρειάζεται πολλὴ ἀναζήτηση, γιὰ νὰ συμπεράνει κανεὶς πὺς ὁ ἀνθρώπος πὺς ξανάχυσε στὴ ζωντανὴ γλώσσα τοῦ ἔθνους τὸν Ὀμηρο καὶ τοῦ ἔδωσε μιὰ νέα ὁμορφιά καὶ μιὰ νέα ἀθανασία, κι ὁ ἀνθρώπος πὺ βρῆκε τὴν πιὸ ποιητικὴ καὶ τὴν πιὸ καλοστεκούμενη ἐκφραση, γιὰ ν' ἀποδώσει τὴν παραστατικὴ γραφικότητα τῶν Εὐαγγελίων, κι ὁ ἀνθρώπος πὺ ἀνάστησε τὴ σπινθηρόβολη «φινέτσα» τοῦ Εὐριπίδη καὶ τὸν ἔκαμε σύγχρονό μας, δὲ μπορούσε νὰ μὴν κατέχει ὁ ἴδιος, στὰ ἐσώτατα βάθη του, τὴ θεία φλόγα τοῦ οἴστρου καὶ νὰ μὴν ἦταν ὁ ἴδιος καὶ «κούφον καὶ πτηνὸν καὶ ἱερὸν», ὅπως εἶναι κάθε πολύτιμη ψυχὴ προικισμένη μὲ

τὴ λυρικὴ διάθεση καὶ μὲ τὴν εὐκίνητη κι ὀλοζώντανη φαντασία, πὺ ἀνασταίνει περιλαμπρὸς ἀντίκρυ μας τοὺς κόσμους τῶν μυστηρίων καὶ τῶν θαυμάτων. Εἶναι γνωστὸς κ' ἔχουν ἀπειρες φορές κριθεῖ οἱ γλωσσοπλαστικὲς ὑπερβάσεις κ' οἱ μεταφραστικὲς ἀκρότητες τοῦ Πάλλη. Καὶ μολοντὶ συμμερίζομαι κ' ἐγὼ ὁ ἴδιος τὴ δυσάρεστη διάθεση πὺ γεννᾶ ἐδῶ κ' ἐκεῖ ἡ ἀδυναμία του νὰ παρακολουθηθεῖ τὴ γλωσσικὴ εὐαισθησία τοῦ ἀναγνώστη, δὲ μπορῶ νὰ μὴν ὁμολογήσω ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, πὺς ἡ λογοτεχνικὴ γλώσσα, ὅταν μάλιστα δοκιμάζει τὴ δύναμὴ τῆς στὰ μεγάλα τολμήματα, δὲν εἶναι ὑποχρεωμένη ν' ἀνταποκρίνεται στὴν ἐπικαιρότητα, πὺ ὄλο κι ἀλλάζει, καὶ νὰ γίνεται «ἀγώνισμα εἰς τὸ παραχρῆμα»: ὁ σκοπὸς τῆς εἶναι νὰ βρεθεῖ σὲ συμφωνία μὲ τὴν καθολικὴ γλωσσικὴ αἴσθησι τοῦ ἔθνους σ' ἕνα ὠρισμένο, μεγάλο πάντα, διάστημα τῆς ἱστορικῆς του πορείας καὶ νὰ ἐκφράσει μὲ τὸν κατάλληλο τρόπο τὴν ὁποιαδήποτε συνείδησίν του. Ἀφήνω κατὰ μέρος τὴν ἀποψη, πὺς δὲν ἦταν «πρὸς τοῦ Πάλλη τρόπο», πὺς δὲν ταίριαζε στὸν χαρακτήρα τοῦ ὁ δισταγμὸς κ' ἡ ἐπιφύλαξη.

Μὲ τὸ θάνατο τοῦ Πάλλη χάσαμε ἄλλη μιὰ γενναῖα καρδιά, ἄλλο ἕνα καθαρὸ καὶ

(3) Σοφοκλέους Ἀντιγόνη μετὰ κριτικῶν ὑπομνημάτων, ἐν Ἀθήναις, τύποις Ἀττικοῦ Μουσείου, 1885.

(4) Archiv. für Papyrusforschung, III, 4, 1906, σ. 460.

φωτισμένο πνεῦμα, ἱκανὸ νὰ διακρίνει ἀθόλωτα καὶ τὴν πραγματικότητα καὶ τὸ ἐσώτερο νόημά της. Κάτι τέτοιους ἀνθρώπους μπορεῖ νὰ μὴ τοὺς παραδεχόμεστε πέρα καὶ πέρα· μὰ φτάνει ἡ στιγμή, ἀργὰ ἢ γρήγορα, πού τοὺς θαυμάζουμε. Καὶ σήμερα μάλιστα, πού ἕνα σωρὸ ἀμφιβολίες ἔρχονται νὰ σπείρουν κομματάκι-κομματάκι στὸν κάθε ἀνεμο καὶ τὴν πιὸ στέρεη σκέψη, φυσιογνωμίες τῆς ἰδιοσυγκρασίας τοῦ Πάλλη μᾶς προσφέρουν μιὰ χρήσιμη καθοδήγηση.

Ὁ Πάλλης πέρασε τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ζωῆς του στὸ ἐξωτερικὸ καὶ τὸ σπουδαιότερο — ἀνάμεσα σ' ἕνα λαὸ προικισμένο μ' ἐξαιρετικὴ ἀπορροφητικὴ ἱκανότητα, πλασμένον λὲς γιὰ νὰ στέκεται παράδειγμα στοὺς ἄλλους λαούς. Κέρδισε ἀπὸ τοὺς Ἄγγλους μερικὰ ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ τους προτερήματα: τὴν εὐθύτητα, τὴν ἀποφασιστικὴν, τὴν στερεότητα τοῦ στοχασμοῦ. Μὰ δὲν ξιπλάστηκε, σὰν πολλοὺς νεωτέρους του, πού ἀρκεῖ ἕνα σύντομο ταξίδι στὸ ἐξωτερικὸ, μιὰ βραδιά σ' ἕνα τραῖνο, μισὴ ὥρα σὲ μιὰ μεγαλοῦπολη, ἀνάμεσα στὸ πολύβουο κι ἀνώνυμο πλήθος, γιὰ νὰ τοὺς κάνει «διεθνιστές», ἀερολόγους τῆς κακῆς ὥρας. Στὸ βάθος τοῦ ὁ Πάλλης ἔμεινε ὅποιος ἦταν. Λέκας ὁ Ἀρβανίτης. Κεφάλι ἀγύριστο. Ὁ καθαρευουσιάνος, πού ἔγινε δημοτικιστὴς σὰν κατάλαβε πὼς αὐτὸ ἔπρεπε νὰ κάμει, δόθηκε ὀλόψυχα στὴν ὑπηρεσία τοῦ μεγάλου σκοποῦ πού ἔταξε στὴ ζωὴ του.

Μὰ εἶπαμε: ὁ Ἀλέξαντρος Πάλλης καὶ εἶτανε κ' ἔμεινε στὸ βάθος τοῦ ποιητῆς. Ποιητὴς καὶ τῆς λαϊκῆς γλώσσας καὶ τοῦ λαϊκοῦ ὕφους. Ὑπάρχει στὰ τραγούδια του μιὰ ὀλοκάθαρη, ἀδόλη φλέβα, πού ἀναδίνει ἕνα θερμὸ καὶ ζωντανὸ ρυθμὸ. Ἐχθρὸς τῆς κυνηγημένης πρωτοτυπίας, τοῦ φραστικοῦ «νεωτερισμοῦ», τῆς νοσηρῆς εὐαισθησίας, τῆς περίπλοκης διαθέσεως, ἔγραφε τὸ τραγούδι του ὅπως ἔκανε καὶ τὸν πόλεμό του: σταράτα, τίμια καὶ μ' ἀνοιχτὰ χαρτιά. Ὁ στίχος του εἶναι γραμμένος, γιὰ νὰ τραγουδιέται, ὄχι γιὰ ν' ἀπαγγέλλεται. Ὁ καθέννας καταλαβαίνει τί τεράστια ἀπόσταση ὑπάρχει ἀνάμεσα στὸνα καὶ στ' ἄλλο. Καὶ βέβαια, δὲν ὑπάρχει στὰ πρωτότυπα γραψίματα τοῦ Πάλλη ἡ μεγάλη συνθετικὴ προσπάθεια, τὸ «Ποιητικὸ ἔργο» μὲ κεφαλαῖο, πού ἀνταποκρίνεται σὲ μιὰ μεστή, βαθουλωμένη ἀπὸ τὴν ἀγωνία καὶ τὴν ἀναζήτηση, ποιητικὴ διάθεση. Ὑπάρχει μονάχα ὁ στίχος πού ἐκφράζει τὴν διάθεση τῆς στιγμῆς καὶ πού φαίνεται σὰ νὰ βγαίνει ἀνεμπόδιστος, ἔτοιμος ἀπὸ τὴν διάθεση τούτη. Θὰ ὠρκιζόταν κανεὶς πὼς μερικὰ τραγούδια τοῦ Πάλλη, καθὼς καὶ τοῦ συναγωνιστῆ του καὶ συνοδοιπόρου του, τοῦ Ἀργύρη Ἐφταλιώτη, εἶναι παρμένα ἀπὸ τὸν τραγουδιστὴ τῆς γειτονιάς, ἀπὸ τὰ χεῖλη τοῦ κοριτσιοῦ πού τραγουδεῖ στὴν

ἀκροποταμιὰ, ἀπὸ τὴν χαρὰ καὶ τὴν ἀναγάλλια τοῦ μικροῦ παιδιοῦ πού εὐφραίνεται μὲ τὸ παραμυθάκι του καὶ μὲ τὴν ὄνειροφαντασίᾱ του. Ὁ Πάλλης καταφέρνει νὰ δίνει ἕνα καθάριο ἑλληνικὸ χρῶμα καὶ σ' αὐτὸ ἀκόμα τὸ δυσκολολύγιστο ἑγγλέζικο «χιούμορ». Τὰ ἐπιγράμματά του, ὄχι, βέβαια, τὰ σατιρικά, πού φαίνονται σὰν «ξεπίτηδες» καμωμένα, ἔχουν καὶ σαφήνεια καὶ λιτότητα θαυμαστῆ. Μ' ἕνα λόγο ὁ ποιητὴς μένει σὲ κάθε του ἐκδήλωση «ρωμῆος». Ὁ συναισθηματικὸς του κόσμος εἶναι πλούσιος κ' εἶναι θερμὴ ἡ ἰδιοσυγκρασία του. Καὶ μ' ὄλο πού κατέχει θαυμάσια τὴν τέχνη τοῦ στίχου δὲν καταδέχεται νὰ δεῖξει πὼς λογαριάζει τίς ἀπαιτήσεις τῆς «τεχνικῆς». Τὰ ξεσπάσματά του εἶναι ξεσπάσματα ἑνὸς γεροῦ ἀνθρώπου, πού δὲν καταλαβαίνει τὴ συνθηκολόγηση καὶ πού δὲ βρῖσκει, ποιά ἀνάγκη τὸν ὑποχρεώνει σὲ ἀκαιρῆ λεπτότητα. Νά ἡ «Μολιβιάτισσα». Διατηρῶ τὴν ὀρθογραφία του.

Ἐχω μιὰ ἀγάπη ντροπαλή,
Στυλιανούλα, Στυλιανη,
καὶ φέβγει σα ζυγῶνω,
καὶ δὲν τη νιάζει ἀν οἱ καημοί,
καημοὶ καὶ πίκρες, Στυλιανη,
μὲ καταντουν πού λιῶνω.

Σαπούνη θαν τῆς στείλω γω,
Στυλιανούλι Στυλιανο,
κι' ἀν κατεβει καὶ πλύνει,
το ἀφράτο μπράτσο τῆς θα δω,
ἀφράτο μπράτσο τραγανο,
μ' ἀφίνει δὲ μ' ἀφίνει.

Καὶ βούρτσα τὴν παρασκεβη,
Στυλιανούλα Στυλιανη,
θα στείλω, κι' ἀν τὴν πάρει,
καὶ σφουγγαρίσει τὴν ἀβγη,
ὡχ Στυλιανούλα χαραχτη,
θα δω καὶ τὸ ποδάρι.

Τὸ τραγούδι τοῦτο δὲν εἶναι ἴσως ἀπὸ τὰ καλύτερα—μὰ εἶναι ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικώτερα τοῦ Πάλλη. Προσθέτω κι' ἕνα ἐπιγράμμα, τὸ καλύτερό του, καθὼς νομίζω:

ΣΕ ΤΑΦΟ ΚΟΡΗΣ

Εἴσουν τῶν σπλάχνων μου ἡ χαρὰ
οχτῶ καὶ δέκα χρόνια·
μιὰ μόνη μὲ ἔθλιψες φορα,
ὁμως μὲ θλίψη αἰώνια.

Ἀνάμεσα σ' αὐτὰ τὰ δυὸ τραγούδια μπορεῖ νὰ τοποθετηθεῖ ὀλόκληρο τὸ ποιητικὸ ἔργο τοῦ Πάλλη. Ὁ ἄκρατος αἰσθησιασμὸς τοῦ πρώτου τραγουδιοῦ γίνεται μιὰ συγκρατημένη, γαληνὴ καὶ κατάβαθη θλίψη στὸ δεύτερο: εἶναι ὁ πόνος πού δὲ βρῖσκει λόγο νὰ ἐκφρασθεῖ καὶ πού κατασταλάζει σὲ μιὰν ἀντίθεση σπαραχτικὴ στὴν οὐσία τῆς καὶ μοναδικὰ ἐντυπωτικῆς. Ἀπὸ

τὸν αἰσθησιασμὸ ἐκεῖνο, πού βρίσκεται καὶ θερμότερα καὶ πιὸ ἀνοιχτόστομα ἐκφρασμένος σὲ κάμποσα ἄλλα τραγούδια του, ἴσαμε τὸν κατασταλαγμένο τοῦτον πόνον, σ' ὄλο τὸ ἀναμεταξὺ διάστημα, βρίσκουν τὸν τόπο τους τὰ μεγάλα ἰδανικὰ τοῦ Πάλλη: ἡ πατρίδα, ἡ πίστη, ἡ γλώσσα, ἡ φύση, ἡ χαρὰ κ' ἡ ἀπόλαυση τῆς ζωῆς — ἡ φλόγα τοῦ ὕμνου, πού πάει ν' ἀνέβει στὰ μεσοῦρανα καὶ τὸ ἄκακο περιγέλασμα, πού ξαλαφρώνει τὴν κακοκεφιά.

Μὰ πρέπει νὰ σταματήσῃ κανεὶς στὰ παιδιὰτικα τραγούδια τοῦ Πάλλη καὶ στὸ «Μπρουσό», τὸ θαυμάσιο ὁδοιπορικὸ του, γιὰ νὰ αἰσθανθεῖ ὄλη τὴν ἀπλοχωριά τῆς ψυχῆς του. Ὁ σοφὸς πού ὑπομνηματίζει τοὺς ἀρχαίους κι ὁ πολεμιστὴς πού ἀγωνίζεται, χωρὶς νὰ δειλιάζει καὶ χωρὶς νὰ τρέμει, γιὰ τίς ἰδέες του, γίνεται ἕνα μεγάλο παιδί, χαρούμενο, φιλοπερίεργο καὶ διασκεδαστικὸ, καὶ κατορθώνει νὰ δημιουργήσει ἀληθινὰ ἀριστουργήματα σ' ἕνα εἶδος ἀπὸ τὰ δυσκολώτερα: στὸ γράψιμο πού ἀπευθύνεται ὄχι στὸν ἀνθρώπο, μὰ στὸν «ἀνθρωπάκο». Διαβάζει κι' ὁ μέγας κ' ξαναδιαβάζει μ' ἀνεξάντλητη εὐχαρίστηση τὰ παιδιὰτικα τραγούδια τοῦ Πάλλη. Κι' ὁ λόγος εἶναι ἀπλός. Μπορεῖ νὰ ὑπάρχουν, παρὰ τὴν ἀντίθετη γνώμη, ἀριστουργήματα πού δὲν τὰ χαίρεται καὶ δὲν τὰ αἰσθάνεται τὸ παιδί. Μὰ δὲν ὑπάρχει ἀριστουργηματικὸ γράψιμο γιὰ παιδί πού νὰ μὴ τὸ χαίρεται κι' ὁ μέγας. Ποιὸς σοφὸς καὶ ποιὸς συλλογιζόμενος ἀνθρώπος δὲν αἰθριάζει καὶ δὲν πράττει διαβάζοντας τὰ παραμῦθια τοῦ Ἄντερσεν ἢ τίς θαυμάσιες σελίδες τῆς Λάγκερλαϊφ; Ἄν δὲν τοῦ συμβαίνει ἕνα τέτοιο πράγμα, σημαίνει πὼς στειρέψανε μέσα του γιὰ πάντα οἱ πηγές τῆς ζωῆς καὶ πὼς εἶναι πιά ἡ ὥρα του νὰ τρυπώσει σ' ἕνα ράφι βιβλιοθήκης ἢ σ' ἕνα λάκκο τοῦ νεκροταφείου: ἀπάνου-κάτου τὸ ἴδιο κάνει. Ὁ Πάλλης ἔμεινε ζωντανὸς ἴσαμε τὴν ὥρα πού πέθανε: δὲν εἶναι παραδοξολογία τοῦ Ντελαπαλῆς. Γιατὶ ὑπάρχουν πολλοὶ ἀνθρώποι πού ζοῦν ὕστερ' ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ τους, κι αὐτὸς εἶναι ὁ χειρότερος θάνατος. Μεταφράσματα ἀπὸ ξένες γλώσσες ἢ πρωτότυπα, τὰ παιδιὰτικα τραγούδια τοῦ Πάλλη ἔχουν ὄλα τὴ φρεσκάδα τους, τὴ χάρη τους καὶ τὴ ζωτικότητα τους, πού ἀεροζυγιάζεται καὶ τρεμοσαλεύει μὲ τὸ περπάτημα τοῦ στίχου, χωρὶς νὰ κουράζεται ἢ νὰ πέφτει χάμου βαριά μὲ σπασμένα φτερά.

ΧΗΝΟΠΟΥΛΑ

Μεσ στὴν ἀβλῆ μου μὲ χαρὰ
ζεβγαρωτες διο χήνες ζοῦνε.
Σταχτια φοροῦνε τὰ φτερά,
καὶ κολυμπώντας στα νερά
βουτιες νὰ κάνουν ἀγαπούνε.

Μια μέρα ἐκεῖ στα σιγκαλα
ἀβγα μεσ τὴν ἀβλῆ μου βρήκα.
Εἶταν βαρῖα καὶ μακρούλα.
Πάω νὰν τὰ ἀγγίξω λίγο, ἀλλὰ
θύμωσε ἡ χήνα καὶ τὰ ἀφήκα.

Καὶ πάλι βλέπω μιὰ στιγμή
χηνόπουλα ἀπ' τὰ ἀβγα νὰ γίνουν.
Φοροῦνε χνούδι στο κορμί,
κι' οἱ τεντωμένοι τους λαίμοι
χόρτο ὄλη μέρα καταπίνουν.

Τὴν ἴδια ἀλάθευτη ἱκανότητα δείχνει καὶ στὰ μικρὰ του μεταφράσματα ὁ Πάλλης. Βέβαια, τοῦτο εἶναι περιττὸ καὶ νὰ τὸ σημειῶναι κανεὶς γιὰ τὸν ἀνθρώπο πού δάμασε τὸν Ὀμηρὸ καὶ τὸ Σαίξπηρ. Μὰ δὲν ἀντέχει στὸν πειρασμὸ νὰ λὲς καὶ νὰ ξαναλὲς, πόσο ἡ εὐκολία του στὸ μεταχειρισμὰ τοῦ στίχου δὲν ἔχει τίποτε τὸ «ἀγοραῖο» καὶ τὸ πρόχειρο, καὶ πόσο κι' ὁ ξένος ποιητὴς διατηρεῖ τὴ φυσιογνωμία του στὴ νεοελληνικὴ ἀπόδοσή του. Ἄς ξαναδιαβάσουμε μαζί αὐτὸ τὸ σύντομο τραγουδάκι τοῦ Burns. Δὲν προφταίνει κανεὶς νὰ χαμογελάσει καὶ τὸν συνεπαίρνει ἀσυγκράτητος λυγμὸς:

ΓΙΑΝΗ ΜΟΥ

Γιάνη μου, ἀγάπη μου Γιανᾶκη,
σαν πρωτοσμίξαμε, θυμήσου,
σγουρα 'χες μάβρα σαν κοράκι
στὴ δασωμένη κεφαλή σου.
Τώρα σου γιάλισε ἡ κουτρίτσα,
μὲ λίγες τρίχες πλουμισμένη·
μα τοῦ Θεοῦ ἡ ἐφκῆ σου μένει,
Γιάνη ψυχίτσα.

Γιάνη μου, ἀγάπη μου Γιανᾶκη,
μαζὶ ανεβήκαμε τὴν πλάτη,
Γιανούλη μου, χρυσο πουλάκι,
καὶ φάγαμε ψωμί κι' ἀλάτι.
Μα ἡ ὥρα, Γιάνη, πια σημαίνει,
καὶ κούτσα κούτσα ἀς κατεβούμε,
στὴ ρίζα, φως μου, ἀγκαλιασμένοι
νὰ κοιμηθούμε.

«Νὰ κοιμηθούμε». Τώρα πού κι' ὁ Πάλλης κοιμήθηκε, τὰ λίγα τοῦτα λόγια δὲν ἔχουν σκοπὸ οὔτε νὰ τοποθετήσουν οὔτε νὰ ὑπομνηματίσουν τὴν πολὺχρονη καὶ γενναία του προσπάθεια. Θέλουν μονάχα νὰ ποῦνε, πὼς ὁ ἀνθρώπος αὐτὸς ὁ σοφὸς κι' ὁ μέγας, κι' ὁ μαχητικὸς κι' ὁ συζητητικὸς, τὸν πολὺτίμο σπόρο τοῦ μεγαλείου του δὲν τὸν ἔκρυβε στὰ βάθη τοῦ σοφοῦ λογισμοῦ του ἢ στὴν ἀπέραντη φωτιὰ τῆς πολεμικῆς του ὁρμῆς: τὸν ἔκρυβε στὴν ἀπλότητα τῆς καρδιάς του, πού ἦταν μιὰ καρδιά πολὺ ἀπλή καὶ γιὰ τοῦτο τὸ λόγο πολὺ ἱκανὴ νὰ παθαίνεται καὶ ν' ἀγωνίζεται, ν' ἀφοσιώνεται καὶ νὰ καρτερεῖ.

ΕΡΑΣΤΗΣ ΜΙΑΣ ΙΔΕΑΣ

Ένας-έναν, ό Έφταλιώτης, ό Ψυχάρης, ό Πάλλης μάς αφίνουν. Άλύγιστοι και ακούραστοι αγωνιστές σ'έναν άγώνα που βαστά αλώνες τώρα και που θα βαστάξει ποιος ξέρει πόσο ακόμα, φεύγουν, βέβαιοι ότι έκαναν, και με τό παραπάνω, εκείνο που ήσαν ταγμένοι να κάνουν. Ίσως, τή στιγμή τούτη, με τήν τροπή που παίρνει τό γλωσσικό ζήτημα, ό θάνατός τους να μη μάς φαίνεται κακό τόσο τρανό και τόσο ανεπανόρθωτο όσο σίγουρα θα μάς φαινόταν άν πέθαιναν έδώ και είκοσι ή τριάντα χρόνια. Τώρα τό γλωσσικό ζήτημα προσπαθούμε να τό δούμε πιό νηφάλια, χωρίς πείσματα και άδιαλλαξίες και ύπερβολές, και πιό σχετικά, σαν κάθε του κόσμου αυτού πράμα. Πασκίζουμε να μην του δίνουμε πιά τήν πρώτη θέση στην πνευματική μας ζωή ούτε όλη τήν πνευματική μας ζωή να τήν κλείνουμε στη γλώσσα. Τώρα έχουμε ιδεί και ξέρουμε ότι ή γλώσσα ποτέ δε στάθηκε σκοπός αλλά μέσο, και ότι όλη τή δύναμη του μυαλού και τής ψυχής μας δεν πρέπει να τήν ξεδεύουμε για τή γλώσσα. Άλλ' άν έμείς βρισκόμαστε σήμερα στην ευχάριστη αυτή θέση, τουτό τ' όφείλουμε και στον Ψυχάρη και στον Πάλλη και σε μερικούς άλλους. Έπρεπε εκείνοι να είναι αδιάλλαχτοι, για να μπορούμε έμείς σήμερα να μάστε διαλλαχτικοί, έπρεπε να είναι εκείνοι πεισματάρηδες και ύπερβολικοί, για να μπορούμε έμείς σήμερα να βρούμε τό σωστότερο μέτρο, έπρεπε να κάμουν εκείνοι λάθη πολλά για να κάμουμε έμείς λιγότερα σήμερα. Τους χρωστάμε τή χοντρή και τήν πρώτη και τήν πιό δύσκολη δουλειά που δεν έπαιρνε άναβολή. Σήμερα έμείς μπορούμε και να χωρατέψουμε, και να χασομερήσουμε και να πάροουμε καμμιά φορά και στραβά μονοπάτια. Τό έδαφος, ό,τι και να κάμουμε, δε θα σαλέψη κάτω από τά πόδια μας. Τό στεριώσαν εκείνοι, — παντοτεινά.

Προσπαθώ να δώ καθαρά και συνολικά τή μορφή του Πάλλη. Τί ακριβώς ήταν; Μιά στιγμή μου έρχεται να τόν παρομοιάσω με τό Λασκαράτο. Σατυρικός, πρό πάντων, σαν τό μεγάλο Κεφαλονίτη, και πολεμιστής; Μά όχι; ό Λασκαράτος έκαμε κοινωνικό άγώνα, ένω του Πάλλη ό άγώνας ήταν γλωσσικός. Θα έπρεπε, ίσως, να τόν ονομάσω «δάσκαλο του Γένους» όπως ονομάζουμε τό Βούλαρη, τόν Ψαλίδα, τό Δαμωρό.

Έί ναί, βέβαια, φαντάζει σαν Ένας μεγάλος «διδάσκαλος του Γένους» ό Πάλλης, αλλά δεν είναι πρό πάντων ή μόνον αυτό. Μά τί λοιπόν, τότε; Ποιητής; Ναί, ασφαλώς, μά μια ένδιάθετη Ικανότητα περισσότερο, Ένας ποιητικός δυναμισμός πιό πολύ, παρά ποιητής «πραγματοποιημένος». Πεζογράφος άραγε; Δεν πιστεύω μερικές

—οί καλλίτερες—σελίδες του «Μπρουσού», να δίνουν κάτι καινούριο και κάτι όλοτελα ξεχωριστό στην πεζογραφία μας. Έλληνιστής; Σοφοί φιλόλογοι μίλησαν με θαυμασμό για τίς διορθώσεις που έκαμε σε άρχαία κείμενα, μά ή δουλειά τούτη δεν ήταν ή πρώτη και κύρια του, εκείνη που του δίνει τό πιό ξεχωριστό γνώρισμά του. Ό Πάλλης ήταν ό έραστής μίας ιδέας. Έραστής με όλη τή θέρμη, με όλη τή δύναμη για θυσία, μά και μ' όλες τίς μονομέρειες και τίς παραφορές των μεγάλων έραστών. Όλο τόν κόσμο τόν είχε κλείσει σε μια ιδέα: στην επικράτηση τής δημοτικής όπως άλλοι κλείνουν τόν κόσμο σε έναν άνθρωπο

Ό κ. Πέτρος Βλαστός έγραψε κάποτε: δυό πράγματα μεγάλα είναι στον κόσμο ή τέχνη και τό εμπόριο. Δεν ξέρω άν τό πιστεύει και σήμερα ακόμα. Ό Πάλλης, ώστόσο, είτε είχε είτε δεν είχε τή γνώμη του κ. Βλαστού, συνταίριασε τίς δυό αυτές ένέργειες. Μά τίς συνταίριασε ως εκεί που μπορούν να συνταιριαστούν. Μπορείς να είσαι έμπορος και ν' αγωνίζεσαι για μια ιδέα, να γράφης άρθρα και διατριβές, και σατυρικά επιγράμματα, και να σκαρώνης μοναδικά ποιήματα για παιδιά, και να κοσκινίζης τ' άρχαία τά κείμενα, και να μεταφράζης με οίστρο, με τόλμη, με μοναδική ζωντανάδα και νοστιμιά, ό,τι κι άν καταπιαστής, είτε Όμηρος είναι είτε Κάντ είτε Θουκυδίδης είτε Σαϊκσπύρος. Μπορείς να γράφης κριτικά και Ιστορικά δοκίμια, δράματα, ό,τι θές (!) μά ποιητής και έμπορος μαζί τόν ίδιο καιρό δε μπορείς να είσαι. Όπως δε μπορείς να είσαι ποιητής και έπιστήμονας (παράδειγμα ό Ψυχάρης και τόσοι άλλοι). Μιά από τίς δυό σου ένέργειες δε θα γίνεται καλά. Ή στίς έμπορικές σου δουλειές θα δίνης τήν ψυχή και τό νού σου, ή στην ποίηση.

Γεννημένος για τό εμπόριο — πρωτοετής φοιτητής παράτησε σύξυλη τή φιλοσοφία που σπούδαζε και πήγε υπάλληλος στα «Καταστήματα Ράλλη», Ιδιοσυγκρασία έπιστημονική πιό πολύ παρά καθαρά ποιητική, λυρική, τουλάχιστον, μυαλό θετικό, λαγαρό, φιλέρευνο, μαχητικό, μά και λιγάκι μονοκόμματο σαν έπιστημονικό, και λιγάκι στενό, ό Πάλλης βρήκε γλήγορα και έμεινε πιστός στο δρόμο που του ταίριαζε. Και έδώ άναγνωρίζω τό θετικό και άνοιχτομάτικο πνεύμα του. Έκανε ό,τι ή ζωή

(1) Και από τήν άποψη αυτή φαίνεται όχι έντελώς δικαιολογημένο αυτό που έγραφε ό Δ. Βερναρδάκης τό 1889 στον Πάλλη έχοντας ύπ' όψει τήν κριτική έκδοση τής «Αντιγόνης» του Σοφοκλή, μοναδικό έργο του Πάλλη ως εκείνη τήν εποχή (ή «Αντιγόνη» τυπώθηκε στα 1885): «... ή άπόρρησα πώς εύρέθη έμπορος Έλληνας τόνον καλός κριτικός και φιλόλογος». Τό γράμμα όπου ύπάρχει τό άπόσπασμα τούτο άναφέρει ό κ. Γκόλφης.

του και οι Ικανότητές του του επέτρεπαν να κάνει. Και τό έκανε ως τό τέλος.

Σαν άνθρωπος ό Πάλλης, σά μορφή κοιταγμένη συνολικά, σά δύναμη που ζητεί όπως-όπως να ξεδευτή, μένει και θα μένη, φαντάζομαι, ό μαχητής. Μά σά λογοτέχνης, με έργο χεροπιαστό, ό μεταφραστής τής «Ιλιάδας». Είναι ή καλλίτερή του μετάφραση, μετάφραση που άπροστομώνει όσους διαλαλούν ότι μόνον έπιστήμονες, και όχι λογοτέχνες ή και λογοτέχνες, πρέπει να μεταφράζουνε τούς άρχαίους.

Ξαφνίζει τό πως ό Πάλλης, στην «Ιλιάδα» μά και στον «Κύκλωπα» ακόμα περισσότερο, τόλμησε, έδώ και τριάντα-σαράντα χρόνια (2), κάτι που τολμούν σήμερα μόνο μερικοί πολύ τολμηροί: τό συγχρονισμό. Άλλοι τρέμουν τήν πολύ μεγάλη φράση ενός άρχαίου να τήν κόψουν στα δυό, για να τή φέρουν πιό κοντά στις συνήθειες του νού μας, μένοντας, ώστόσο, τέλεια πιστοί και στο πνεύμα και στο νόημα του άρχαίου. Στον Πάλλη τέτοια μικροπράματα φαίνονται παιχνίδια. Έκείνος κάνει θεώρατες άλλαγές. Η «Ιλιάδα» είναι ένα ήρωϊκό νεοελληνικό τραγούδι, όχι άπλως σύγχρονο των άκριτικών ή των κατοπινών αλλά σημερινό, με όπλαρχηγούς και καπετανέους, και με όλο τόν άέρα μιας σημερινής έλληνικής ζωής τής ήρωϊκής και χωριάτικης. Και στον «Κύκλωπα» συναντούμε και τό Χατζιδάκη, και τό Μιστριώτη και τόν καλαματιανό και τόν Ύμνο τόν Έθνικό και τή... Σόφια!

Τούτος ό συγχρονισμός μάς δίνει τό κλειδί τής βασικής άρχής όπου στηρίχτηκε ό Πάλλης κάνοντας τίς μεταφράσεις του, μάς δείχνει πόσο ζωντανά και ουσιαστικά και με πόση τόλμη άντίκρουσε τό έργο του μεταφραστή. Δεν είναι άπλός φιλολογικός τρόπος ό συγχρονισμός του, δεν είναι «εύρημα» τότε δε θάχε μεγάλη σημασία. Είναι όλόκληρη θεωρία, που μόνο κακό έχει ότι έφαρμόστηκε με τή μοιραία σε κάθε συνολική θεωρία άποκλειστικότητα και άλυγισία. Στην άλυγισία αυτή όφείλονται τό «Άγαμέμνος» και τό «Λενιώ», όπως στην άλλη, τή στενά γλωσσική, τό περκαφαλιά, τό όλπίδα και άλλα.

Δεν ύπάρχει άμφιβολία ότι στον Πάλλη, όπως και σε πολλούς άλλους, συνειδητά ή και άσυνειδητά, ό λογοτέχνης ύποτάχτηκε στο γλωσσικό αναμορφωτή. Όχι όμως τόσο από δημοκρατική χρησιμοθηρία. Γιατί πρέπει όσο γίνεται περισσότεροι σ' ένα έθνος να μορφώνονται και να μορφώνονται καλά, και γιατί ένα έθνος δε μπορεί ποτέ να μορφωθή όπως πρέπει με μια γλώσσα ψεύτικη και νεκρή. Βέβαια, και μια τέτοια σκοπιμότητα ύπηρετούσε ό

Πάλλης με τό γλωσσικό του άγώνα, μά, πρό πάντων, ύπηρετούσε τόν έπιστημονικό του δογματισμό. Δεν είναι μικρό πράμα να πιστεύης άτράνταχτα ότι βρήκες τήν αλήθεια και ότι μόνο ή δική σου ή αλήθεια είναι ή σωστή. Όταν κατέχης τέτοιο θησαυρό, άδύνατο να μη θές να τόν μοιράσης και στους άλλους. Ένα τέτοιο βαθύ ψυχόρμητο, στο βάθος έξουσιαστικό, μου έξηγεί πρό πάντων τή δράση, τή σχετική με τό γλωσσικό ζήτημα, του Πάλλη.

Μά στο δογματισμό αυτόν, σε τούτη τή θεωρητική άκαμψία, τί τόλμη, αλήθεια, και τί ειλικρίνεια και τί εύσυνειδησία! Να πιστευε τάχα ότι δούλευε για τό σήμερα, και όχι για τό αύριο ή μάλλον για τό μεθαύριο, και να τώχε πάρει άπόφαση (άντίθετα με τό Ροϊδη) ότι για να γίνει κάτι σωστό και ριζικό και τελειωτικό, πρέπει να θυσιαστούν μερικοί, οι «μεταβατικοί»; Όπου και άν άνοιξω, βλέπω κόμπους ίδρώτα στο έργο του. Εύγενικός ίδρωτας δουλευτή που ξέρει ίσως πως ό ίδιος ζημιώνεται, μά που παρηγοριέται γιατί έχει πεισθεί ότι δουλεύει για τό καλό όλων, και μάλιστα για τό πιό μεγάλο καλό! Γράφει «συνέχρονων», γράφει «φαρισσώνε», «συβιβασμός», γράφει «ό άγώνας ύπερ (θά τόν έοφαξε όταν τόγραφε εκείνο τό «ύπερ») καινούργιας γλώσσας από τή ζωή πηγασμένης», οι «διαφερόμενοι» (ένδιαφερόμενοι), γράφει «φυσικιά κοινή λαλιά, νιώσιμη παντού και πιό νιώσιμη παρά παντού», «ό Κρούμπαχος», «τό άκρο άωτο του παγκόσμιου μαλαπροπισμού» (άπό τό γαλλικό «mal à propos»), γράφει «μπρούμτα» (πάλιν καλλίτερο του κ. Βλαστού τό «πέμτη») και πόσα και πόσα άλλα! Άνθρωπος με τόσο βαθύ και γνήσιο καλλιτεχνικό αίσθημα και με γλωσσικό αίσθημα τόσο ζωντανό, να μην έννοιωθε πόσο και σόλοικα και άκαλαίσθητα και άνόπαρχτα είναι όλα τούτα; Δεν τό πιστεύω τό ξαναλέω τόν Πάλλη τόν παρασύρει ό έπιστημονικός του δογματισμός (3).

Άς μην πάμε μακριά όσο ό Quinton — μεγάλος, ώστόσο, έπιστήμονας — και άς μην πούμε ότι τά διάφορα συστήματα είναι ή συνισταμένη τής άγνοίας κάθε εποχής. Μά και πάλιν είναι έπιστημονικό, τάχα, ή τουλάχιστον, φανερώνει πνεύμα φιλοσοφημένο, τό να πιστεύη κανείς τόσο άπόλυτα στην έπιστήμη και μάλιστα σε μια έπιστήμη σαν τή γλωσσολογία, όχι όλοτελα «θετική»; Ό Πάλλης πίστεψε στη γλωσσολογία, ή μάλλον στον Ψυχάρη: «Ό λόγος ό σός ή αλήθεια έστιν».

Θρησκευία, άποκάλυψη! Ώ, άν μπορούσε κανείς να έχη τή θέρμη εκείνων που πι-

(2) Και όμως ό Ψυχάρης, παρατηρεί ό κ. Γκόλφης, κατηγορούσε τόν Πάλλη, από τόν καιρό τής μετάφρασης του Εύαγγελίου, ότι δεν κατάφερε ν' άποφύγη όλοτελα τούς «δασκαλισμούς»!

(3) Οι πρώτες έξη ραφωδίες τής «Ιλιάδας» δημοιεύτηκαν τό 1892. ό «Κύκλωπας» τό 1906.

στεύουν, μὰ καὶ ὅλη τὴ διαύγεια τῶν ἐλεύθερων πνευμάτων! Καὶ ἂν μποροῦσε ἓνας ποιητής, δταν λαχαίνει νὰ εἶναι καὶ ἐπιστήμονας, νὰ δῖνῃ τὴν πρώτη θέση πάντα στὸν ποιητὴ! Δὲν πέφτει ἔξω ποτὲ ὁ ποιητής.

Τὸ κάνει, ἢ προσπαθεῖ νὰ τὸ κάμῃ τοῦτο, ὁ Πάλλης. Δὲν ὑποτάζει πάντα στὸν ἐπιστήμονα τὸν ποιητὴ. Εἶναι οἱ πιὸ καλὲς του στιγμές. Καὶ τότε ὁ λόγος του τί ἄδρός καὶ τί κρουστός ποῦ γίνεται, καὶ πόση παίρνει νοστιμιὰ, καὶ πόση κίνηση καὶ φτέρωμα καὶ θέρη! Οἱ φραστικοὶ τρόποι οἱ λαϊκοὶ ἀκούονται μὲ τὸν πιὸ γνήσιο ἦχο τους, καὶ τὰ παιχνιδίσματα καὶ τὰ χωρατά, καὶ τὸ ἐπίθετο προβάλλει μὲ ὅλο τὸ χυμὸ καὶ ὅλη τὴ γέυση του, καθημερινὸ καὶ ὅμως σὰν πρωτάκουστο, καὶ ζευγαρώνονται θαυμαστά λέξεις, σὰν κομμάτια ἐνὸς καὶ τοῦ ἴδιου πράγματος, ποῦ ἀναζητιόνταν, λές, καὶ τώρα πρωτοσμύγουν, καὶ ξεπετιοῦνται δὲν ξέρεις πῶς ἄλλες ποῦ μοσκοβολοῦν σὰ ρίζες ποῦ μόλις τις ἔχεις βγάλει ἀπὸ τὴ γῆ, τραχειές, χαδιάρες, τραγανές, ἀπαλές, καὶ ποῦ σὲ κάνουνε νὰ νοιώθῃς ὅτι μὲ τὴ γλῶσσα αὐτὴ ποῦ μιλοῦμε μποροῦν τὰ πάντα νὰ εἰπωθοῦν.

Καὶ τοῦτο ὁ Πάλλης τὸ πίστεψε καὶ γιὰ νὰ πείσῃ καὶ τοὺς ἄλλους μετάφρασε ἓνα κομμάτι ἀπὸ τὸ θεωρητικώτερο ἔργο ποῦ ἔχει γραφεῖ, ἀπὸ τὴν «Κριτικὴ τοῦ Ἄδολου Λογισμοῦ» τοῦ Κάντ, καὶ ἓνα κεφάλαιο ἀπὸ τὸ βιβλίο ποῦ τὸ ὕφος του δίκαια θεωρεῖται τὸ πιὸ πυκνὸ καὶ τὸ πιὸ δεμένο, τὸ πιὸ ἐπίμονα δουλεμένο, ἀπὸ τὴν «Ἱστορία» τοῦ Θουκυδίδη. Δὲ μπορῶ νὰ πῶ ὅτι οἱ μεταφράσεις αὐτὲς εἶναι ὑποδείγματα καλλιερρημένης πεζογραφίας. Ὅμως κάνουνε κάτι ἄλλο, ὅμοια σχεδὸν βαρυσήμαντο: λύνουν δυσκολίες, ἀνοίγουν δρόμους, καὶ ξεμουδιάζουν ὄσους δὲν τολμοῦν νὰ ἐπιχειρήσουν, μουδιασμένοι ἀπὸ τὰ ἐμπόδια.

Ὁ «Κύκλωπας» καὶ ὁ «Ἐμπορος τῆς Βενετίας» (καὶ μερικὰ κομμάτια ἀπὸ τὰ Εὐαγγέλια) (1) εἶναι ὅ,τι ἀρτιώτερο μᾶς ἔδωκε στὸν πεζὸ λόγο ὁ Πάλλης. Θεληματικά ἢ καὶ ἀπὸ μιὰ ἀγαθὴ συγκυρία, καλλιτέχνης καὶ ἐπιστήμονας σὲ τοῦτα τὰ ἔργα ἀρμονίζονται. Ὁ λογοτέχνης ἔχει πάντα τὸν ἐπιστήμονα ὁδηγό, μὰ καὶ δὲν ὑποτάζεται σ' ἐκείνον.

Ἄλλὰ τὸν καλλίτερο Πάλλη, ὥστόσο, πολὺ περισσότερο παρότι στὸ πεζό, πρέπει νὰ τὸν ζητήσουμε στὸ στίχο. Ἐκεῖ κινεῖται πιὸ δημιουργικά, πιὸ ἐλεύθερα καὶ μὲ πιὸ δικό του ἀέρα. Ἐκεῖ, πρὸ πάντων, μᾶς δείχνει πῶς κάτεχε, ὅσο κανεῖς ἄλ-

λος ἴσως νεοέλληνας, αὐτὸ ποῦ λέμε πνεῦμα μιᾶς γλώσσας, καὶ ποῦ δὲν εἶναι, βέβαια, μήτε τὸ λεχτικό, μήτε ἡ φωνητική, μήτε καλὰ καλὰ ἡ γραμματικὴ καὶ ἡ σύνταξη. Μὰ κάτι πιὸ ἐσωτερικὸ καὶ ὄργανικό, ποῦ φαντάζει σὰν τὸ σκαρὶ καὶ τὸ αἷμα μιᾶς γλώσσας καὶ ποῦ δίνει στὴν καθεμιὰ τὴν ἰδιαίτερὴ της μορφή. Στους στίχους του ἀκόμα φανερῶνεται ἐκείνο ποῦ εἶναι νομίζω τὸ πιὸ βαθύ ψυχικὸ καὶ πνευματικὸ γνῶρισμα τοῦ Πάλλη: ἡ λεβεντιά (2).

Ξέρω. Εἶναι λέξεις ποῦ μὲ τὸν καιρὸ καὶ ἀπὸ λογῆς περιστατικά καὶ ἀπὸ τὴ γενικὴ πορεία τοῦ πολιτισμοῦ ἐνὸς τόπου, ξεφτοῦν, ξεπέφτουν, χάνουν τὴν ἀρχικὴ σημασία τους παίρνοντας κάποτε μιὰ σημασία πολὺ διαφορετικὴ ἀπὸ ἐκείνη ποῦ εἶχαν.

Ἀπὸ τίς λέξεις αὐτὲς εἶναι καὶ ἡ λεβεντιά. Μὰ πῶς τὴν ξανακαινοουργῶναι ὁ Πάλλης! Τὴν ξαναβυθίζει στὶς μεγάλες ἐθνικές πηγές, τῆς ξαναδίνει ὅλο τὸ παλιὸ της περιεχόμενο. Καὶ τὴν εὐγένεια, καὶ τὴν τόλμη καὶ τὴν ὀρμή, καὶ τὸν καλόκαρδο καὶ χαρούμενον ἀέρα τῆς ἀρχοντίας, καὶ τὴν πίστη, καὶ τὴ σκληράδα καὶ τὴ μαχητικότητα! Ἄν εἶναι πρὸ πάντων ὁ Πάλλης σατυρικός, εἶναι γιὰτὶ σάτυρα θὰ πῆ ἀγῶνας, καὶ γιὰτὶ ἀγαπᾷ τὸν ἀγῶνα.

Θυμοῦμαι ὅτι κάποτε ποῦ βρισκόμουν στὸ ἐξωτερικὸ καὶ θέλησα σ' ἓναν κύκλο ξένων νὰ διαβάσω στίχους ἑλληνικούς, πῆρα τὴν «Ἰλιάδα» τοῦ Πάλλη. Μοῦ φαινόταν ὅτι ἡ ἀδρή, δωρικὴ μουσικὴ τῶν στίχων του, θὰ παράστανε τὴ στιγμὴ ἐκείνη, στοὺς ξένους ἐκείνους, καλλίτερα ἀπὸ κάθε τί ἄλλο, τὴν ψυχὴ τῆς φυλῆς μας. Καὶ ἀλήθεια, καὶ σήμερα ἀκόμα, ἂν ἤθελα σὲ στιγμὴ λιγοψυχίας νὰ τονώσω μέσα μου τὴν πίστη μου γιὰ τὴν ἀξία τῆς φυλῆς μας, καὶ ἂν ἤθελα στὸν πιὸ πιστό καὶ στὸν πιὸ ἀκριβὸ της καθρέφτη, τὴν ποίηση, νὰ δῶ τὴν ψυχὴ αὐτὴ νὰ σαλεῦθῃ καὶ νὰ σπαρταρᾷ καὶ νὰ ζῆ, πάλιν ἓνα ἀπὸ τὰ δυὸ τρία βιβλία ὅπου θ' ἔπλωνα τὸ χέρι μου, θὰ ἦταν ἡ «Ἰλιάδα».

Στὴν Ἰλιάδα ἐξέχουσε ὅ,τι καλλίτερο εἶχε καὶ πιὸ προσωπικὸ ὡς ποιητῆς ὁ Πάλλης. Στὸν «Ταμπουρᾶ καὶ Κόπανο», τὴ μοναδικὴ ποιητικὴ του συλλογὴ, εἶναι μέτριος. Ἰσχνὴ πνοή, τόνος ρηχός, πεζολογία, τίποτε τὸ βαθειὰ πρωτότυπο στὴ μορφή. Ἄλλωστε, καθαυτὸ λυρικά ποιήματα ὑπάρχουν ἐλάχιστα στὸν «Ταμπουρᾶ» τὰ περισσότερα εἶναι μῦθοι, μεταφράσεις, «βλάμικα» καὶ σατυρικά.

Φαίνεται περίεργο πῶς δὲν καλλιέργησε σ' εὐρύτερη κλίμακα καὶ πιὸ συστηματικά

(1) Ὁ Ροῦθης πίστευε ὅτι μετὰ τὸν ἀρματολό, δὲν εὐτύχησε νὰ παρουσιάσῃ ἄλλο ἀντικροσωπευτικὸ τύπο ἢ φυλὴ μας. Πραγματικά, ὁ τύπος τοῦ «λεβέντη», ζωντανὸς ἀκόμα, ἰδίως στὰ χωριά καὶ στὴ συνείδηση τῶν χωρικῶν, δὲν εἶναι παρὰ ἓνα ἀπομεινάρει τῶν ἀρματολικῶν χρόνων.

Θ. ΘΩΜΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΛΕΞΑΝΤΡΟΣ ΠΑΛΛΗΣ

τὴ σάτυρα, ὁ Πάλλης. Ἐχει ἀληθινὴ φλέβα σατυρικοῦ. Ζεματάει καὶ ἀγκυλώνει, μὰ καὶ δαγκώνει καμμιά φορὰ. Ἐχει καὶ χιοῦμορ χαριτωμένο, παιχνιδιάρικο, ἀκόμα καὶ τὴ σκωπτικὴ ἐκείνη διάθεση ποῦ λέγεται εἰρωνεία. Τὸ χιοῦμορ του, μάλιστα, ὅπως φαίνεται στὸ «Μπρουνσό», ἀποκτᾷ καὶ βάθος, ὅταν τὸ γεννᾷ τὸ κοίταγμα γενικώτερων φαινομένων καὶ καταστάσεων, καὶ τὴ σοβαρότητα ποῦ παίρνει ἡ σάτυρα ὅταν βγαίνει ἀπὸ πόνο καὶ ἀγανάκτηση καὶ γίνεται ἢ τοῦλάχιστον θέλει νὰ γίνεται, μὲ κάποιο σκοπὸ.

Τὴ μεταφραστικὴ μέθοδό του τὴν καθορίζει ὁ Πάλλης κάπως ἀόριστα: «Ὅταν διαβάσεις, λέγει, τὸ πρωτότυπο, σοῦ παρασταίνει ὁ νοῦς σου μιὰ εἰκόνα. Αὐτὴ τὴν

εἰκόνα πρέπει νὰ δώσῃ τὸ μετάφρασμα.» Διαβάζοντας ὁ Πάλλης τὴν «Ἰλιάδα», εἶχε μέσα του μιὰ εἰκόνα: ἔβλεπε τὸν Ἕλληνα τοῦ Ὀμήρου, ὅμοιο μὲ τὸν Ἕλληνα τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ. Γι' αὐτὸ καὶ ἀκολούθησε τόσο πιστὰ ὄχι τὸ ἴδιο τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι, ἀλλὰ τὸν τύπο τῆς νεοελληνικῆς ζωῆς, τέτοιος ποῦ φανερῶνεται πρὸ πάντων στὸ δημοτικὸ τραγοῦδι. Ἡ καλλιτεχνικὴ μέθοδος του εἶναι ἡ εὐρύτερη ποῦ μπορεῖ νὰ γίνῃ: πιὸ πέρα καὶ ἀπὸ τὴ μορφή καὶ ἀπὸ τὰ καθέκαστα τῆς ἐκφράσεως, θέλει νὰ συλλάβῃ ὅ,τι πιὸ βαθύ καὶ οὐσιαστικὸ ἔχει ἡ ζωὴ ἢ ἐκδηλωμένη στὸ ἔργο ποῦ μεταφράζει.

Δὲ μπορεῖ νὰ ξέρῃ κανεῖς πῶς τὸ μέλλον θ' ἀντικρύσῃ τὴ φυσιογνωμία τοῦ Πάλλ-

(2) Ποῦ, ὥστόσο, δὲν τὰ πρωτομετάφρασε ὁ Πάλλης στὴν «κοινή», ἀλλὰ ἔδω καὶ τρεῖς αἰῶνες, τὸ 1630 ὁ ἱερομόναχος Μάξιμος, βαλμένος ἀπὸ τὸν Πατριάρχη Λούκαρη. (Π. Βλαστοῦ: «Ἡ Ἑλληνικὴ καὶ μερικὲς ἄλλες παράλληλες διγλώσσες»).

λη, σε τί απλές και άδρες γραμμές θα συμπυκνώσει τη μορφή του, τί όριστικώτερο και τελειωτικώτερο θα κατασταλάξει από την πνευματική του δημιουργία στις ψυχές των έρχόμενων Έλλήνων. Για μας σήμερα είναι μια επιβλητική μορφή, από τις τρεις

τέσσερις πιο επιβλητικές της τελευταίας πεντηκονταετίας. Άνθρωπος με ήθος, με πίστη, ζωντανός, θαρραλέος, ακούραστος και τίμιος και ειλικρινής. Και ή ζωή και τό έργο του αναδίνουν ένα καθαίο και τίμιο ήχο.

Κ. ΠΑΡΑΣΧΟΣ

ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΣ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

Υπάρχουν περίφημοι δημόσιοι άντρες που, ενώ ξέρουν να διαλέγουν τις καλύτερες ευκαιρίες για τις πολυποίκιλες έκδηλώσεις της ζωής των, θάλεγε κανείς πως δεν ξέρουν να διαλέγουν την κατάλληλη ώρα του θανάτου των. Έτσι τώρα κι' ό Άλέξαντρος Πάλλης. Πέθανε στην πιο άκατάλληλη ώρα. Σε μιάν ώρα, δηλαδή, κρίσιμη, φοβερή για την Ελλάδα. Κι' αν ή δράση του δεν ήταν τόσο έντονη και τό έργο του τόσο δεμένο με την πνευματική μας άνθηση, θα μπορούσε ό θάνατός του να περάσει όλότελα άπαρατήρητος. Μά είχαν λοιπόν ό Άλέξαντρος Πάλλης τόσο περίφημος; Σήμερα που τά γλωσσικά πάθη κατευνάστηκαν πιά, μπορεί κανείς να τό πη άπερίφραστα. Ό Πάλλης ήταν ένας από τους αντιπροσώπους της παλληκαριστικής έποχής της λογοτεχνίας μας. Του λογοτεχνικού μας Εικοσιέννα.

Άπό γονείς Ήπειρώτες γεννήθηκε τό 1851 στον Πειραιά, πέρασε τις γυμνασιακές του σπουδές στην ίδια πόλι, φοίτησε λίγον καιρό, στη φιλοσοφική σχολή του Έθνικού Πανεπιστημίου κι' έφυγε για την Άγγλία σε ήλικία δεκοχτώ χρονών. Υστερα έγινε υπάλληλος στα γνωστά καταστήματα του Ράλλη, παντρεύτηκε την κόρη του τελευταίου, διηύθυνε διάφορα υποκαταστήματα των Ίνδιων και στο τέλος έμεινε στο πόδι του πεθερού του στο Λιβερπουλ. Όλες του όμως αυτές οι έμπορικές ασχολίες δεν τον έβγαλαν καθόλου άπ' τις μελέτες του και δεν τον εμπόδισαν ν' άποχτήση την πιο γερή φιλολογική κατάρτιση, όπως δεν άργησε να τό άποδείξει με την κριτική έκδοση στο 1885 της «Άντιγόνης» του, τη συνοδευμένη με σημαντικώτατες διορθώσεις και ύπομνήματα που θαυμάστηκαν και θαυμάζονται από ξένους και δικούς μας σοφούς σχολιαστές. Τό «Ταξίδι μου» του Ψυχάρη στο 1888 τον εύρηκε έπάνω στο δίλημά του για τό γλωσσικό ζήτημα που δεν άργησε να τό τό ξεκαθαρίση. Γιατί δεν ήταν μόνο έπιστημονικά έτοιμασμένος να νοιώση τη λύση του γλωσσικού προβλήματος, αλλά και συναισθηματικά, αληθινός ποιητής όπως ήταν, που πολλά από τά παιδικά του τραγούδια εί-

χαν δημοσιευτεί στην «Έστία» και σε άλλα περιοδικά, πριν ακόμα παραδεχτή τη γλωσσική ένότητα στην ποίηση και τον πεζό μας λόγο. Δέ θυμάμαι πιά σε ποιό άπ' τά τεύχη της, παιδάκι τότε, είχα σταθεί προσεχτικός σ' ένα τραγούδι του των τεσσάρων έποχών, συμβολισμένων με τά τέσσερα άδέρφια που χορεύουν τό συρτό:

Τέσσερα,

— γύριζε γοργά! —

Τέσσερ' άδέρφια τό χορό έξω στους κάμπους σέρνου,

πιασμένα χέρι-χέρι,

του γέρου - χρόνου τά παιδιά,

που είναι τ' άγόρια όμορφονιοί κι ή κόρη δίχως ταίρι.

Ό Ψυχάρης με τό «Ταξίδι μου» του άνοιγε εμπρός του καινούργιο δρόμο. Του έδειχνε ποιά είναι ή πραγματική άποστολή του. Να γίνει δηλαδή ένας διδάσκαλος του έθνους. Μπορεί βέβαια αυτό να μην ήταν παρά μιá φαντασίωση, έν όσω είχαν προηγηθεί Βηλαράδες, Σολωμοί και Πολυλάδες. Άλλά χωρίς αυτήν ό Πάλλης θα έμενε ό σχολιαστής άρχαίων κειμένων κι ό τραγουδιστής όλίγων παιδικών τραγουδιών και δέ θα φιλοδοξούσε ποτέ να καταπιαστή τη μετάφραση των έργων των δύο μεγαλυτέρων σταθμών του έλληνικού πολιτισμού: της Ίλιάδας και της Νέας Διαθήκης.

Άς έξετάσουμε τά έφόδια που παρουσίαζε ό Πάλλης για τέτοια έργασια. Ήταν καλός φιλόλογος, μά ήταν μαζί και ποιητής. Τί άλλο ήθελε; Μόνο που δεν ήταν ποιητής καθολικός: δεν ήταν πνευματοποιημένος, όπως θα τον ήθελε ένας Σολωμός. Δεν είχε κατορθώσει να ξεφύγη από τό δημοτικό στοιχείο, από τη λαογραφία, από τό φολκλόρ. Πώς λοιπόν να χωρέσουν μέσα στο φολκλορισμό μιá Ίλιάδα και μιá Κανή Διαθήκη, χωρίς να ύποστούν κάποιες παραμορφώσεις, χωρίς να πάθουν κάποιο τσαλάκωμα; Και καλά ακόμα ή Ίλιάδα. Μπορούσε επί τέλους να γίνει κλέφτικο τραγούδι. Άλλά ή πρόζα των Ευαγγελίων; Νά γιατί κι' οι δύο μεταφράσεις ξάφνιασαν τό λόγο κόσμο και δημιούργησαν σωστή άναστάτωση. Δεν ήταν ή πρώτη φορά

που μεταφραζότουσαν ό Όμηρος στη ζωντανή μας γλώσσα. Ό Πολυλάς είχε μεταφράσει την Όδύσεια. Όμως εκείνος είχε προσπαθήσει να την τοποθετήσει έξω από τό φολκλόρ. Άλλο αν πέτυχε ή άπότυχε. Δέ στενοχώρησε ώστόσο ούτε τό πιο δύστροπο γούστο. Δεν ήταν ή πρώτη φορά επίσης που μεταφραζόντουσαν τά Ευαγγέλια. Έχω εμπρός μου τη «Συμφωνία των τεσσάρων Ευαγγελίων εις την νεωτέραν έλληνικήν γλώσσαν κατά την τάξιν του Άρχιεπισκόπου Νεοκώμου», τυπωμένη τό ΑΩΛΖ έτος εις τό έξ Άμερικής Φιλελληνικό Τυπογραφείο του Αιδεσίμου Ι. Ι. Ρόβερστον της Έρμουπόλεως. Διαβάστε του Λουκά ΙΑ'.

33. Και κανείς δεν άνάπτει λύχνον, και τον βάλλει εις κρυφόν τόπον, ουδέ τον βάλλει ύποκάτω εις τό μόδιον, και τον σκεπάζει, αλλά τον βάλλει εις τον λυχνοστάτην, διά να βλέπουν οι φως εκείνοι οι όποιοι έμβαίνουσι μέσα.

34. Ό λύχνος του σώματος είναι τό όμμάτιον όταν είναι λοιπόν τό όμμάτιόν σου καθαρόν, και όλον τό σώμα σου είναι φωτεινόν: όταν δέ είναι διεφθαρμένον, και τό σώμα σου είναι σκοτεινόν.

35. Πρόσεχε λοιπόν, μήπως τό φως, τό όποιον είναι εις σε, είναι σκότος.

36. Εάν λοιπόν όλον σου τό σώμα είναι φωτεινόν, και δεν έχει κανέν μέρος σκοτεινόν, θέλει είναι όλο φωτεινόν, καθώς όταν ό λύχνος σε φέγγη με την λάμπιν του.

Δέ θα χρειαζόντουσαν παρά μερικές έλαφρότατες τροποποιήσεις σε τέτοια μετάφραση για να γίνει έντελώς λαϊκή και να καταστήση περιττή τη μετάφραση του Πάλλη.

Όμως ή Ίλιάδα έχει, όπως είπα, άλλην όμορφιά, αληθινά λεβέντικη, όμοια μ' εκείνη που βρίσκει κανείς σε κλέφτικα τραγούδια. «Η μετάφραση είναι καλή, όπως είπε στο μεταφραστή κι' ό Ζάν Μορεάς, αλλά δεν είναι Όμηρος». Τά ίδια περιπου έγραψε κι' ό Παλαμάς: «Είνε άπόπειρα, λέει, μετασχηματισμού του άρχαίου όμηρικού εις καθαρόν νεοδημοτικό ποίημα». Και κατακρίνει την παραμόρφωση των άρχαίων όνομάτων σε Λενιώ, Λυσέα, Ήβα, Φτολεμαίο, Βρυμέδα, Μενέλα, Άγαμέμνο, Άπόλλο, Μενεστιά και τό μεταχέρισμα λέξεων σαν τις: Τσαρούχια, ΠαπαΧρύσης, τουζλούκια, παπαδιά της Άθηνάς κλπ. Όλ' αυτά βέβαια δεν είναι παρά στάλες στον ώκεανό, αν λάβη κανείς ύπ' όψη του την έκταση του ποιήματος όπου άφθονούν αντιθέτως λέξεις πλασμένες με τό πνεύμα του λαού μας, εικόνες παραστατικές, άμίμητες, και ύφος ζωντανό κι' άεικίνητο.

Η γλώσσα του πεζού λόγου όμως έπαρουσίαζε την έποχή εκείνη άνυπέβλητες δυσκολίες κι' ήταν έπόμμενο να πάρουν όλη

τη μόρα εκείνοι που πρωτοδοκίμασαν να τη μεταχειρισθούν. Ίδιαιτέρως μάάλιστα ό Πάλλης, με τη γνωστή του άκαμψία. Και σήμερα ακόμα, που τό γλωσσικό μας ζήτημα προχώρησε τόσο πολύ προς την όριστική του λύση, είν' άδύνατο να διαβάση κανείς ασκόνταφτα τη γλώσσα της «Κριτικής του άδολου λογισμού» του Κάντ. Γιατί ό Πάλλης είχε τη μεγάλη άδυναμία να μην ξεχωρίση τό ύφος του πεζού λόγου από τό ύφος του ποιητικού και να μεταχειριζέται στον πρώτο τύπους λέξεων που σ' έξαιρετικές μάλλον περιπτώσεις μεταχειρίζεται κανείς στο δεύτερο: Λ. χ. Συγκινάει, ποιητικιά γλώσσα, έθνικιά ζωή, και άλλες λέξεις φτιασμένες αόθαιρετα από τον ίδιο, αλλά μιás έντελώς άπίθανης αξίας όπως λ. χ. ή άρκετοσύνη αντί έπαρκεια. Παρόμοιες άδυναμίες ό Πάλλης μόνον από τό Θουκυδίδη, — που δυστυχώς δέ μας έδωκε παρά τό πρώτο του βιβλίο, — άρχισε κάπως να τις άποφεύγη, ώστόσο στον «Μπρουσό» του κατώρθωσε να γίνει κάπως όμαλότερος. Διαβάστε ένα κομμάτι του από τη σελ. 89:

«Τό κακό των μουλαριών είναι που δεν άκούν σαν τά άλογα τό γκέμι, παρά έχουνε δική τους γνώμη. Μιά φορά, στην κορφή του Τελέθριου — δέ θυμάμαι ατή τη στιγμή τό καθαυτό του όνομα — της Έβοιας, βουνού πυκνόφυτου από βελανιδιές, ένα μουλάρι παρά τρίχα να με άποκεφαλίσει. Γιατί σκιαγμένο από κάτι τσοπανόσκυλα, πήρε δρόμο προς μιá βελανιδιά που ίσια-ίσια ένας της κλάδος άντίκρυζε τό λαιμό μου προσπάθησα να τό στρίψω, μά του κάκου. Πήδησα λοιπόν χάμου, έτσι μόλις λίγα δευτερόλεφτα ακόμα και θα την πάθαινα χειρότερη από τον Άβεσαλώμ, που κι εκείνου βελανιδιά του βρέθηκε όμπρός.»

Για να δώση κανείς βέβαια μιá εικόνα, αν όχι πλήρη, τουλάχιστον όμως έπαρκή, του Άλέξαντρου Πάλλη, θάπρεπε να μιλήση για πολλά πράγματα, και προπάντων για την πολεμική του βέρβα. Οι έπιθέσεις του, σε πρόζα ή σε στίχους, έναντι των αντιπάλων του, — Χατζιδάκη, Σουρή, Μενάρδου και άλλων, — ήταν πολλές φορές έξυπνες και τσουχτερές. Όμως έγώ τον προτιμώ ως τραγουδιστή.

Λιγοστά είναι βέβαια τά τραγούδια του και γραμμένα με κόπο. Έχουν όμως πολλή λαϊκή φλέβα, όπως αυτά που τονισε τόσο ταιριαστά ό Μανώλης Καλομοίρης:

ΜΙΣΙΡΙΩΤΙΣΣΑ

Χελιδονάκι πούφτασες απ' το Μισίρι κάτω,
γιατί με τόσο ερωτικιά λαλια γυρεύεις ταίρι;
Μούπαν το Νείλο όποιος περνα και πίνει απ' τα
[νερα του
πέτρα του γίνεται η καρδιά κι' αγάπη πια δεν ξέρει

Όλα του Μείλου τα νερα
κι' αν πλημμυρήσουνε,
τη φλόγα πούχω στην καρδια
δε θα τη σβύσουνε.

«Όπως βλέπετε, ο Πάλλης δεν απομακρύνθηκε από τον κλασικισμό κι' από το δημοτικισμό. Είταν οι δύο πόλοι του. "Αν καμιά φορά άπιστούσε, είταν για ν' άσχολη-

θῆ με τὸ Σάξπηρ ἢ νὰ μεταφράσῃ κανένα τραγοῦδι τοῦ Γκαίτε. Οἱ νέες ιδέες, οἱ ἀνησυχίες τοῦ καιροῦ μας, ἢ ποιήσῃ σὴν ὑψηλότερη μορφή της εἶταν γι' αὐτὸν terra incognita, κι' ὁ θαυμασμός του γιὰ τὸν Παλαμά δὲν εἶταν γιὰ τὸν ποιητὴ, ἀλλὰ γιὰ τὸν πατριώτη καὶ τὸ φανατικὸ ὑπερασπιστὴ τῆς δημοτικιστικῆς ιδέας.

Σ. ΣΚΙΠΗΣ

Ο ΠΑΛΛΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΓΛΩΣΣΙΚΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΤΟΥ

Τὸ κήρυγμα τοῦ Σολωμοῦ γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ ἔθνους μας ἀπὸ τὴν τυραννία τοῦ σχολαστικισμοῦ, πού τοῦ μάρανε κάθε πνευματικὴ του ἰκμάδα, εἶχεν ἀρχίσει σιγά-σιγά νὰ βρῆσκη κάποιαν ἀπήχηση καὶ σὴν ἄλλην Ἑλλάδα. Ὁ Ψυχάρης σήκωσε θαρραλέα τὴ σημαία τοῦ Δημοτικισμοῦ. Κι' ὁ Ἀλέξαντρος Πάλλης, γεννημένος ποιητὴς καὶ θερμεμένος μετὰ τὰ νάματα τῆς εὐρωπαϊκῆς σοφίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ἔτρεξε ἀπὸ τοὺς πρώτους κάτω ἀπὸ τὴν ἀπελευθερωτικὴν ἐκείνη σημαία, μετὰ τὴν ἀγάπη καὶ τὸν ἐνθουσιασμό πού νοιώθουν οἱ Ἕλληνες γιὰ τὴν πρόοδο τοῦ τόπου τους, ὅταν βρίσκονται στὸ ἐξωτερικόν.

Νοῦς μορφωμένος καὶ πρακτικὸς, εἶδε ἀμέσως ὁ Ἀλέξαντρος Πάλλης τὴ σημασία πού εἶχε ἡ προσπάθεια τῶν Ἐφτανησίων λογοτεχνῶν καὶ κυρίως τῶν Κερκυραίων μ' ἐπικεφαλῆς τὸν Πολυλά, πού ζητούσανε νὰ πλουτίσουνε τὴ νέα λογοτεχνία μας μετὰ τὰ ἀριστουργήματα τῆς ἀρχαίας καὶ νεώτερης λογοτεχνίας. Καὶ δὲν προσπάθησε νὰ μεταφράσῃ σὴν λαϊκὴν μας γλῶσσα μονάχα ποιητικὰ ἔργα τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς λογοτεχνίας καὶ τῆς Ἀγγλικῆς, μὰ θέλησε νὰ δείξῃ τὴν ἰκανότητά της καὶ σ' ἐπιστημονικὰ καὶ φιλοσοφικὰ ζητήματα, ἰκανότητα πού τῆς ἀρνιόνταν οἱ ἀντιδραστικοί, μὴ μπορώντας νὰ ἐννοήσουνε πῶς δὲν εἶναι ἡ Ἄλφα ἢ Βῆτα γλῶσσα πού δημιουργεῖ καὶ διατυπώνει τὰ ἐπιστημονικὰ καὶ φιλοσοφικὰ ζητήματα, μὰ ὁ ἐπιστημονικὸς καὶ φιλοσοφικὸς νοῦς, ὅταν ὑπάρχη.

Καρπὸς τῆς ἐργασίας αὐτῆς εἶναι οἱ διάφορες μεταφράσεις του, ἔμμετρος καὶ πεζές, λογοτεχνικές, ἐπιστημονικές καὶ φιλοσοφικές. Τὶς ἐργασίες αὐτές, μαζί με ἄλλες πρωτότυπες, τὶς συγκέντρωσε τὶς περισσότερες σὲ διάφορους τόμους, καὶ εἶναι οἱ ἀκόλουθες:

Ὁ «Κύκλωπας» τοῦ Εὐριπίδου, τὸ πρῶτον βιβλίον τῆς Ἱστορίας τοῦ Θουκυδίδη, Ὁ «Ἐμπορος τῆς Βενετίας» τοῦ Σάξπηρ, τὸ πρῶτον μέρος τῆς «Κριτικῆς τοῦ Ἀδολφου Λογι-

μοῦ» τοῦ Κάντ, τὸ «Γραφτὴ καὶ Δημοτικὴ» τοῦ Κάρολου Brugman. Αὐτὰ δημοσιεύονται στὰ «Κούφια Καρύδια», μαζί με διάφορα γλωσσικά καὶ κριτικά ἀρθρα, μετὰ πειραχτικὸς διαλόγους, μετὰ κριτικὰς γιὰ τὴν «Ἰλιάδα» καὶ μετὰ τὸν «Ταμποῦρά καὶ Κόπανο», πού ἀποτελεῖται ἀπὸ παιδικὰ τραγοῦδάκια, λυρικά καὶ πειραχτικά, κι' ἀπὸ ἐπιτύμβια ἐπιγράμματα, «Ταφόπετρες» ὅπως τὰ λέει ὁ ἴδιος.

Ἐπίσης, σὲ ξεχωριστὸ βιβλίον εἶχε τυπώσει τὸν «Ἥλιο καὶ Φεγγάρι», πού εἶναι στοιχεῖα κοσμογραφίας, μεταφρασμένα ἀπὸ τὴν ἀγγλική, καθὼς καὶ τὴ μετάφραση τοῦ «Εὐαγγελίου», πού ὅταν πρωτοφάνηκε σὴν «Ἀκρόπολη» τοῦ Γαβριηλίδου, σήκωσε τὴ γνωστὴ ἄγρια θύελλα. Σὲ ξεχωριστὸ βιβλίον τύπωσε καὶ τὸν «Μπρουσά», πού εἶναι εἶδος ὀδοπορικοῦ, μὴ περιγραφή τοῦ ταξιδιοῦ του στὸ Μπρουσά τῆς Εὐρυτανίας, καθὼς καὶ τὴν «Ἰλιάδα», πού εἶναι ἡ σημαντικώτερη λογοτεχνικὴ ἐργασία του. Ἐπίσης, στὸ περιοδικὸ «Ἰδέα», πού διεύθυνε ὁ κ. Σπύρος Μελάς, ἐδημοσίευσε τὴ μετάφραση τοῦ «Φάλσταφ» τοῦ Σάξπηρ. Ἐκτὸς ἀπ' αὐτὰ, ἔγραψε καὶ ἄλλες ἐργασίες σὴν ἀγγλική, ὅπως μὴ σερὰ ἀρθρα γιὰ τὰ Δωδεκάνησα, μὴ φιλολογικὴ ἐργασία γιὰ τὸ Σ τῆς «Ἰλιάδας» πού ἐκρίθηκε εὐνοϊκώτατα, καὶ διάφορα ἄλλα.

Δὲ θὰ ἐξετάσω ἐδῶ τὰ ἔργα αὐτὰ ἕνα ἕνα ξεχωριστὰ, μήτε θὰ μιλήσω λεπτομερικὰ γιὰ τὸν ποιητὴ καὶ τὸν μεταφραστὴ. Γιὰ τὴν ἰκανότητά του σὲ λίγα γενικά λόγια, ἐπιφυλασσόμενος, ἂν δοθῇ εὐκαιρία, νὰ μιλήσω ἀργότερα πλατύτερα.

Τὸ ἔργο τοῦ Πάλλου ἔχει ἀναντίρρητα ἀξιόλογη ποιητικὴν ἀξία, καὶ σπουδαία ἱστορικὴ θέση μετὰ τὸν γλωσσικὸν ἀγῶνα. Σήμερα ἡ δημοτικὴ του μάς ξενίζει κάπου κάπου καὶ δὲ φαίνεται νὰ χεῖ τελείως τὸν πανελλήνιον χαρακτήρα πού παίρνει σὴς ἡμέρες μας. Δὲν πρέπει ὅμως ποτὲ νὰ λη-

σμονήσουμε πῶς ὁ Πάλλης ἔζησε κι' ἔδρασε σὲ μὴν ἐποχὴ πού ὁ γλωσσικὸς ἀγῶνας βρισκότανε σὴν μεγαλύτερη δξύτητά του, κι' ἐπομένως οἱ διάφορες θεωρίες τοῦ ἀκρατοῦ δημοτικισμοῦ, μετὰ τὶς λογιῆς-λογιῆς ὑπερβολές τους, ἦταν φυσικὸ νὰ τὸν ἐπηρεάσουν, ὅπως ἐπηρεάσανε κ' ὅσους ἄλλους ἀνακατευτήκανε μ' ἐνεργητικότητα σ' αὐτὸ τὸν ἀγῶνα.

Ἐπίσης, δὲν πρέπει νὰ ξεχνῶμε πῶς ἡ Ἀθήνα δὲν εἶχε ἀποχτήσῃ ἀκόμα τὴν πνευματικὴ τῆς ὑπεροχὴ, γιὰ νὰ δώσῃ τὴν πανελλήνια γλῶσσα μας, καὶ καμιά ἀπὸ τὶς ἄλλες ἐπαρχίες δὲν παρουσίαζε τοὺς πνευματικὸς καὶ ἱστορικὸς ὅρους γιὰ νὰ τὴ δώσῃ. Ὁ κ. Καμπάνης, σὴν «Ἱστορία τῆς Νέας Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας» του, θεωρεῖ σφάλμα τοῦ Ψυχάρη «πού δὲ θέλησε νὰ βασιστεῖ σὴν Ἀθηναϊκὴ, ἀλλὰ ζήτησε νὰ δημιουργήσῃ γραφομένη γλῶσσα ἐπάνω σὲ βᾶσι ὑποθετικὴ», καὶ τοῦ κατηγορεῖ πῶς δὲν ἔπρεπε ν' ἀνακατέψῃ στοιχεῖα ἀθηναϊκά, χιώτικα καὶ πολιτικά. Δυστυχῶς ὅμως, τὴν ἐποχὴ πού ἔδρασε ὁ Ψυχάρης, δὲν ὑπῆρχε Ἀθηναϊκὴ γλῶσσα σὴν Ἀθήνα ὀργιάζε ἡ καθαρεύουσα, κ' ἡ Ἀθηναϊκὴ δημοτικὴ ἦταν τὸ ἴδιο ἀκαλλιέργητη, ὅπως καὶ τὰ ἄλλα ἐπαρχιακά ἰδιώματα. Ἴσως ὁ Ψυχάρης θὰ μπορούσε νὰ πάρῃ γιὰ βᾶσιν τὴν Κερκυραϊκὴ, πού ἦταν ἀρκετὰ καλλιέργημένη, μὰ εἶναι τελείως ἀβέβαιο ἂν θὰ μπορούσε νὰ συνεχίσῃ τὴν καλλιέργειαν τῆς γλῶσσας καὶ νὰ παρουσιάσῃ ἔργα ἰκανὰ γιὰ νὰ δώσουνε γλῶσσα πανελλήνια, ἕνας τόπος μετὰ περιορισμένην

οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ ζωὴ. Τὸ γεγονός ἄλλωστε πῶς ὅλοι οἱ λογοτέχνες μας ἔγραφαν ἄλλοι γλῶσσα ἰδιωματικὴ, τῆς ἐπαρχίας τους, κι' ἄλλοι προσωπικὴ, δείχνει μετὰ τὰ πράγματα ἐκεῖνο πού μπορούσανε νὰ δώσουν οἱ ἱστορικὲς συνθήκες τὴν ἐποχὴν ἐκείνη. Τὸ κυριώτερον αἴτιον ἦταν ἡ πνευματικὴ ὑπεροχὴ τῆς Ἐφτανήσος καὶ κυρίως τῆς Κέρκυρας, τὸν καιρὸ πού σχηματίστηκε τὸ ἐλεύθερον Ἑλληνικὸν Κράτος καὶ παρουσιάστηκε φυσικὰ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα. Ὡς ἕνα διάστημα φάνηκε πῶς ἡ Κέρκυρα θὰ γινόταν ἡ φλωρεντία τῆς Ἑλλάδας. Ὅμως ὁ σχηματισμὸς τῆς Ἀθήνας, τὸ συγκεντρωτικὸ πνεῦμα τῆς Ἑλληνικῆς πολιτικῆς, καὶ ἡ ἔνωση τῆς Ἐφτανήσος μετὰ τὴν ἄλλην Ἑλλάδα, ἀλλάξανε τελείως τοὺς ὅρους. Ἐτσι ἡ Ἐφτανήσος ἀρχίσε νὰ ξεπέφτῃ, ἐνῶ ἡ Ἀθήνα ἀργοῦσε νὰ παρουσιάσῃ τὴν ἀπαραίτητη πνευματικὴν ὑπεροχὴν, γιὰ νὰ δώσῃ τὴν πανελλήνια γλῶσσα. Κ' ἡ ἀργοπορία αὐτὴ ἔδωσε φυσιολογικὰ τὸ δικαίωμα νὰ χρησιμοποιηθοῦν τὰ διάφορα ἰδιώματα καὶ νὰ χρησιμοποιηθοῦν οἱ διάφορες ἀθθαίρετες προσωπικὲς γλῶσσες. Ἐτσι κι' ὁ Πάλλης, παιδί τῆς ἐποχῆς του, ἦταν ἴσως ἀδύνατον νὰ ξεφύγῃ ἀπὸ τὶς ἱστορικὲς συνθήκες τῆς. Ὅμως, οἱ γλωσσικὲς ὑπερβολές τοῦ Πάλλου φαίνονται σήμερον προτιμότερες ἀπὸ τὶς συντηρητικὰς ἀθθαίρεσεις τοῦ Πολυλά, γιὰ τὸν τολάχιστον δὲν ἀγγίξανε τὸ χαρακτὴρα τῆς λαϊκῆς γλῶσσας, καὶ στὰ μέρη τοῦ ἔργου του, πού λείπουν οἱ ὑπερβολές αὐτές, λάμπει ὀλόκληρη ἡ ὁμορφία τῆς ποιητικῆς του ψυχῆς.

ΓΕΡ. ΣΠΑΤΑΛΑΣ

Ο ΦΙΛΟΛΟΓΟΣ ΚΙ' Ο ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗΣ

Εἶχα τὴν τιμὴ νὰ δοκιμάσω κι' ἐγὼ μὴν φορά—δὲν εἶναι πολλὰ χρόνια τώρα—τὰ βῆλα τῆς σάτιρας τοῦ μακαρίτη Ἀλεξάνδρου Πάλλου. Ἀφορμὴ ἡ ἀφιέρωσις τοῦ βιβλίου μου «Συντακτικὸν τῆς νέας Ἑλληνικῆς γλῶσσας» (1928) στὸ σοφὸ ἐπιστήμονα καὶ κοσμοερακισμένον γλωσσολόγον μας Γεώργιον Χατζιδάκη, τὸν ἀσπονδὸ ὅμως ἐχθρὸ ὅλης τῆς παρέας τῶν ψυχαριστῶν δημοτικιστῶν, μέσα στοὺς ὁποίους ὁ μακαρίτης Πάλλης στὰ τελευταῖα πενήντα χρόνια τῆς ζωῆς του στάθηκε τὸ πρωτοπαλλήκαρον. Ἡ ἀφιέρωσις μου αὐτὴ καὶ τὸ ὅτι ὁ δικός μου ὁ δημοτικισμὸς, ὁ νεοδημοτικισμὸς, σὴν βᾶσιν του, σὴν θεωρίαν καὶ σὴν πράξιν βρῆσκει σὲ ἀρκετὴ ἀντίθεσιν μετὰ τὸν ψυχαρικὸν δημοτικισμὸν, ἦταν πολὺ φυσικὸ νὰ κινήσουν καὶ ἐναντίον μου τὴν ὀργὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου Πάλλου. «Ὁ λόγος ὁ σὸς (δηλαδή τοῦ Ψυχάρη) ἡ ἀλήθειά ἐστιν» ἔγρα-

ψε ὁ μακαρίτης σὴν πρώτη σελίδα τῆς μεταφράσεως τῆς «Ἰλιάδας» του, ἀφιερώνοντάς τιν στὸ Γιάννη τὸν Ψυχάρη. Καὶ μὴ καὶ ὁ «λόγος» τοῦ Ψυχάρη, ὅπως δὲ γιὰ πολλοὺς καὶ σήμερα ἀκόμη, ἦταν γιὰ τὸν Πάλλην «ἡ ἀλήθεια», κάθε ἄλλος βέβαια «λόγος» εἶναι ψευτιά καὶ ἀνελευθέρια καὶ πρέπει νὰ χτυπηθῇ καὶ νὰ σατιρισθῇ!

Μολαταῦτα ὅπως καὶ πρὶν ἔτσι καὶ μετὰ τὴν ἐπιθεσί του ἐκεῖνη ἐναντίον μου, τὸ ὄνομα τοῦ Ἀλεξάνδρου Πάλλου—(προσωπικὴ γνωριμία δὲν εὐτύχησα νὰ ἔχω μαζί του. Μοῦ ἔκαμε μόνο τὴν τιμὴ νὰ μοῦ γράψῃ δυὸ φορές, σὰν ἐδιάβασε μὴν ἀπάντησί μου σὴν «Νέα Ἐστία»)—μολαταῦτα τὸ ὄνομα του ἐξακολούθησε νὰ μοῦ εἶναι σεβαστό, ὅπως θὰ εἶναι βέβαια σεβαστό γιὰ ὅλους, ὅσοι θεωροῦν χρέος τους νὰ σέβονται πρόσωπα σὰν τοῦ Ἀλεξάνδρου Πάλλου.

πού μέσα στα πλούτη του και στην άρχοντιά του κύριο έργο σέ δλη του τή ζωή είχε πάντοτε τή μελέτη και τή σπουδή και τήν καλλιέργεια τών γραμμάτων, καθώς και τήν ένθάρρυνσι και τήν ύλική ένίσχυσι άλλων άσχολουμένων με τά γράμματα, αδιάφορα άν σέ τοϋτο ο ψυχαρακός φανατισμός του τόν έκανε νά είναι μονομερής.

Κάποια άρτια φιλολογική συγκρότησι δέν μπορούσε βέβαια νά έχη ο 'Αλέξανδρος Πάλλη με τή φοίτησί του ένός μόνον χρόνου στη Φιλοσοφική Σχολή του 'Αθηναϊκού Πανεπιστημίου, όπου έφοίτησε προτού έπιδοθῆ στο εμπόριο. "Ετσι έργασίες του καθαρως φιλολογικές, σαν τήν άγγλική έκδοσι του Σ τῆς 'Ιλιάδας του 'Ομήρου, παρουσιάζουν όλα τά έλαττώματα, πού είναι φυσικό νά έχη κάθε έργασία έρασιτεχνική, πού γίνεται σέ έργα κλασικής αρχαιότητας. Μερικοί «κατά παραγγελίαν» ίσως ύμνηται όλων έν γένει τών έργων του 'Αλεξάνδρου Πάλλη, θέλησαν νά παρουσιάσουν ως φιλολογικό κατόρθωμα και τήν έργασία του αυτή. 'Αλλά όποιος διαβάσει κριτικές ειδικών έπιστημόνων σέ έπιστημονικά Εϋρωπαϊκά περιοδικά για τήν έργασία του αυτή, θα ιδῆ πόση τόλμη — τόλμη έρασιτέχνη — ύπάρχει και σέ άλλα και σέ διορθώσεις του κειμένου άκόμη...

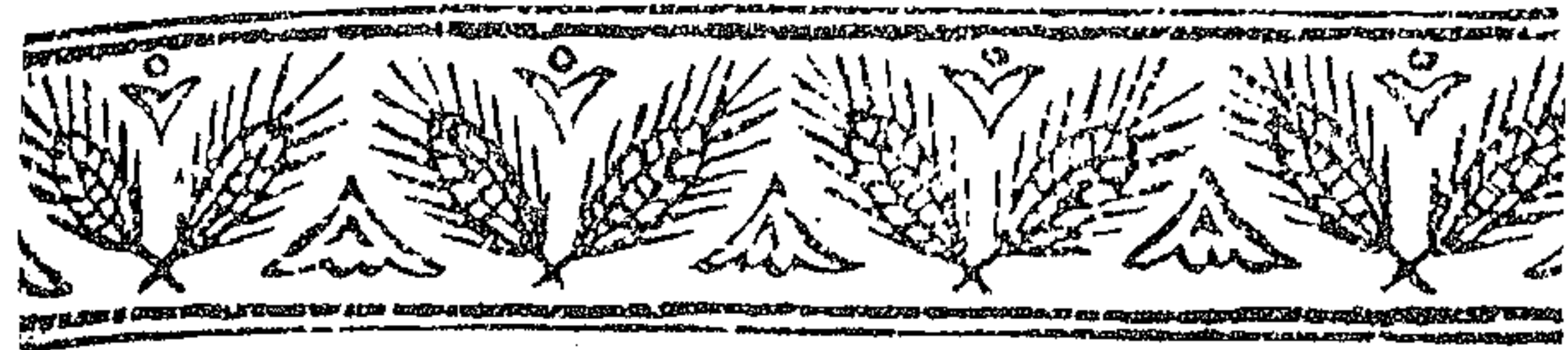
'Αξιοθαύμαστη βέβαια είναι ή μεταφραστική του 'Αλεξάνδρου Πάλλη έργασία, και ξεχωριστή μέσα στην έργασία του αυτή θέσι έχει και θα έχη τῆς «'Ιλιάδας» ή μετάφρασις. 'Ηράκλειο πραγματικως έργο! Οι Ισχυρισμοί μερικών ή άφελών ή «κατά παραγγελίαν» ύμνητων όλων τών έργων του 'Αλεξάνδρου Πάλλη, πως ή μετάφρασις αυτή τῆς «'Ιλιάδας» παρουσιάζεται σέ πολλά άνώτερη (!) κι' από τό πρωτότυπο, είναι βέβαια, τό όλιγώτερο, άστείο. "Οποιος έχη τήν άπαιτούμενη φιλολογική συγκρότησι και είναι σέ θέσι νά κατανοή τή γλώσσα του 'Ομήρου, ξέρει σέ πόσα ή μετάφρασις αυτή άστοχεῖ και παρουσιάζει άλλα από κείνα πού λέει ο αρχαίος ποιητής. 'Οπωσδήποτε όμως ή μετάφρασις αυτή τῆς «'Ιλιάδας» με όλες τῆς έλλείψεις της, έλλείψεις πού φυσικό είναι νά παρου-

σιάζη κάθε τέτοια έργασία, δείχνει και θα δείχνη τήν άκατάβλητη προσπάθεια του 'Αλεξάνδρου Πάλλη και τό δυνατό του μυαλό.

'Εκείνο πού γενικά άδικεῖ τή μεταφραστική έργασία του Πάλλη, προκειμένου ίδίως για μεταφράσεις του έργων κλασικών, είναι προπάντων ή μανία, νά ποῦμε έτσι, του μεταφραστή νά «έκσυγχρονίζη» πολλές φορές αρχαία πρόσωπα και πράγματα, για τά όποία γίνεται λόγος στα συγγράμματα αυτά. 'Απ' τή μανία αυτή προέρχεται όχι μόνο τό νά γίνεται στή μετάφραση τῆς «'Ιλιάδας» π. χ. ο 'Οδυσσεύς - Λυσσεύς και ή 'Ελένη του Μενελάου - Λενιά, άλλα και τό νά εισάγονται μέσα στή μετάφρασι του αρχαίου συγγράμματος (όπως π. χ. στή μετάφρασι του «Κύκλωπα») πρόσωπα και πράγματα έντελως νέα και σύγχρονα, έντελως άνώπαρκα στον κόσμο τόν αρχαίο. 'Αλλά τά έργα τῆς κλασικής αρχαιότητας και μεταφραζόμενα δέν πρέπει νά παύουν νά είναι και νά φαίνονται αρχαία και παλαιά. Μπορούν νά αλλάζουν με τή μετάφρασι τό ένδυμά τους τό γλωσσικό, δέν επιτρέπεται όμως διόλου νά αλλάζουν και τό πραγματικό τους περιεχόμενο, με τή δικαιολογία νά κατανοούνται τάχα εύκολώτερα και καλύτερα απ' τόν κόσμο τόν πολύ. 'Η διευκόλυνσις αυτή μπορεί και πρέπει νά γίνεται μόνο με τά σχόλια και τῆς σημειώσεις. 'Αλλέως δέν έχωμε πιά μετάφρασι, ήτοι άπόδοσι του αρχαίου κειμένου στή νέα γλώσσα, παρά έχωμε παρωδία του σωστή. Και άλλο τό ζήτημα, άν κανείς θέλει νά κάνη και παρωδίες χρησιμοποιώντας μεταφράσεις αρχαίων κειμένων.

Τήν άξία τών ποιητικών έργων του 'Αλεξάνδρου Πάλλη δέν είμαι βέβαια έγώ από κείνους πού έχουν άρμοδιότητα νά τήν κρίνουν. Τοϋτο μόνον μπορώ νά πω σχετικως μ' αυτά. 'Ο φανατισμός του ο γλωσσικός έκανε, ώστε πολλές φορές νά παρουσιάζουν πολλή άγροικία τά στιχουργήματά του τά σατιρικά. 'Από τά λυρικά του και τά άλλα έπιγράμματα του αρκετά γιά μένα είναι διαμάντια πραγματικά.

ΑΧ. ΤΖΑΡΤΖΑΝΟΣ

ΑΠΟ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΑΠΟ ΤΟ Ο ΤΗΣ "ΙΛΙΑΔΑΣ",

(ΣΤΙΧΟΙ 405 ΚΕΞ.)

Είπε και φέβγει άκράτητος. Κι' οί Δαναοί τούς Τρῶες μ' άπόφραση, ένῶ πλάκωναν, προσμένουν' μα πού τρόπος πίσω νάν τούς βαρέσουν πιά, κι' ως είτανε πιό λίγοι. Μήτε κ' οί Τρῶες μόρεσαν τούς 'Αχαιούς νά σπάσουν κι' ως στα καλύβια μιá φορά και πλοία νά ζυγώσουν. Γιατί τούς λόχους σφίγγοντας βαστούσαν λές σά βράχος μεγάλος κρεμιστός μπροστά σέ θάλασσα όργισμένη, άσειστος βράχος, κι' ως βογγάει τριγύρω άνεμοζάλη κι' άπαρτα ως του ξερνάει άφρούς τό κῦμα θοριεμένο' έτσι έστεκαν κι' άφτοι γερά και βῆμα δέν κουνούσαν.

Κι' ο Αϊας όλο φώναζε στα παλικάρια γύρω
« Παιδιά, ντροπής μας! "Εφτισε στιγμή κι' ή θα χαθούμε, ή θα σωθούμε ά σωσουμε άπ' τό χαμό τά πλοία. Μή δά θαρροείτε, ο "Εχτορας άν πάρει τά καράβια, πώς περπατώντας τό γιαλό ως στ' "Αργος θα διαβεῖτε; Για δέν άκούτε στους όχτρούς τόν "Εχτορα πού σ' όλους κράζει νά τρέξουν και λυσσάει νά κάψει τήν άρμάδα; Σέ πόλεμο, όχι σέ χορό, τό ξέρετε, τούς φωνάζει, Μά, άδρέφια, γνώμη πιό καλή για μās δέ μένει τώρα παρά κοντά νά στέκουμε, και τήν παλικαριά μας μαζί τους νά μετρήσουμε και τά βαριά μας φράξα. Κάλια ή νά πᾶμε μιá φορά για πάντα ή νά σωθούμε, κι' όχι νά λιώνουμε άδικα σέ μάχη δίχως άκρη, έδῶ νά! από μιá φοῦχτα όχτρούς στα πλοία στρουμωγμένοι.»

"Ετσι είπε' κι' άφριζαν κι' αυτοί νάν τούς χτυπήσουν πίσω, και πρόθυμοι στα πλοία όμπρός στήνουν χαλκένιο φράχτη' μα και τούς Τρῶες πύρωσε του Κρόνου ο γιος ο Δίας.

Και τότες μάχη πάλι εκεί άρχίζει άπελπισμένη. Λές δροσεροί κι' άπλήγωτοι πώς κι' 'Αχαιοί και Τρῶες σέ μάχη πρωτοσμίγανε' τόσο γερά χτυπιούνταν! Και πολεμώντας είχε άφτά στο νοῦ τό κάθε άσκέρι' πώς πιά δέ μένει γλυτωμός οί Δαναοί θαρροῦσαν μόνε ύλοι εκεί θα σκωτωθούν, μα μες στα στήθια οί Τρῶες είχαν όλπίδα πώς στρατό κι' άρμάδα θα ρημάξουν' άφτά θαρροῦντας στήθηκαν τά διό τ' άσκέρια άντίκρου.

Τότε ὁ γενναῖος Ἐχτορας τὸ Σκέδη χαντακῶνει,
ἄξιο τοῦ Περιμήδη γιό, τῶν Φωκιωτῶν τὸν πρῶτο·
κι' ὁ Αἴας τ' Ἀντινόρου γιό χαριτωμένο σφάζει,
τὸ Λαοδάμα, τῶν πεζῶν πιδέξο πολεμῶρχη·
κι' ὁ Πολυδάμας γύμνωσε τὸν Ὄτο ἀπ' τὴν Κυλλήνη,
τῶν Ἐπειῶν τὸ στρατηγὸ καὶ σύντροφο τοῦ Μέγη.
Μὰ τῶδε τοῦ Φινέα ὁ γιός κι' ὀμπρὸς πηδάει καὶ ρήχνει,
μὰ δὲν τὸν πῆρε — τί ἔκανε παρέκει κι' ὁ Ἀπόλλος
τοῦ Πάνθου γιό δὲν ἄφινε νὰ πέσει ἐκεῖ στοὺς πρῶτους —
μόν μὲς στὰ στήθια κάρφωσε τὸν Κροῖσμο, πού βροντῶντας
πέφτει βαρὺς. Τότε ἔλιασε νὰν τὸν γυμνώσει ὁ Μέγης·
ὅμως πλακῶνει ὁ Δόλοπας, πολεμιστῆς ψημένος,
τοῦ Λάμπου ὁ γιός, πού ξακουστὸς τὸν ἔκανε πατέρας,
κι' ἀπὸ κοντὰ τοῦ τρύλησε στὴ μέση τὴν ἀσπίδα
μὲ τὸ χαλκὸ, μὰ τὰ γερά τὸν γλύτωσαν τσαπράζα
πού διπλοχουφτοτέριαστα τὰ φόραε. Ἀπ' τὴν Ἐφύρα
ἄλλοτες τᾶφερε ὁ Φυλιάς, ἀπ' τοῦ Σελλή τὸ ρέμα,
καὶ βλάμης τοῦ τὰ χάρισε, ὁ βασιλιάς Ἐφήτης,
πού σὰν κινάει γιὰ πόλεμο νὰν τὰ φοράει προστήθι·
ὅπως καὶ τότες τοῦσσαν τὸ γιό του ἀπὸ τὸ χάρο.
Μὰ τοῦπαιξε κι' ὁ Μέγης μιὰ μὲ τὸ βουρὸ κοντάρι
κατάκορφα στὸ χάλκινο φουντολοφῆσο κράνος,
κι' ὄλη τὴ φουῖντα τοῦσπασε· κι' ἡ φουῖντα μὲς' στὶς σκόνες
πέφτει ὄλη χάμου, νιόβαφη μ' ἄλικο πλούσιο χρῶμα.
Μὰ ἐνῶ στὴ μάχη αὐτὸς βαστάει κι' ὀλπίζει πάντα νίκη,
νά σου ὁ Μενέλας ἄξαφνα φτάνει βοηθὸς τοῦ Μέγη,
καὶ πλάγια στέκοντας κρυφὰ τοῦ ρήχνει τὸ κοντάρι
πίσω στὸν ὄμο. Σὰν τρελὸ περνάει τὰ στήθια τ' ὄπλο
πετῶντα ὀμπρὸς κι' ὁ Δόλοπας σωριάστη μὲ τὰ μούτρα.

Ὅμως στὸν Αἴα ὁ Ἐχτορας τὸν ξακουστὸ χοιμίζει.
Καὶ γιὰ νὰ πλοῖο πιάστηκαν οἱ διό, μὰ δὲ μπορούσαν
μήτε τὸν Αἴα διώχνοντας νὰ κάψει ἄφτὸς τὸ πλοῖο,
καὶ μήτε ὁ Αἴας πάλε ἄφτὸν νὰν τὸν ἀμπῶξει πίσω
μιάς καὶ τοῦ Δία ὁ ὄρισμός τὸν πῆγε ὡς στὴν ἀρομάδα.
Κι' ἐκεῖ τὸν Κράχτη, τ' Ἀκουστοῦ τὸ γιό, ὁ λαμπρὸς ὁ Αἴας
τρυπάει στὰ στήθια ἐνῶ ἔφερε φωτιά γιὰ τὸ καράβι·
κι' ἔπεσε ἀχῶντας, κι' ὁ δαβλὸς τοῦ γλύστρησε ἀπ' τὰ χέρια.
Μὰ μόλις εἶδε ὁ Ἐχτορας νεκρὸ τὸν ξάδερφό του
ποῦπερτε χάμου, ὀμπρὸς ἐκεῖ στὸ μελανὸ καράβι,
ἔκραξε σ' ὄλο τὸ στρατὸ μ' ἄψιὰ φωνὴ μεγάλη·
« Δαρδάνοι κονταρόπλιστοι καὶ Τρῶες καὶ Λυκιῶτες,
μὴ χαλαρῶστε, μὴν καρδιά λιγάκι ἀφτὴ τὴν ὥρα
καὶ σῶστε τ' Ἀκουστοῦ τὸ γιό, μὴ λάχει ἐδῶ οἱ Ἀργῆτες
καὶ τὸν γυμνώσουν ποῦπεσε μὲς στὸ καραβιστάσι.»

Εἶπε, καὶ σφίγγει τὸ λαμπρὸ κοντάρι τοῦ στὸν Αἴα,
μὰ δὲν τὸν ἤβρε, μὴν τὸ γιό τοῦ Μάστορα Λυκόφρο,
τὸν Κυθηριώτη, σύντροφο τοῦ Αἴα — πού φεβγαῖος
γιὰ φάνο ὄχ τ' ὄμορφο νησί στοῦ Αἴα κατοικοῦσε —
ἄφτὸν χτυπάει στὴν κεφαλή, ἐκεῖ σ' ἀφτὶ ἀπὸ πάνου,
ἐνῶ ἔστεκε κοντὰ κοντὰ στὸ γιό τοῦ Τελαμῶνα·
κι' ἔπεσε χάμου ἀνάσκελα ξερός μπροστὰ στὸ πλοῖο.

Πάγωσε ὁ Αἴας κι' ἔκραξε παρέκει τ' ἀδερφοῦ του·
« Τέφκρο μου, πάει πιά χάσαμε τὸ πιστευμένο φίλο,
τὸ γιό τοῦ Μάστορα, πού ἐμεῖς σὰν ἦρθε ἀπ' τὸ νησί του
πατέρα λὲς τὸν εἶχαμε στὸν πύργο μας. Νά, τώρα
τοῦ Ἐχτορα τὸν σκότωσε ἡ χέρα ἢ μεστωμένη.
Μὰ πού ναι τώρα οἱ φτερωτὲς σαῖτες σου, ἀδερφέ μου,
καὶ τὸ δοξάρι σου πού ὁ γιός σου χάρισε τοῦ Δία ; »

Εἶπε, κι' ἐκίος τὸν ἄκουσε κι' ἦρθε σιμὰ τρεχάτος,
κι' εἶχε στὰ χέρια φονικὲς σαῖτες καὶ δοξάρι
πισώσυρτο· κι' ἀρχίζει ἐφτὺς νὰ ρήχνει στὰ γιομάτα.
Καὶ τοῦ Πεισάνορα βαράει τὸ γιό, τὸν ἄξιο Κλεῖτο,
τὸ σύντροφο τοῦ φημιστοῦ λεβέντη Πολυδάμα,
ἐνῶ ἔταν μὲς στὴν ἄμαξα. Τὰ γέμια ἄφτὸς κρατοῦσε
κι' ἔτρεχε ἐκεῖ πού πιὸ πυκνοὶ χτυπιόντουσαν οἱ λόχοι,
τὸν ἀντρωμένονε Ἐχτορα ζητῶντας καὶ τοὺς Τρῶες
νὰ καλοπιάσει· μὰ κακὸ τοῦ βγήκε στὸ κεφάλι,
κακὸ πού δὲν τοῦ πρόλαβαν κι' ἄς λαχταροῦσαν ὄλοι·
τί πίσω τοῦμπε ἡ ἄχαρη σαῖτα μὲς' στὸ σνίχι.
Κι' ὄξω ὄχ τ' ἀμάξι κύλησε, γυροῦν καὶ τὰ γοργὰ ἄτια
πίσω ξανά, τὴν ἄμαξα κατρακυλῶντας ἄδια.
Μὰ τᾶδε ἐκεῖ ὁ ἀφέντης τους ὁ Πολυδάμας πρῶτος
κι' ἔτρεξε νὰν τὰ πιάσει ἐφτὺς. Καὶ τότες στὸν Ἀστύνο
τᾶδωκε, στοῦ Πρωτιά τὸ γιό, καὶ τοῦπε καὶ ξανάπε
νᾶχει τὰ μάτια τέσσερα κι' ἀλάργα νὰ μὴ στέκει·
κι' ὁ ἴδιος πάει τοὺς μπροστινοὺς καὶ ξανασμίγει πάλι.

Κι' ὁ Τέφκρος βγάξει δεύτερη σαῖτα νὰ τραβήξει
στὸν Ἐχτορα, καὶ θᾶπαβε τὴ μάχη ὀμπρὸς στὰ πλοῖα
ἂν τὸν βαροῦσε ποῦτανε τὸ πιὸ γερὸ κοντάρι.
Μὰ τοῦ Διὸς δὲ γέλασε τὸ μάτι, π' ἀγρυπνοῦσε
μὴν πάθει ὁ Ἐχτορας, κι' ἀφτὴ τὴ δόξα δὲν τ' ἀφίνει,
μόν τὴν καλόστριφτη τοῦ σπᾶ χορδή του στὸ δοξάρι
καθὼς τραβοῦσε ἀπάνου του. Καὶ πάει στραβὰ ἡ σαῖτα,
κι' ὄξω ἀπ' τὸ χέρι τοῦπεσε τὸ λυγιστὸ δοξάρι.
Καὶ τὸ δοξάρι ὁ Ἐχτορας πῶς χάλασε σὰν εἶδε,
κράζει μὲ δυνατὴ φωνὴ στοὺς Τρῶες καὶ Λυκιῶτες·
« Δαρδάνοι κονταρόπλιστοι καὶ Τρῶες καὶ Λυκιῶτες,
σὰν ἄντρες βάρτε τους, παιδιά, σὰν ἄξια παλικάρια
στὰ πλοῖα ὀμπρὸς· γιὰτί εἶδα ἐγὼ μ' ἀφτὰ τὰ μάτια τώρα
ποῦσπασε ὁ Δίας στρατηγοῦ μεγάλου τὸ δοξάρι.
Λάθος δὲν κάνεις, ξάστερη τοῦ Δία ναι ἡ βοήθεια,
καὶ σ' ὄσους θέλει τὴν τιμὴ τῆς νίκης νὰ χάρισει
κι' ὄσους ἀφίνει ἀβόηθητους δίχως καρδιά καὶ θάρρος,
σὰν ὅπως τώρα ἐμᾶς βοηθάει καὶ τοὺς ὄχτροὺς δειλιάζει.
Μόν πολεμᾶτε ἀχώριστοι ἐδῶ μπροστὰ στὰ πλοῖα !
Κι' ὄποιος νεκρὸς ἀπὸ σπαθὶ γιὰ ἀπὸ κοντάρι πέσει,
ἄς πέσει ! Δὲν εἶναι ἀτιμιὰ νὰ πέσεις πολεμῶντας
γιὰ τὴν πατρίδα· λέφτερα τὰ τέγρια, τὰ παιδιά μας,
τὰ γονικά μας ἄβλαφτα κι' οἱ πύργοι μας θὰ μείνουν,
ὄχτροὺς καὶ πλοῖα ἂν σύψυχους τοὺς φάει τὸ μάβρο φίδι ! »

ΑΠΟ ΤΟΝ "ΤΑΜΠΟΥΡΑ ΚΑΙ ΚΟΠΑΝΟ,"

ΑΦΡΟΔΙΤΗ

ΜΟΙΡΩΜΑ

Όλοι κοιμούνται, πέπλα μελانا
σκεπάζουν γης και κύμα ακόμα'
των άστρων μόνη η πύκνα ξαγρυπνα
στο ζαφιρένιο δώμα.

Τη Ρήγισσα προσμένουν που χρυση,
μες σε στολίδια ανίκητα και κάλλη,
νά! πίσω βγαίνει απ' το θολο νησι
μάγια να πλέξει πάλι.

Κακα να στείλει σ' όσες όνειρα
δεν την ακουν, και σαν παιδέφτρα αράχνα
να σφίξει μες σε δίχτια πνιγερα
τα απόθητά τους σπλάχνα.

Μα, ω της αγάπης θείσσα δεινη
π' όλος σε τρέμει ο κόσμος και φοβάται,
μη την καλη μου αγγίξεις, κι' άπονη
ενω αγρυπνω ας κοιμάται.

Κόπιασε, μοίρα μας καλη,
το γιο μας να μοιρώσεις,
στο χαϊδεμένο μας πουλι
κάθε αγαθο να δώσεις.

Κάλλη μην πεις, τι με πολλα
μας ηρθε στολισμένος...
Γιά δες τον πώς χαμογελα
σαν κάμπος ανθισμένος!

Μον δώσ' του στήθια σπλαχνικα,
καρδια χαριτωμένη,
που εφκες ο γιος μας να αγρικα
απ' όθες κι' αν διαβαίνει.

Κι' αχ! δώσ' του, μοίρα μας καλη,
χρόνια πολλα να ζήσει,
σαν έχουμε άσπρη κεφαλη
να μας γεροκομήσει.

ΧΩΡΙΣΜΟΣ

Στην πόρτα στέκει η μάννα μου και τ' άσπρο της τ' αχειλί
σα φύλλο τρεμοσεινεται, σαν ψάρι που σπαράζει.
Η αδερφούλα μου έχε για μου λέει με το μαντίλι,
μια το σαλέβει κι' έπειτα στα μάτια της το βάζει.

Κι' ο αδερφος μου ως τη γωνια του δρόμου με παγαίνει
με πρόσωπο σα χαρωπο, μ' αθόλωτα τα μάτια'
μα νιώθω, όταν μ' αγκάλιασε, πως βράζει κι' ανασαίνει,
πως μέσα σπουν τα σπλάχνα του και γίνονται κομάτια.

ΛΛΕΞΑΝΤΡΟΣ ΠΑΛΛΗΣ

ΑΠΟ ΤΗ "ΝΕΑ ΔΙΑΘΗΚΗ,"

ΑΠΟ ΤΟ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟ ΚΑΤΑ ΤΟ ΜΑΤΘΑΙΟ

Τότες πηγαίνει μαζί τους ὁ Ἰησοῦς σὲ μέρος ποὺ τὸ λέγανε Γεθσημανεὶ, καὶ λέει τοῖς μαθητάδες «Καθῆστε αὐτοῦ ὡς ποὺ νὰ πάω ἐκεῖ καὶ νὰ προσευκηθῶ». Καὶ παίρνοντας μαζί τὸν Πέτρο καὶ τοὺς διὸ τοὺς γιουὺς τοῦ Ζεβεδαίου, ἄρχισε νὰ λυπᾶται καὶ νὰ βαριοκαρδεῖ. Τότες τοὺς λέει «Καταλυπημένη ἔναι ἡ ψυχὴ μου ὡς τὸ θάνατο· μείνατε ἐδῶ καὶ ξαγρυπνᾶτε μαζί μου». Καὶ προχωρώντας λίγο, ἔπεσε τὰ πίστομα καὶ περικαλιοῦνταν κι' ἔλεγε «Πατέρα μου, ἂ γίνεται, ἄς περάσει πέρα μου τὸ ποτήρι αὐτό· ὅχι ὅμως ὅπως θέλω ἐγώ, μόνε ὅπως ἐσὺ». Κι' ἔρχεται τοῖς μαθητάδες καὶ τοὺς βρίσκει κοιμισμένους, καὶ λέει τοῦ Πέτρου «Ἔτσι δὲν κατορθώσατε μιὰν ὥρα ν' ἀγρυπνήσετε μαζί μου; Ἄγρυπνᾶτε καὶ προσεύκεστε γιὰ νὰ μὴν πέστε σὲ πειρασμό. Τὸ πνεῦμα ναὶ πρόθυμο, μὰ ἡ σὰρκα ἀδύναμη». 150. Πάλι πῆγε δεύτερη φορὰ καὶ προσευκλήθηκε «Πατέρα μου, ἂ δὲ γίνεται νὰ περάσει αὐτὸ δίχως νὰν τὸ πιῶ, ἄς γίνει τὸ θέλημά σου». Καὶ πῆγε πάλι καὶ τοὺς ἤυρε κοιμισμένους, γιὰτὶ εἴτανε βαριὰ τὰ μάτια τους. Κι' ἀφίνοντάς τους πάλι πῆγε καὶ προσευκλήθηκε τρίτη φορὰ, λέγοντας ξανά τὰ ἴδια λόγια. Τότ' ἔρχεται τοῖς μαθητάδες καὶ τοὺς λέει «Κοιμᾶστε λοιπὸν καὶ ξεκουράζεστε· γιὰτὶ νὰ, σίμωσε ἡ ὥρα κι' ὁ γιὸς τ' ἀνθρώπου παραδίνεται σὲ χεῖρια ἁμαρτωλῶν. Σηκωθείτε, ἄς πάμε νὰ, σίμωσε ὁ παραδότης μου».

151. Κι' ἐνῶ μιλοῦσε ἀκόμα, νὰ, ὁ Ἰούδας, ἓνας ἀπὸ τοὺς δώδεκα, ἦρθε, καὶ μαζί του πληθος πολὺ με σπαθιά καὶ ξύλα ἀπὸ τοὺς πρωτοπαπάδες καὶ δημογερόντους. Κι' ὁ παραδότης του τοὺς ἔδωκε σημάδι κι' εἶπε «Ὅποιονε φιλήσω, αὐτὸς εἶναι· πιάστε τον». Κι' ἀμέσως πῆγε στὸν Ἰησοῦ κι' εἶπε «Σὲ χαιρετῶ, Ραββεί», καὶ τότε φίλησε. Κι' ὁ Ἰησοῦς τοῦ εἶπε «Φίλε, τί θέλεις κι' ἦρθες;» Τότ' ἦρθαν καὶ βάλανε χεῖρι ἀπάνου στὸν Ἰησοῦ καὶ τὸν ἔπιασαν. Καὶ νὰ ἓνας ἀπὸ τοὺς συν-

τρόφους του ἄπλωσε τὸ χεῖρι κι' ἔσπρε τὸ σπαθί του, καὶ χτύπησε τὸ σκλάβο τοῦ πρωτοπαπᾶ καὶ τοῦκοψε τ' αὐτί. Τότες τοῦ λέει ὁ Ἰησοῦς «Γύρισε τὸ σπαθί σου στὸν τόπο του· γιὰτὶ ὁπίος ἔπιασε με σπαθί, με σπαθί θὰ πάει. Ἡ θαρρεῖς πὼς δὲν μπορῶ νὰ κραῶ τοῦ πατέρα μου, καὶ θὰ μοῦ παρατάξει τώρα πιὸ πολλοὺς ἀγγέλους παρὰ δώδεκα λεγιῶνες; Λοιπὸν πὼς θ' ἀληθέσουν οἱ Γραφές, πὼς ἔτσι πρέπει νὰ γινεῖ;» 152. Ἐκείνη τὴν ὥρα εἶπε ὁ Ἰησοῦς στὰ πλήθη «Λές γιὰ κακοῦργο βγήκατε με σπαθιά καὶ ξύλα νὰ με πιάστε. Καθεμέρα μέσα στὸ ναὸ κάθουμον καὶ δίδασκα, καὶ δὲ με πιάσατε. Ὅμως αὐτὸ ὅλο ἔγινε γιὰ ν' ἀληθέψουν οἱ Γραφές τῶν προφητῶν». Τότες οἱ μαθητάδες του τὸν ἀφήκαν ὅλοι κι' ἔφυγαν.

Κι' ἐκεῖνοι ποὺ σύλλαβαν τὸν Ἰησοῦ τὸν πήγανε στοῦ Καϊάφα τοῦ ἀρχιπαπᾶ, ὅπου μαζεύτηκαν οἱ διαβασμένοι κι' οἱ δημογερόντοι. Κι' ὁ Πέτρος τὸν ἀκολουθοῦσε ἀπὸ μακριὰ ὡς στὸ παλάτι τοῦ ἀρχιπαπᾶ, καὶ μπῆκε μέσα καὶ καθότανε μαζί με τοὺς κλητῆρες γιὰ νὰ δεῖ τὸ τέλος. 153. Κι' οἱ ἀρχιπαπάδες κι' ὅλη ἡ σύνοδο ζητοῦσαν ψευτομαρτυριά γιὰ νὰ σκοτώσουν τὸν Ἰησοῦ, καὶ δὲν ἤθρανε, κι' ὁ πῆγανε πολλοὶ ψευτομαρτύροι. Μὰ πῆγανε διὸ κατόπι κι' εἶπαν «Αὐτὸς εἶπε Μπορῶ νὰ χαλάσω τὸ ναὸ τοῦ Θεοῦ καὶ σὲ τρεῖς μέρες νὰ τὸν χτίσω». Κι' ὁ ἀρχιπαπᾶς τοῦπε «Δὲν ἀπαντᾷς τί σὲ κατηγοροῦν αὐτοί;» Κι' ὁ Ἰησοῦς σωποῦσε. Κι' ὁ ἀρχιπαπᾶς τοῦ εἶπε «Σὲ ξορκίζω στὸ θεὸ ποὺ ζεῖ, πές μας ἂν ἐσὺ ἴσαι ὁ Χριστός, ὁ γιὸς τοῦ Θεοῦ». Τοῦ λέει ὁ Ἰησοῦς «Ἐσὺ τὸ λές. Ὅμως σᾶς λέω, σὲ λίγο θὰ δεῖτε τὸ γιὸ τ' ἀνθρώπου ποὺ καθισμένος δεξιὰ ἀπ' τὴ Δύναμη θὰ φτάνει ἀπάνου στ' οὐρανοῦ τὰ σύννεφα». Τότες ξέσκισε ὁ ἀρχιπαπᾶς τὰ φορέματά του κι' εἶπε «Ἀσέβησε· τί θέλουμε πιά μαρτύρους; Νὰ, τώρα ἀκούσατε τὴν ἀσέβεια· τί λέτε;» Κι' ἀπάν-

τησαν κι' εἶπαν « Τοῦ πρέπει θάνατος ». Τότε τὸν ἔφτυσαν στὸ πρόσωπο καὶ τότε μπάτσισαν, κι' ἄλλοι τότε ραβδίσανε λέγοντας « Προφήτεψέ μας, Χριστέ, πὸς σέ » χτύπησε ».

154. Κι' ὁ Πέτρος εἶταν καθισμένος ὄξω στὴν αὐλή, κι' ἦρθε κοντά του μιὰ κοπέλλα κι' εἶπε « Κι' ἐσὺ εἰσὺνα μὲ τὸν Ἰησοῦ τὸ Γαλιλαῖο ». Κι' αὐτὸς ἀρνήθη προστά σ' ὄλους κι' εἶπε « Δὲν ξέρω τί » λές ». Καὶ σὰ βγῆκε στὴν αὐλόπορτα, τὸν εἶδε μιὰ ἄλλη καὶ λέει στοὺς ἐκεῖ « Αὐτὸς » εἶτανε μὲ τὸν Ἰησοῦ τὸ Ναζωραῖο ». Καὶ πάλι ἀρνήθη μ' ὄρκο πὼς « Δὲν τὸν » ξέρω τὸν ἄνθρωπο ». Καὶ σὲ λίγο πῆγαν οἱ παρόντες κι' εἶπανε τοῦ Πέτρου « Ἀληθινὰ ἀπὸ κείνου εἶσαι κι' ἐσὺ γιατί ἡ » λαλιά σου σὲ μαρτυρεῖ ». Τότε ὄρχισε νὰ καταριέται καὶ νὰ ὀρκίζεται πὼς « Δὲν τὸν » ξέρω τὸν ἄνθρωπο ». Κι' ἀμέσως λάλησε πετεινός, καὶ θυμήθη ὁ Πέτρος τὸ λόγο τοῦ Ἰησοῦ ποῦχε πεῖ, πὼς « Πρὶ λαλήσει » πετεινός, τρεῖς φορὲς θὰ μ' ἀρνηθεῖς ». Καὶ βγῆκε ὄξω κι' ἔκλαψε πικρά.

155. Καὶ σὰν ξημέρωσε, συμφώνησαν ὄλοι οἱ πρωτοπαπάδες κι' οἱ δημογερόντοι τὸ νὰ θανατώσουν τὸν Ἰησοῦ κι' ἀφοῦ τὸν ἔδεσαν, τὸν πῆραν καὶ τὸν παραδόκανε στὸν Πειλάτο, τὸν ἀρχηγό.

156. Τότες ἔταν εἶδε ὁ Ἰούδας ὁ παραδότης του πὼς καταδικάστηκε, μετάνιωσε καὶ γύρισε τὰ τριάντα τ' ἀργυρὰ στοὺς πρωτοπαπάδες καὶ δημογερόντους λέγοντας « Ἀμάρτησα παραδίνοντας αἷμα ἄθῳ ». Κι' ἐκεῖνοι εἶπαν « Καὶ τί μ' ἐμᾶς; Ἐσὺ » συλλογίσου το ». Καὶ πετώντας τ' ἀργυρὰ μέσα στὸ ναό, ἔφυγε καὶ πῆγε καὶ κρεμάστηκε. Καὶ πῆραν τ' ἀργυρὰ οἱ πρωτοπαπάδες κι' εἶπανε « Δὲν πρέπει νὰν τὰ βάλουμε στὸν Κορβανᾶ, ἐπειδὴ ἔναι πλεωρωμὴ γιὰ αἷμα ». Καὶ συμφωνήσανε ἀπ' αὐτὰ κι' ἀγόρασαν τὸ χωράφι τοῦ κεραμιδᾶ γιὰ νεκροταφεῖο τῶν ξένων γι' αὐτὸ ὀνομάστη τὸ χωράφι ἐκεῖνο αἱματοχώρο ὡς στὰ σήμερα. Τότες ἀλήθεισε τὸ εἰπωμένο μέσο τοῦ Ἱερεμίου τοῦ προφήτη, ποῦ λέει Καὶ πῆραν τὰ τριάντα τ' ἀργυρὰ, τ' ἀντίτιμο τοῦ τιμημένου, ποῦ τίμησαν ἀπὸ τοὺς γιούς τοῦ Ἰσραήλ, καὶ τᾶδωκαν γιὰ τὸ χωράφι τοῦ κεραμιᾶ καθὼς ὁ Κύριος μὲ πρόσταξε.

157. Κι' ὁ Ἰησοῦς στάθηκε μπροστά στὸν ἀρχηγό, καὶ τότε ρώτησε ὁ ἀρχηγὸς καὶ λέει « Ἐσὺ ἔσαι ὁ βασιλέας τῶν Ἰουδαίων; » Κι' ὁ Ἰησοῦς τοῦ εἶπε « Ἐσὺ τὸ » λές ». Κι' ὅταν τὸν κατηγοροῦσαν οἱ πρωτοπαπάδες κι' οἱ δημογερόντοι, δὲν ἀπάντησε τίποτα. Τότες ὁ Πειλάτος τοῦ λέει « Δὲν ἀκοῦς πόσα σὲ κατηγοροῦν; » Καὶ δὲν τ' ἀπάντησε μήτε σ' ἓνα του λόγο, τόσο π' ἀποροῦσε ὁ ἀρχηγὸς ὑπερβολικά.

158. Καὶ κάθε σκόλη ὁ ἀρχηγὸς συνέθιζε νὰν τοῦ λευτερώσει ἓνα φυλακισμένο τοῦ λαοῦ, ὅποιον ἤθελεν. Κι' εἶχαν τότες φυλακισμένο σημαντικὸ ποῦ λέγονταν Βαραββᾶς. Ἐνῶ ἔτανε λοιπὸν συναγμένοι, τοὺς εἶπε ὁ Πειλάτος « Πιόνε θέτε νὰ σᾶς » λευτερώσω, τὸ Βαραββᾶ, ἢ τὸν Ἰησοῦ, » αὐτὸν ποῦ λέγεται Χριστός; » Γιατί ἤξερε πὼς ἀπὸ μῖσος τὸν παράδωκαν. Κι' ἐνῶ καθότανε στὴν ἔδρα, ἔστειλε ἡ γυναῖκα του καὶ τοῦπε « Μὴν ἔχεις τίποτα μ' ἐκεῖνον » τὸν ἄθῳ, γιατί ἔπαθα πολλὰ γι' αὐτὸν » ἀπόψε σι' ὄνειρό μου ». Ὅμως οἱ πρωτοπαπάδες κι' οἱ δημογερόντοι ἔπεισαν τὰ πλήθη νὰ ζητήσουνε τὸ Βαραββᾶ, καὶ τὸν Ἰησοῦ νὰν τότες ἐξολοθρεύουν. Κι' ἀποκρίθη ὁ ἀρχηγὸς καὶ τοὺς εἶπε « Πιόνε θέτε » ἀπὸ τοὺς διό τους νὰ σᾶς λευτερώσω; » Κι' αὐτοὶ εἶπαν « Τὸ Βαραββᾶ ». Τοὺς λέει ὁ Πειλάτος « Τί λοιπὸν νὰ κάνω τὸν » Ἰησοῦ ποῦ λέγεται Χριστός; » Τοῦ λένε ὄλοι τους « Νὰ σταυρωθεῖ ». Κι' ὁ ἀρχηγὸς εἶπε « Γιατί τί κακὸ ἔκανε; » Κι' ἐκεῖνοι πιδὸ πολὺ φωνάζανε καὶ λέγανε « Νὰ » σταυρωθεῖ ». 159. Κι' ὁ Πειλάτος βλέποντας πὼς τίποτε καλὸ δὲν κάνει παρὰ μεγαλώνει ὁ θόρυβος, πῆρε νερὸ κι' ἔνιψε τὰ χέρια ὀμπρὸς στὸ πλῆθος κι' εἶπε « Ἀθῳ εἶμαι ἀπὸ τὸ αἷμα αὐτό » ἐσεῖς » συλλογιστήτε το ». Κι' ὄλος ὁ λαὸς ἀποκρίθηκε κι' εἶπε « Τὸ αἷμα του ἀπάνου » μας κι' ἀπάνου στὰ παιδιὰ μας ». Τότες τοὺς λευτέρωσε τὸν Βαραββᾶ, καὶ τὸν Ἰησοῦ τότες βουρδούλισε καὶ τὸν παράδωκε νὰ σταυρωθεῖ.

160. Τότες οἱ στρατιῶτες τ' ἀρχηγοῦ πῆρανε στ' ἀρχηγεῖο τὸν Ἰησοῦ καὶ μάζεψαν τριγύρω του ὄλη τὴ φρουρά. Καὶ ντύνοντάς τον κόκκινη στολή τοῦ τὴ φορέσανε, κι' ἔπλεξαν ἓνα στεφάνι ἀπ' ἀγκάθια καὶ τοῦ τῶβαλαν τριγύρω στὸ κεφάλι, καὶ καὶ

λάμι στὸ δεξί του χέρι καὶ γονατιστοὶ μπροστά του τὸν περίπαιξαν καὶ λέγανε « Σὲ χαιρετοῦμε, βασιλέα τῶν Ἰουδαίων » καὶ φτύσαντές τον πῆραν τὸ καλάμι καὶ τότε χτυποῦσανε στὴν κεφαλή. Κι' ὅταν τὸν περίπαιξαν, βγάζοντάς του τὴ στολή τὸν ἔντυσαν τὰ φορέματά του, καὶ τὸν πῆρανε νὰν τότε σταυρώσουν. Καὶ σὰ βγαίνανε, ἦσαν ἓναν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν Κυρήνη ποῦταν τ' ὄνομά του Σίμωνας αὐτὸν ἀγγάρεψαν γιὰ νὰ σηκώσει τὸ σταυρὸ του. Κι' ἄμα φτάσανε στὸ μέρος ποῦ τὸ λένε Γολγοθᾶ, ποῦ σημαίνει κάρας μέρος ποῦ τὸ λέν, τοῦδωκαν νὰ πιεῖ κρασί μὲ χολὴ ἀνακατωμένο κι' ὅταν τὸ δοκίμασε, δὲ θέλησε νὰ πιεῖ. Κι' ἀφοῦ τότε σταυρώσανε, μοιράστηκαν τὰ ρούχα του βάζοντας λαχνό. Καὶ κάθησαν καὶ τότε φύλαγαν ἐκεῖ. Κι' ἔβαλαν ἀπάνου ἀπὸ τὸ κεφάλι του γραπτὸ τὸ φταίξιμό του *Αὐτὸς εἶναι ὁ Ἰησοῦς ὁ βασιλέας τῶν Ἰουδαίων*.

161. Τότες σταυρώνονται μαζί του διὸ κακοῦργοι, ἓνας ἀπὸ τὰ δεξιὰ κι' ὁ ἄλλος ἀπὸ τ' ἀριστερά. Κι' οἱ διαβάτες τότε βλαστημοῦσαν καὶ κουνῶντας τὸ κεφάλι ἔλεγαν « Ἐσὺ ποῦ γκρεμίζεις τὸ ναὸ καὶ σὲ » τρεῖς μέρες μέσα τότε χτίσεις, σώσου ὁ » ἴδιος ἂν εἶσαι γιὸς τοῦ Θεοῦ, κατέβα » ἀπὸ τὸ σταυρὸ ». Ἔτσι κι' οἱ πρωτοπαπάδες μὲ τοὺς διαβισμένους καὶ δημογερόντους τὸν περίπαιξαν καὶ λέγανε « Ἄλλους ἔσωσε, ὁ ἴδιος νὰ σωθεῖ δὲ μπορεῖ. Βασιλέας τοῦ Ἰσραήλ εἶναι ἄς κατεβεῖ τώρα ἀπὸ τὸ σταυρὸ καὶ θὰν τὸν πιπέψουμε. Στὸ Θεὸ στηρίζεται ἄς τότε » γλυτώσει τώρα ἂ θέλει γιατί εἶπε πὼς » τοῦ Θεοῦ εἶμαι γιὸς ». Καὶ τὸ ἴδιο, κι' οἱ κακοῦργοι οἱ σταυρωμένοι μαζί του τότε βρίζανε,

162. Κι' ἀπὸ τίς ἔξη ἡ ὥρα ἔγινε ὄλλη τὴ γῆ σκοτάδι ὡς στίς ἔννια ἢ ὥρα. Καὶ κατὰ τίς ἔννια ἢ ὥρα φώναξε ὁ Ἰησοῦς φωνὴ μεγάλη κι' εἶπε « Ἐλωεὶ ἔλωεὶ, λεμὰ » σαβακτανεὶ, ποῦ σημαίνει « Θέ μου, Θε

» μου, γιατί μὲ παραίτησες; » Καὶ τ' ἀκουσαν μερικοὶ παρόντες κι' ἔλεγαν πὼς « Τὸν Ἡλία αὐτὸς φωνάζει ». Κι' ἔτρεξε ἀμέσως ἓνας τους καὶ πῆρε ἓνα σφουγγάρι, καὶ γιομίζοντάς το ξύδι τῶβαλε σὲ καλάμι ἀπάνου καὶ τὸν πότιζε κι' οἱ ἄλλοι ἔλεγαν « Ἄς δοῦμε ἂν ἔοχεται ὁ Ἡλίας νὰν τὸν » σώσει ». Κι' ἓνας ἄλλος πῆρε ἓνα κοντάρι καὶ τοῦ τρύπησε τὸ πλευρό, καὶ βγῆκε νερὸ κι' αἷμα. Κι' ὁ Ἰησοῦς ἔκραξε πάλι μὲ φωνὴ μεγάλη καὶ ξεψύχησε.

163. Καὶ νὰ τ' ἄπλωμα τοῦ ναοῦ σκίστηκε σὲ διὸ ἀπὸ πάνου ὡς κάτω, κι' ἡ γῆ σειστήκε, κι' οἱ βράχοι σκίστηκαν, καὶ τὰ μνήματα ἀνοιξαν, καὶ πολλὰ λείψανα τῶν κοιμισμένων ἁγίων ἀναστήθηκαν καὶ βγαίνοντας ἀπὸ τὰ μνήματα ἕστερ' ἀπὸ τὴν ἀνάστασή του πῆγανε στὴν ἄγια χώρα καὶ φανερωθήκανε σὲ πολλούς. Κι' ὁ ἑκατόνταρχος κι' ὄσοι φυλάγανε μαζί του τὸν Ἰησοῦ, σὰν εἶδαν τὸ σεισμὸ καὶ τὰ ὄσα γίνονταν, φοβήθηκαν ὑπερβολικά καὶ λέγανε « Ἀλήθεια γιὸς τοῦ Θεοῦ εἶταν αὐτὸς ».

164. Κι' εἶταν ἐκεῖ γυναῖκες πολλὲς θωρῶντας ἀπὸ πέρα, π' ἀκολούθησαν τὸν Ἰησοῦ ἀπὸ τὴ Γαλιλαία καὶ τὸν ὑπηρετοῦσαν ποῦ μεταξὺ τους εἶταν ἡ Μυρία ἢ Μαγδαληνή, κι' ἡ Μαρία ἢ μητέρα τοῦ Ἰακώβου καὶ τοῦ Ἰωσή, καὶ τῶν γιῶν τοῦ Ζεβεδαίου ἢ μητέρα.

165. Κοὶ σὰ βράδιασε, ἦρθε ἓνας ἄνθρωπος πλούσιος ἀπὸ τὴν Ἀριμαθαία ποῦ τὸν ἔλεγαν Ἰωσήφ, ποῦχε κι' αὐτὸς ὑπάρξει μαθητὴς τοῦ Ἰησοῦ αὐτὸς πῆγε στὸν Πειλάτο καὶ ζήτησε τὸ λείψανο τοῦ Ἰησοῦ. Τότες πρόσταξε ὁ Πειλάτος νὰ δοθεῖ. Κι' ὁ Ἰωσήφ πῆρε τὸ λείψανο καὶ τὸ τύλιξε σ' ἓνα σάβανο καθάριο, καὶ τῶβαλε μέσ' στὸν καινούργιο του τὸ τάφο ποῦχε κόψει μέσα στὸ βράχο κι' ἀφοῦ κύλισε πέτρα μεγάλη κοντὰ στὸ στόμα τοῦ τάφου, ἔφυγε. Κι' εἶταν ἐκεῖ ἡ Μαριάμ ἢ Μαγδαληνή κι' ἡ ἄλλη ἢ Μαρία, καθισμένες ἀντικρὺ στὸν τάφο.

ΔΗΜΟΝΗΜΕΝΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ

ΣΤΟΝ ΑΧΟ ΤΗΣ ΓΚΑΪΝΤΑΣ *

(Χαρισμένο στὰ ντουμανομυαλένια ἀδέρφια τῆς Πόλης)

Πάρε τ' ἀπόσκια σου ντουβάρια κ' ἔλα ἔδω, στοῦ Δράκου τὰ λημέρια,
ρίξε στὰ κέλαγα τὸν πόθο καὶ τὸν ἀχὸ καὶ κάθε ἔννοια
κ' ἔλα μὲ μᾶς νὰ κάνης κέφια.

"Ἐλα, Μιράντα, ὠϊμένα! νὰ σὲ στολίσουμε μ' ἀστέρια,
στὸν κόκκινο χορὸ μας ἔλα νὰ παίξης ζάροφια ἀσημένια,
λαλούμενα καὶ ταμπουράδες καὶ κόπανους τσαμπουνοντέφια.

Θὰ δῆς στιχομαστόρους μύριους νάχουν μαλλιά ὄργιες καὶ γένια,
Θὰ δῆς ἔθνοπαλληκαράδες, κάτσε μ' αὐτοὺς καὶ παιζογλέντα,
στὸ φαγοπότι τους θὰ κάτσης νὰ φᾶς μπουρέκια καὶ μιλένια
μὲ τὴν ἀντίκα Κεχλιμπάρα καὶ τὸν Κωσιτὴ Παλιοκουβέντα.

Μὴ φοβηθῆς διόλου τὰ ἤσκιαι μήτε τὰ μαῦρα τους τσιμούρια,
παρὰ σαβούρτα παριπέρα μὲ τῆ Ἰδέας τὴν παντιέρα,
μὴ χολοσκᾶς τ' εἶσαι ἐπιδέξια σ' αὐτὰ τῆς γλώσσας τὰ σαντούρια
μέσα στὴ δημοκουβέντα, ἀτσαλοκαστροκαμαριέρα.

Στὴ μαυροταίμπουρη καρδιά σου, πού ὁ σεβντὰς νιαλαβερίζει,
στῆσε μιὰ σιάτουα τῆς γλώσσας τῆς θεμελιοβραχοστατούσας,
βάστα τὸν κόπανο τὸ Ἰδέας καὶ ἄσ' τὸ Μιστριώτη νὰ γκαρίζη,
γίνου σκολειομαμμή καὶ σκλάβα τὸ ἀντρειωμένης μας λεχούσας.

Πάρε σκεπάρι καὶ πριόνι, καζμά καὶ φτυάρι καὶ τσιμπίδα,
σκάψε λυκκώματα καὶ γκούβες ἀπὸ τὸ κάστρο σου τριγύρω,
βάλε γιὰ Ρήγα τὸν Ψυχάρη καὶ τὸ Νουμὰ ἔφημερίδα,
τὸ Φωτεινὸ γιὰ ρηγοπαίδι καὶ τὸ κεφάλι σου . . . οἰχτείρω.

Λόντρα, Τρυγητῆς 1911.

ΑΛΕΞΑΝΤΡΟΣ ΠΑΛΛΗΣ

(*) Ἐντελῶς ἄγνωστο. Στὴ μοναδικὴ ποιητικὴ του συλλογῇ, τὸν «Ταμπουρᾶ καὶ Κόπανο», δὲν ὑπάρχει. Γράφτηκε πολὺ ἀργότερα καὶ δημοσιεύθηκε στὸ σατυρικὸ περιοδικὸ «Σατάν» τῆς Πόλης, (1912, σελ. 62). Μᾶς τῶστελε ὁ κ. Κ. Μ. Μιχαηλίδης.

ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

1 *

3.8.1905.

Ἀγαπητέ μου Φιλήντα,

Τὸ γράμμα σου μοῦ τῶστελε ὁ Ἀργύρης (1) στὴν ὥρα του, καὶ νὰ μὲ συμπαθᾶς πού ἀργησα ὡς τώρα ν' ἀπαντήσω. Ἀφτὸς ὁ Θεουκυδίδης μὲ λιώνει καὶ δὲ μ' ἀφίνει στιγμὴ ὁ σκύλος — ὁ σκύλος ὁ μέγας, ὁ δυνατός, τὸ λιοντάρι! Μὰ θὰ ὠφελήσῃ τὴν Ἰδεούλα, νὰ δεῖς.

Ὅλοι λυπηθήκαμε γιὰ τὸ καινούργιο σου ἀτύχημα (2), μὰ κανεὶς μας δὲν ἔχει ἰδέα τί ἔτυχε καὶ περιμένουμε, ὅταν βγείς, νὰ μᾶς τὰ πεῖς. Μήπως πάλι ἔβαλαν τὰ δαχτυλάκια τους τὰ παπαδόπουλα; Πολὺ παράξενη ὄλη ἀφτὴ ἡ δουλιὰ. Κοίταξε νὰ γράφεις τὸ Ἡμερολόγι σου καὶ νὰ μᾶς βγείς Σιλβίος Πέλλικος.

Πρόσεξε ὅμως μὴ ῥωμαντίζεις στὰ γραψίματά σου. Σοῦ τὸ λέω ἀφτό, γιὰτὶ ἀφού ἔγραψες ἕνα σπαρταριστὸ ἀριστουργηματάκι «Στὰ Βουνὰ τῆς Χαλκιδικῆς», ἐκεῖ πού σὲ πιάνει ὁ Ἀναστάσης, ἔπειτα τὸν κάνεις καὶ μιλάει σάν ἥρωας τοῦ Victor Hugo. Μοῦ τὰ χάλασες ὅλα μὲ τὸ ρωμαντισμὸ σου. Πρόσεχε τὴνε τὴ Σειρήνα — μαγέβει μὰ ἀφανίζει.

Ὁ «Νουμὰς» πάει ὀμπρός. Μὰ εἶναι λίγο στραβόξυλο ὁ Ταγκόπουλος, καὶ καμιά μέρα θὰ τὸνε στελῶ ἀπ' ὅπου ἦρθε.

Ὡς τόσο, μοῦ φαίνεται σὰ λάθος νὰ καταπιαστεῖς λεξικὸ ἀφτοῦ μέσα. Σοῦ χρειάζονται πολλὰ βοηθήματα πού, ἂ δὲν τὰ χεις, θ' ἀναγκαστεῖς νὰ ξανακάνεις τὴ δουλιὰ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ δηλαδὴ Πόρκου, Σομαβέρα, Γαζῆ, Βυζάντιους, Ψύλλα, Γιάνναρη (ὄλα Λεξικά). Ἐπειτα Δημοτικὰ Τραγούδια, Κολοκοτρώνη, Ψυχάρη, Παλαμά, Ἐφταλιώτη, Φιλήντα, Κρουστάλλη κτλ. κτλ.

Δὲν κέρδισα βραβεῖο σὲ διαγωνισμό, παρὰ l'Association pour l'encouragement des études grecques τοῦ Παρισίου δίνει κάθε χρόνο ἕνα βραβεῖο (τὸ Ζουγράφειο)

(*) Τὰ γράμματα 1, 2 καὶ 3 μᾶς τὰ ἔστειλε ὁ κ. Κ. Μ. Μιχαηλίδης (βλ. καὶ σελ. 378).

(1) Ὁ Ἐφταλιώτης.
(2) Τὸν ῥῆξανε στὶς φυλακὲς οἱ Τούρκοι γιὰ τὴν ἐθνικὴ του τὴ δράση.

σ' ἕνα βιβλίο ἐκείνου τοῦ χρόνου, ὁποῖο νομίζει καλύτερο. Φέτος βράβεψε τὴν Ἰλιάδα μὲ 386 φράγκα πού τᾶστελε τοῦ Ψυχάρη γιὰ τὴ Γραμματικὴ σου (3).

Τὸ «γεγονότο» πού ρωτᾶς ἐγὼ τὸ λέω «περιστατικό». Καμιά φορά λέγεται καὶ «φορά» σὰ σημαίνει τὴν «περίσταση».

Γιὰ τὸ Θεουκυδίδη πού σοῦ λέω παραπάνω, ἴσως δὲν ξέρεις τί τρέχει. Λοιπὸν καταγίνουμαι νὰ μεταφράσω τὸ Α' βιβλίο, καὶ βγαίνει κομμάτι κομμάτι στὸ «Νουμὰ» μὲ Κριτικά. Ἀμα τελειώσῃ ἡ δουλιὰ, θὰ βγεῖ μαζί μὲ τὸ ἀρχαῖο κείμενο σκολιασμένο καὶ διορθωμένο.

Σιγὰ σιγὰ προχωροῦμε. Κάθε μέρα βρίσκεται πὼς ἔχουμε καινούργιους φίλους, μάλιστα δασκάλους. Τὴν ἀνοιξη πῆγα στοὺς Κορφοὺς κι' ἐκεῖ βρῆκα ἕνα σωρὸ. Ὁ σύλλογος τῆς Ἀθήνας «Ἐθνικὴ γλῶσσα» ἔβγαλε μανιφέστο καὶ λέει πὼς πρέπει νὰ ξαναχυθοῦν τὰ σκολιά σὲ καλοῦπι δημοτικὸ.

Θάρρος λοιπὸν καὶ γιές.

Δικός σου πάνδα

ΑΛΕΞ. ΠΑΛΛΗΣ

2

8 τοῦ Σταβροῦ 1902.

Φίλε Φιλήντα,

Νὰ τες λοιπὸν τὶς 5 λίρες, κι' ἐλπίζω νὰ σ' ἐλαφρύνουνε λίγο (4).

Πολὺ μ' ἄρεσε ὁ πρόλογος τῆς Γραμματικῆς σου. Ἐτριβα τὰ μάτια μου σάν τότε διάβαζα. Ἐσύ, μωρὲ μάτια μου, τὴν ἔχεις τὴ φωτιὰ μέσα σου καὶ θὰ μᾶς δοξάσεις καμιάν ὥρα. Μονάχα κοίτα τὰ νέβρα σου νὰ εἶναι ἡσυχὰ λιγάκι, μὴν τ' ἀφίνεις νὰ τεντώνουνται καὶ χαλαρώνουνε ἀπὸ μιὰ στιγμὴ στὴν ἄλλη.

Ὁ Ψυχάρης μούστειλε τὸ γράμμα σου. Πολὺ τραϊκὰ (ὅπως λένε στὴν Πόλη) τὰ βλέπεις. Μὲ τὸ νοῦ σου εἶσαι πὼς θὰ πεδεφτῶ 3 χρόνια κι' ἔπειτα γιὰτὶ φωνάζουνε

(3) Μὲ λεφτὰ τοῦ Πάλλη βγῆκε ἡ δίτομη «Γραμματικὴ τῆς Ῥωμαϊκῆς Γλώσσας» τοῦ Φιλήντα.

(4) Τὸν ῥῆξανε οἰκονομικὰ τὸ Φιλήντα. Καὶ πολλοὺς ἄλλους.

μερικοί μάγκες θ' άφίσω τή δουλιά στή μέση; Βλέπεις έχουμε πολλούς που θάκαναν τόν ίδιο κόπο, και δέν πειράζει ά χαθεί ό δικός μου. Κι' έγώ θά βγάλω τή Γραφή κι' έσύ θά ζήσεις νά μάς δοξάζεις, κι' ένια σου. Σάν τυπωθεί και τή δείς, τότες νά μιλήσεις.

'Αφού στό μέρος σου έχουνε θάλασσα και κάνε μερικά κρύα λουτρά (*).

Ό φίλος σου
Α. Π.

Γιά τό νέο σου βιβλίο δέν πλερώνω τίποτα. Βαρέθηκα. Έγώ νά πλερώνω κι' έσύ νά γράφεις κι' (*), βέβαια όχι. "Αν τό νόμιζες σωστό, δέν πείραζε' μά πειράζει όταν δέν τό νομίζεις.

3

19. 11. 1909.

Φίλε, 'λήντα,

*Εγώ κι' ούς του Ταγκόπουλου νά σοϋ στείλει τή συνημαϊκά 'Αναγνώσματα του Χατζιδάκη, μέ γιά.

Τό άμιχθαλόεσσα μπορεί νά είναι όπως λές, δλα γίνονται σ' άφτό τόν κόσμο, ως και όμιχλη στή Λήμνο. Ως τόσο τό όμιχλη μοναχά σέ νόθο στίχο βρίσκεται και τό αίθαλόεσσα έπρεπε, νομίζω, νά είναι αίθαλόεσσα.

Τό διαιτώμαι δέν είναι από τό δίαίτα; Λοιπόν από τοϋτο πρέπει ν' άρχίσεις.

Ό γάδαρος λέγεται γαδάρος Ιντικά, δηλ. γκαντάρ. Και τί βγαίνει από τοϋτο; Βγαίνει πώς ή λέξη είναι γύφτικη. Σά λές από ποϋ έρχεται μιá λέξη, πρέπει νά βρείς τήν τελεφταία της πηγής. Ό Χατζιδ. βρίσκοντας τήν άραβική λέξη βρήκε (τάχα) τήν πρώτη. Μά κι' άφτοϋ λάθος, ή πρώτη άρχή είναι στα Ιντικά. Από τά Ιντικά ή λέξη πήγε στήν 'Αραβία και μέ τους γύφτους στήν 'Ελλάδα. Στους Βυζαντινούς καιρούς οί γύφτοι είταν ζώεμποροι, και θάφεραν καλούς γαδάρους μέ διαφορετικό ίσως χρώμα από τών ψωραλέων κλασικών. 'Αφτή είναι όλη ή φιλοσοφία κι' άκου μέ τί σοϋ λέω.

Τή θεωρία σου τοϋ κι' νάν τή βράσεις

(* Δείγμα της φίνας ειρωνείας του Πάλλη.
(*) 'Ηθελε σώνει και καλά τό κι με άπιστροφο. Είναι γνωστοί οί καβγάδες του γι' άφτό μέ τόν Ψυχάρη.

και νά πιεις τό ζουμί της (δσο έχει).

*Ενώρος έχει ένας 'Αδριανός (έποχή δέν ξέρω). 'Ενωρίστερος έχει ένας Φύλαρχος (219 μ. Χ.) Τό έπίθετο θά είναι ένωρίστερα κι' άπ' άφτό έγινε θετικό ένωρίς. 'Ισως. 'Ενας Γεμίνιος (80 π. Χ.) έχει ένωρα=ένωρίς.

*Εγίνες, βλέπω, και καθαρεβουσιάνος. Νά μάς ζήσεις και νά μάς πάρεις τή λεγάμενη.

'Ασπασμούς
Α. Π.

Γράφω βιβλίο έναντίο τών παπάδων. Δώσε μου καθέκαστα, όσο μπορείς, μά όχι γενικές τε άπόλυτες και όνομαστικές ξεκάρφωτες.

4 *

20 Aigburth Drive, Liverpool

Φίλε κ. Βουτιεριδης,

Πολύ μοϋ άρεσε τό άρθρο σου μέσα στα «'Ελληνικά Γράμματα» «'Η ξένη επίδραση». 'Εκεί όμως που αναφέρεις σελ. 172 άφτούς, που δέν έπηρεάστηκαν από τά ξένα νομίζω λησιμόνησες τόν 'Εφταλιώτη. "Αν και έζησε όλη του τή ζωή στα ξένα, είναι ίσως εκείνος, που δέν έπαθε τίτιο κακό. Οί Ιστορίες του οί Νησιώτικες καθώς και ό Γεροδήμος μυρίζωνε' Μιτυληνιό θυμάρι και τίποτε άλλο.

Πρόθυμος
ΑΛΕΞ. ΠΑΛΛΗΣ

(* Γιά τόν Πάλλη θά έπρεπε βέβαια νά γράψω κάτι, που νά δείχνει καθαρά πια είναι ή ξεχωριστή θέση του στή νεοελληνική λογοτεχνία και γιατί τοϋ δίνουμε τή θέση αυτή όσοι έχουμε μελετήσει όλο τό έργο του. Μά επειδή τώρα δέν εύκαιρώ νά γράψω μέ τήν προεϋμένη προσοχή ό,τι θά ήταν ή αληθινή ταπεινή γνώμη μου γιά τό έργο τοϋ φανατικού αυτοϋ αγωνιστή και ενός από τους πρωτεργάτες γιά τήν κυριαρχία της δημοτικής γλώσσας, περιορίζομαι νά δώσω στή «'Νέα 'Εστία» κάποιο γράμμα του. Μοϋ τό είχε στείλει τόν Αύγουστο τοϋ 1927, άπ' άφορμή κάποιας μελέτης μου, που είχε δημοσιευτή τότε στό περιοδικό «'Ελληνικά Γράμματα» μέ τόν τίτλο «'Η ξένη επίδραση στή νεοελληνική λογοτεχνία» και που κατόπι τυπώθηκε και σέ βιβλίο. Τό γράμμα αυτό τοϋ Πάλλη κι' αν δέν έχη καμιάν άλλη αξία, δείχνει όμως πόσο πρόσεχε και έκρινε τήν εργασία τοϋ καθενός μας, και πού πολύ φανερώνει τή μεγάλη άγάπη τοϋ στόν 'Εφταλιώτη, που, όπως ξέρω κι' από άλλες άφορμές, τόν τιμούσε περίσσα και τόν ήθελε ένα από τους πιά άγνούς νεοέλληνες λογοτέχνες. ΗΛ. Π. ΒΟΥΤΙΕΡΙΔΗΣ

Ό κ. Δ. Γρ. Καμπούρογλους και ό 'Αλέξαντρος Πάλλησ στις όχθες τοϋ Θαλασσιού τής Πεντέλης (βλ. σελ. 359)

ΣΤΟΝ ΑΛΕΞΑΝΤΡΟ ΠΑΛΛΗ

'Εχεις μιá φλόγινη καρδιά,
κορμί σαν άπ' άτσάλι,
και σ' εύρηκαν τά γερατιά
μ' όλόρθο τό κεφάλι!

Πώς τό μυαλό σου τό γερό
τά λόγια τά ζυγιάζει,
σαν τό βουνίσιο τό νερό,
πού κόμπο - κόμπο στάζει!

Δέ μόρεσεν ή ξενητιά
τίποτα νά σοϋ πάρει,
κι' όλο τό έργο σου εύωδó
λεβάντα και θυμάρι!

Ναι, τό τραγούδι σου πλατιά
μονάχ' αυτό μάς δίνει
κείνο που ζούσε τήν παλιά
λεβέντρα Ρωμισούνη.

της Ρωμισούνης ή ψυχή,
πού σά γερή χωριάτα,
πάντα σ' άκλούθαγε πιστή
στή μακρινή σου στράτα!

Μάς σέρνει μέ τόν Ταμπουρά
στ' άγνά τά πανηγύρια,
κι' άδολη μάς κερνάει χαρά
σέ κέδρινα ποτήρια.

Μάς δείχνει άπάτητες κορφές
και κλέφτικα λημέρια,
κι' άστράφουν πύρινες ματιές
μπροστά μας, κι' άγια χέρια!

Κι' όταν τσοπάνος όδηγεί
τό παιδικό κοπάδι,
πώς τότε κείνο τό τραχύ
γίνει' άγάπης χάδι!

... Καιρός ν' άράξεις τώρα πιά
στό γαλανό ακρογιάλι...
Στεφάνι πλέκει από μυρτιά
για τ' ώριο σου κεφάλι

ΣΥΝΤΟΜΕΣ ΓΝΩΜΕΣ

Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ιστορία της προπολεμικής Ρωμιοσύνης από το 1890 ως το 1915 έχει να δείξει ονόματα που έμπνευσε το σεβασμό. Ψυχάρης, Πάλλης, Έφταλιώτης, Παλαμάς! Είτανε τότες η άκμή του γλωσσικού αγώνα κι' αυτοί τα πρωτοπαλήκαρα. Λογοτέχνες και πολεμιστάδες πρώτης γραμμής — και προπάντων επιστήμονες βαρβάτοι, ώστε ο «λόγος» τους να έχει και τα δυό χαρίσματα: της όμορφιάς και της σοφίας. Όλοι τους είχανε πάρει στα σοβαρά τη δουλειά τους, νιώθανε το χρέος και τη φιλοτιμία να κρατήσουνε με όλη τους τη διανοητική και ήθικη δύναμη το πόστο τους στην ηγεσία της πνευματικής αναγέννησης του τόπου.

Τότες η άστική τάξη της Ελλάδας βρισκότανε στο άνοδικό, στο δημιουργικό στάδιο της εξέλιξης της. Κ' ο γλωσσικός αγώνας είτανε το σπουδαιότερο πνευματικό κίνημά της. Έτσι κ' οι άρχηγοί του αγώνα είχανε τις ανάλογες «διαστάσεις». Σήμερα η ίδια άστική τάξη, που δέ μπόρεσε ούτε τότε να λύση το γλωσσικό ζήτημα, βρίσκεται στο στάδιο της παρακμής. Συνθημάται είναι η στροφή προς τα πίσω. Και κυρίαρχος τόνος σε όλες τις έκδηλώσεις της όμαδικής ζωής, η αντίδραστική αμάθεια και ο τσαρλατάνικος ιδεαλισμός.

* * *

Ο Πάλλης είτανε αληθινό παληκάρι σε όλα του: στη μάθηση, στην ποίηση, στον αγώνα. Σοφός, ελκρινής, έπιθετικός, τεχνίτης μεγάλος. Ο λυρισμός του κ' η σάτυρά του έχουν το χάρισμα της ελκρινείας. Και κανένανε λεβαντινισμό. Μυρίζουν ρωμιοσύνη.

Όσο, αν ανάμεσα στους ποιητές του καιρού του δεν είναι ο τελευταίος, όμως σά μεταφραστής είναι ο πρώτος απ' όλους. Η «Ιλιάδα» του και τα «Ευαγγέλια» του είναι μνημεία άριστοτεχνικής κ' εύσυνείδητης δουλειάς: είναι μνημεία της νεοελληνικής δημιουργικής λογοτεχνίας.

ΚΩΣΤΑΣ ΒΑΡΝΑΛΗΣ

ΕΚΕΙΝΟ που θα λογαριαστή περισσότερο απ' όλη την πολυποίκιλη λογοτεχνική δράση του Άλέξαντρου Πάλλη, είναι το μεταφραστικό του έργο. Ός την εποχή του, τη μεταφορά ενός κειμένου στη γλώσσα μας την έπαιρναν οι άνθρωποι των γραμμάτων για δουλειά κάπως άχάριστη και δεύτερης σειράς. Οι περισσότεροι από τους πιο αξιόλογους λογίους δεν άφιερώνανε τη μόρεσή τους σε τέτοια έργα, παρά πολύ σπάνια. Ο Πάλλης, δυνατός γνώστης της κλασσικής φιλολογίας, με ψυχή πλημυρισμένη από την όρεξη και το φως της ζωής, θρεμένος από τό τότε άποκαλυπτικό και πρόσφατο παράδειγμα του Ψυχάρη, βλέπει τ' αρχαία συγγράμματα, που κλείνουνε τόση ζωντανία και χάρη, να τα παίρνουνε για νεκρά και ξεθυμασμένα, χτήμα μοναδικό των πολύ γραμματισμένων που κι' αυτοί, αντί να τα έξηγοϋνε, τα παρεξηγούσανε. Νιώθει την ανάγκη που έχει ο λαός μας να γνωρίση τους αρχαίους άμεσα, έντονα και ζωηρά κι όχι με τα θαμπά γυαλιά των δασκάλων.

Έτσι φαντάζεται τον Όμηρο σαν ένα συγκρατητό λαϊκό έπος και καταπιάνεται να τον άναστήση. Το δημοτικό τραγούδι κ' η άρματωλική ποίηση του Βαλαωρίτη του δίνουνε τα στοιχεία. Τ' άλλα χαρίσματα, τη δύναμη, την παραστατικότητα, το φραστικό χρωματισμό, την τόλμη της πρωτοτυπίας, τα βρίσκει στη δική του γενναία διάθεση, στο πνεύμα του τό βαθύ και καλλιεργημένο, στην κλίση του προς διηρωικό και στη λατρεία του προς τη γνήσια συγκαιρινή ζωή της ρωμιοσύνης. Δημιουργεί λοιπόν έναν καινούριο, δικό του μεταφραστικό τρόπο, άποδίνοντας πιστά όχι μόνο το κείμενο, με και το πνεύμα του παλιού ραψωδοϋ, φέρνοντάς τον τόσο σιμά μας, που να σβήνεται στη φαντασία μας όλο το μεγάλο χρονικό διάστημα που μας χωρίζει από την εποχή του. Και ζωντανεύοντας την εποχή, άνασταίνει τα πρόσωπα, τα έργα και τις μέρες τους.

Μά και στον «Κύκλωπα» του Έδριπίδη, ξαναχωνεύει, σαν το χρυσικό στο έργαστήρι του, το κείμενο, του φυσά τη δική του

ψυχή και το παρουσιάζει σπαρταριστό από ζωή και λάμψη. Έτσι ανεβάζει τη μετάφραση σε λογοτεχνικό είδος πρώτης γραμμής και εκεί δίνει το μέτρο της αξίας και της σοφίας του. Η μεταφραστική μέθοδο του Πάλλη είναι μιá σημαντική κατάκτηση της νέας μας λογοτεχνίας.

ΡΗΓΑΣ ΓΚΟΛΦΗΣ

ΜΕ ΤΟ ΘΑΝΑΤΟ του Άλέξαντρου Πάλλη σβύνει η τριανδρία του γλωσσικού ζητήματος: Ψυχάρης, Έφταλιώτης, Πάλλης, και μαζί με αυτούς έσβυσε ένα όλοκληρο παρελθόν, με τους άγώνες του, την όρμητική του πολεμική, και, προπάντων, με τις ακρότητές του. Είναι γνωστό πως ο Πάλλης θεωρούσε τίτλο τιμής να βάζη δίπλα στο όνομά του τη λέξη «μαλλιάρός» — μιá λέξη που ήταν ένας διασυρμός τότε για κάθε δημοτικιστή.

Μέσα στο τρίγωνο λοιπόν αυτό, με τις τρεις φωτεινές του κορφές, κινήθηκαν με πίστη και ένθουσιασμό οι νέοι της εποχής που τους έθέρμαιναν άλλα ιδανικά και άλλα όνειρα.

Τώρα, όλα εκείνα έσπασαν, γλωσσικό ζήτημα — που να δημιουργή και αίματηρές άκόμα συρράξεις — δεν υπάρχει πιά, και μάλιστα η καθαρεύουσα άρχισε να μπαίνει στον ποιητικό μας λόγο. Άλλα ιδανικά, άθρωπιστικά αυτά, ήρθαν για να θερμάνουν και να οδηγήσουν τη νεότητα στην κατάκτηση από καινούργιους δρόμους και με νέες κατευθύνσεις. Μά στα ιδανικά τους αυτά οι νέοι δεν έχουν έμψυχωτές, όπως είχαμε μες τότε. Ο Ψυχάρης, ο Έφταλιώτης, ο Πάλλης μας έξετρώπωναν, μας έκρατούσαν άσβεστη τη λαμπάδα του ένθουσιασμού, πότε με τα βιβλία τους με τις θερμές άφιερώσεις, πότε με έγκάρδια γράμματα, γιομάτα πίστη και φανατισμό για το «ζήτημά μας», και πότε με δημοσιεύματα, όπου έφιγουράριζαν φαρδιά-πλατιά τα όνόματά μας με κολακευτικές ύποσημειώσεις.

Ο θάνατος του Άλέξαντρου Πάλλη ήρθε να μας θυμίση όλη εκείνη τη δράση που χάθηκε μέσα στο κύλισμα του καιρού, άφηνοντας — παρ' όλες της τις υπερβολές — μιá φωτεινή γραμμή, άπάνω στην όποια κινήθηκε το γλωσσικό μας ζήτημα.

ΑΙΜΙΛΙΑ ΣΤΕΦ. ΔΑΦΝΗ

Ο ΕΦΤΑΛΙΩΤΗΣ και πρό πάντων ο Άλέξαντρος Πάλλης, που ύπήρξαν φιλόλογοι και άνώτεροι υπάλληλοι στον μεγάλο έμπορικό Όικον των Άδελφών Ράλληδων της Άγγλίας, συνέχισαν μιαν ώραιαν προσπάθειαν του Έθνους μας που έπεκράτησεν ίδίως μετά την Άλωσι. σ' ό-

λα τα μέρη που ήταν ξαπλωμένος ο Έλληνισμός. Πρώτα έμποροι κι' έπειτα λόγιοι και κληρικοί. Η προσπάθεια αυτή, κλίσις μάλλον ή σκόπιμη φιλοδοξία, χαρακτηρίζεται ίσως τα πλέον διακριτικά ιδιώματα και ούσιώδη γνωρίσματα της φυλής μας από τους αρχαιοτάτους χρόνους ως τα σήμερα.

Και καλά μου το έλεγεν αυτό ένας μακαρίτης φίλος μου Γερμανός, ο Άδόλφος Γκέλμπερ: Οι Έλληνες ύπήρξαν ανέκαθεν μεγάλα έμπορικά μυαλά και φιλολογικά (φιλοσοφικά) πνεύματα. Δεν έδειξαν, ως νομίζουν πολλοί, μεγάλα στρατιωτικά χαρίσματα. Αν έξαιρέση κανείς τον Μακεδόνα Άλέξανδρον και τους Έπαμεινώνδα και Πελοπίδα της παρακμής, που τας βάσεις της στρατηγικής των έτελειόποισαν οι Γερμανοί των νεωτέρων χρόνων, άλλα μεγάλα στρατηγικά πνεύματα δεν παρουσίασεν η φυλή μας. Αν παραδεχθούμε και την τελευταία γνώμη του στρατηγού Β. Δούσμανη, μεγάλο στρατηγικό μυαλό διέκρινε και τον Άχιλλέα κατά τον Τρωϊκόν πόλεμον. Την Μακεδονικήν φάλαγγα του Μ. Άλεξάνδρου έμιμήθησαν οι Γερμανοί κατά τον παγκόσμιον πόλεμον με τα Vorstoss-Γιγρηπ (προσωθητικά στρατεύματα) και τους κυκλόθεν έλιγμούς του Πελοπίδα και Έπαμεινώνδα έφαρμόζουν πλέον όλοι οι στρατοί ως κυκλωτικές κινήσεις.

Αυτές είναι οι μεγαλύτερες στρατηγικές έκδηλώσεις του Έλληνικού πνεύματος. Είς το έμπόριον όμως και την φιλολογίαν ή αρχαία Έλλάς έκυριάρχησεν όλου του κόσμου και ίδίως μετά την έντασι που της έδωκαν οι νικηφόρες έστρατείες του Μεγ. Άλεξάνδρου, παρ' τους αίρετικούς περισπασμούς και τους θρησκευτικούς αγώνας που έπροκάλεσεν άργότερα το άνακαινιστικόν πνεύμα του Χριστιανισμού με το όποιον έσπατάλησεν επί αιώνας τις πνευματικές δυνάμεις του Έθνους και προετόιμασε την Άλωσι. Άλλά και πάλι το Έμπόριον και ή Φιλολογία, ο Κερδώς και ο Λόγιος Έρμής, όπως τους έλεγαν, έπήραν τον φυσικόν δρόμον των.

Ο Άλέξης Πάλλης ήταν ένας από τους γνησίους και κορυφαίους αντιπροσώπους του Έθνους εις την διπλήν αυτήν ύπόστασιν του φυλετικού χαρακτήρος. Έμπορικός και θετικώτατος, ως λέγουν οι γνωρίσαντες αυτόν εις τον όικον Ράλλη, φιλολογική δύναμις άκατάβλητη, φωτισμένη από τις καθαρώτερες πηγές των αρχαίων Έλλήνων και Ρωμαίων, ως απέδειξε με την μετάφραση της Ιλιάδος, βαθύς μελετητής των μεγάλων ρωμαντικών Άγγλων και Γάλλων και πρό παντός γνώστης και των πλέον άσημάντων λεπτομερειών της ψυχής του Έλληνικού λαού, του όποιου τα τραγούδια, τους θρύλους και τις παραδόσεις και αυτό το σατυρικό πνεύμα έγνώ-

ριζεν έκδηλωμένο σέ στίχους, σέ φράσεις, σέ παροιμίες.

Μιά φορά πού συνεταξείδευσα τυχαίως μέ τόν μακαρίτην από τήν Βιέννην ως τήν Θεσσαλονίκη — μαζύ μας καί ἡ μακαρίτισσα δεσποινίς Ἑλένη Τυφοξύλου — μοῦ ἔδωσε τήν εὐκαιρία σ' ὄλο τό ταξίδι μέ τό μελαγχολικόν καί ἡρεμο ὕφος του ν' ἀκούσω ἀπό τό στόμα του τίς φωτεινότερες ἀλήθειες γιά τούς συγχρόνους μας πολιτικούς, στρατιωτικούς, ἐμπόρους φιλολόγους καί ... λούστρους. Τούς εἶξευρα καλά ὄλους. Τόν ἐθαύμασα. Δέν τόν ξαναεἶδα πλέον.

Αὐτήν τήν ἐντύπωσι μοῦ ἔκαμε καί δέν εἰξεύρω ἂν τήν διατυπώσω ἐδῶ σωστά. Ἄλλοι ἄς κρίνουν τό φιλολογικό του ἔργον καί τούς ἀγῶνες του στό γλωσσικό ζήτημα, ἀρμοδιώτεροι ἀπό ἐμένα.

Δ. Γ. ΚΑΡΑΧΑΛΙΟΣ

ΑΛΕΞΑΝΤΡΟΣ ΠΑΛΛΗΣ. Φυσιογνωμία πολύμορφη. Ἑλληνιστής δυνατός ποιητής μέ εἰλικρίνεια καί γνήσιο αἶσθημα μεταφραστικῆς μοναδικῆς τῶν ἰδεολογικῶν ἀγῶνων μαχητικῆς ὑπέροχος.

Γιά μένα, ὁ Πάλλης θά μείνη σταθμός στά νεοελληνικά γράμματα. Τ' ὄνομά του, συνταιριασμένο μ' ἐκεῖνο τοῦ διαλεχτοῦ δασκάλου καί φίλου του — τοῦ Ψυχάρη, — θά προβάλλη σ' ἐμάς καί τὰ παιδιά μας πρότυπο ἀνθρώπου πού πίστεψε ἀκράδαντα στίς ἀρχές του, πολεμιστή πού ποτέ δέ λιποψύχησε στήν ἀποπνιχτικὴν ἀτμόσφαιρα τῆς μάχης. Μιάς μάχης καρτερικῆς γιά τό συγχρονισμό, τό ζωντάνεμα καί τήν προκοπή τοῦ νεοελληνικοῦ μυαλοῦ, πού πῆγε νά τό μαράνη μιά σεβαστή, μὰ ἐπικίνδυνη παράδοση.

Ὁ Πάλλης δέν εἶναι μονάχα ὁ συναρχηγός τοῦ δημοτικισμοῦ. Ποιητής γνήσιος, ἐφρόντισε νά χαρίσῃ στήν ἀπλαστή ἀκόμα γλῶσσα μας μεταφρασμένα μερικά λογοτεχνικά ἀριστουργήματα τῶν αἰώνων, ἑλληνικά καί ξένα. Ἡ «Ἰλιάδα» τοῦ Πάλλη, μ' ὄλες τίς ἀντιρρήσεις μας, θά μείνη μοναδικό δεῖγμα ὄχι μόνο εὐσυνειδήτης, μὰ τιτανικῆς μεταφραστικῆς προσπάθειας. Τό ἴδιο κ' ἡ μετάφραση τοῦ «Κύκλωπα» τοῦ Εὐριπίδη καί τοῦ σαιξπηρικοῦ «Ἐμπόρου τῆς Βενετίας».

Τά λίγα πρωτότυπά του τραγούδια, ἂν καί δέν εἶναι βέβαια μεγαλόπνευστα, ξεχωρίζουν μέ τή μοναδική τους εἰλικρίνεια, τή λιτότητα, τή ζωντάνια καί τό ἄδολο αἶσθημα. Κάθ' ἐπιτήδευση τούς εἶναι ξένη.

Ἡ γλῶσσα τοῦ Πάλλη βασίζεται σχεδόν ἀπόλυτα στή γλῶσσα τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν. Σήμερα, βέβαια, κανεὶς δημοτικιστῆς δέ δέχεται τή γλωσσική του θεωρία. Ἀλλά τῆς γλώσσας αὐτῆς, πού ὁ Πάλλης

τήν πίστευε καθαυτὸ ἐθνική, ἦταν μοναδικός τεχνίτης.

Ὁ Πάλλης, ἂν καί δέ σπούδασε σέ πανεπιστήμιο τῆ φιλολογικῆν ἐπιστήμη, τήν ἀγάπησε καί τῆ χάρηκε μολαταῦτα ὄχι σάν ἐπάγγελμα, μὰ σάν ἀνάγκη τῆς καλλιεργημένης του ψυχῆς. Ἀπό τὰ χρόνια τὰ προψυχαρικά, δταν ἔβγαζε τήν «Ἀντιγόνη» τοῦ Σοφοκλή βαθυστόχαστα σχολιασμένη, ὡς τὰ τελευταία χρόνια, πού ὑπομνημάτιζε τό Σ τῆς «Ἰλιάδας» ἐκδίδοντάς το (1930), δέ θέλησε ν' ἀποχωριστῆ ἀπὸ τῆς ψυχῆς του τόν ἔρωτα, τῆ φιλολογικῆν ἀπασχόληση.

Στόν Πάλλη γενικά διακρίνουμε τό ἐλάττωμα τῆς ὑπερβολῆς. Στόν ἀγῶνα του ἀδίκησε πολλές φορές ἀνθρώπους, πού μολονότι ἀντίθετος ἀπ' αὐτόν γλωσσικῆς ἰδεολογίας, δέν πρόσφεραν λίγα στήν ἐπιστημονική ζωὴ τοῦ τόπου. Ἐννοῶ τό Χατζιδάκι τόν ἐρευνητὴν ἐκείνον πού μᾶς ἀνοιξε τό δρόμο γιά τῆ μελέτη τῆς νεοελληνικῆς γλώσσας, ὅσο κι ἂν ὁ ἴδιος δέν τήν ἐπίστεψε σάν κατάλληλο ὄργανο γιά κάθε πνευματικὴ ἐκδήλωση τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ.

Τ' ὄνομα τοῦ Πάλλη μολαταῦτα θά μείνη σεβαστό στά νέα μας γράμματα.

ΜΑΝΟΛΗΣ ΚΡΙΑΡΑΣ

Ο ΠΑΛΛΗΣ εἶναι ἓνας ἀπὸ τούς ἀγνότερους καί τούς πιό ρωμαλέους μαχητῆς τῆς δημοτικῆς γλώσσας.

Εἶναι καί ἀκόμα ἓνα ταλέντο πού φτάνει στά ὄρια τῆς μεγαλοφυΐας. Ἐχω πολλές φορές γράψει γι' αὐτόν καί ὁ θαυμασμός μου πρὸς τό ἔργο του εἶναι ἀνεπιφύλαχτος. Ἄλλοτε, σ' ἓνα φύλλο τοῦ Νουμά, ἔδω καί εἴκοσι ἀπάνω κάτω χρόνια, ἔγραψα τό ἐγκώμιό του. Τώρα ἐτοιμάζω μιά ὀμιλία μου γι' αὐτόν — τόν ἀνθρώπο, τόν πολεμιστή, τό μεταφραστή, τόν πεζογράφου καί τόν ποιητή.

Ἐχω ἓνα πλήθος γράμματά του πρὸς ἐμένα, ἄλλα διδαχτικά καί ἄλλα πού μέ κολακεύουν. Ἐπὶ πλέον γιά τίγλο τιμῆς ἀναφέρω, πὼς στά «Κούφια Καρύδια» του δημοσίεψε ἓνα μου πόλημα μέ μιά σέ στίχους ἀπάντησή του, καί στόν «Προυνσοῦ» τόν «Μπαταριά» μου ὀλόκληρο.

Τό πολύφωτο μανουάλι τῶν ἔργων του θά κρατεῖ τήν ἱερή του μνήμη μπροστά στά μάτια μου, Ἰσόβια, λαμπρή.

Μ. ΜΑΛΑΚΑΣΗΣ

ΘΑ ΜΕΙΝΗ στήν ἱστορία τῶν γραμμάτων μας σὰ μιά φυσιογνωμία πρωτότυπη γιά τήν ὑπηρεσία πού πρόσφερε καί στό δημοτικισμό καί στήν ποίηση μέ τή λιγοστή παραγωγή τῶν στίχων του, ἀντρίκια, βουνίσια, μέ τόν ἔντονο ρωμαϊκό χαρακτήρα

της, αὐτό τό χαρακτήρα πού τόν ἐπέβαλεν ἀκόμα καί στόν Ὀμηρο. Ξέρομε ὄλοι πὼς εἶδε τήν ὀμηρικὴ ἐποποιία. Δέν παραδέχτηκε τίποτε ἔξω ἀπ' τό Εἰκοσιένα. Ἡ «Ἰλιάδα», ρουμελιώτικο τραγούδι. Ὁ Ἀχαιοῦς, κλέφτης. Δικαίωσε τήν παραδοξολογία του στήνοντας μιά μεταφραστικὴ δημιουργία, μνημεῖο πού ἔαφνισε καί δυσσάρεστησε πολλούς, τούς ἀποστόμωσε ὁμως κι ἔπαιξεν ἀθόρυβο ὅσο καί τεράστιο ρόλο στό γλωσσικό μας ζήτημα.

Ὅσα γιά τῆ μετάφραση τοῦ Εὐαγγελίου, δέν ἦταν εὐκόλο νά ἔχη τήν ἴδια ἐπιτυχία, ἀφοῦ πλήγωσε τόν τυπολάτρη ἑλληνικό λαό στά καίρια, στή φόρμα Τό λάθος δέν ἦταν δικό του. Ἦταν

λάθος τοῦ ἀνήσυχου Γαβριηλίδη, ὁ ὁποῖος, μέ τό θαυμασμό του στό μεταφραστή καί πρόθυμος νά καταστραφῆ, ἀρκεῖ νά δινε στοὺς ἄλλους ἐκεῖνο πού πίστευεν αὐτός γιά ὠφέλιμο, ἔδωσε στήν καθημερινὴ δημοσιότητα χειρόγραφο φιλολογικό ἀπὸ κείνα πού πρέπει νά ἡσυχάζουν στό συρτάρι καί νά περιμένουν τήν ὥρα τους. Ἡ ὥρα ἦταν μακριά. Ὁ ἑλληνικός λαός, πού λατρεύει πρὸ παντός τῆ μορφή — γιά τῆ θρησκευτικὴ τυπολατρεία του εἶναι περὶ τό νά ξαναπῶ τῆ γνώμη μου, — μόλις εἶδε νά τοῦ ἀγγιζοῦν τό γράμμα, ἐκήρυξε χαμένο τό περιεχόμενον κι' ἐπαναστάτησε.

Ὅταν στά 1923 βρέθηκα στήν Κοπενάγη, πῆγα νά χαιρετίσω μιά μέρα τό διάσημο ἱστορικό τῆς φιλοσοφίας, τόν Ἐφτιγκ. Ἦταν 82 ἐτῶν.

— Πάντοτε θυμοῦμαι, μοῦ εἶπε, αὐτό πού μοῦ ἔλεγε μιά μέρα ὁ πρίγκηψ Γεώργιος τῆς Ἑλλάδος, γιά τῆ μετάφρασή σας τοῦ Εὐαγγελίου... Ὁ λαός λοιπὸν ἐπαναστάτησεν ἐπειδὴ ἓνας λόγιος μετέφρασε τό Εὐαγγέλιο στή λαϊκὴ γλῶσσα. Δέ σὰς φαίνεται παράδοξο;

— Σ' ἐμένα ὄχι, διδάσκαλε. Ὁ λαός μας στόν τύπο βλέπει τό πνεῦμα.

Ὁ φιλόσοφος χαμογέλασε.

— Γιά νά σὰς μιλήσω εἰλικρινῶς, εἶπε, κι ἐμεῖς οἱ Σκανδιναβοί, πού μᾶς θεωροῦν ἀντιμορφιστῆς καί διψασμένους γιά τό πνεῦμα, πολὺ φοβοῦμαι μήπως εἶμαστε τό ἴδιο... Ἐμεῖς οἱ Δανοὶ θελήσαμε προπερσι νά κάνωμε μιά μικρὴ συντόμευση τῆς λειτουργίας, γιά λόγους κοινωνικῆς ἀνάγ-

κης, μιά ἐντελῶς ἀσήμαντη μεταβολὴ σέ δευτερεύοντες τύπους. Ἐ λοιπὸν, αὐτό προκάλεσε μιά τέτοια ἐξέγερση, ὥστε, ἂν δέν ἔγειναν σκηνές, ὅπως σ' ἐοῶς, ἦρθε τό ἴδιο ἀποτέλεσμα. Ὁ λαός τό ἐμπόδισε. Οἱ λαοὶ μοιάζουν σέ μερικά πράγματα, μοῦ εἶπε στό τέλος ὁ φιλόσοφος, κι' ἔρχονται στιγμὲς ὅπου Λουθηρανοὶ καί Ὀρθόδοξοὶ βρίσκονται στήν ἴδια ψυχολογία...

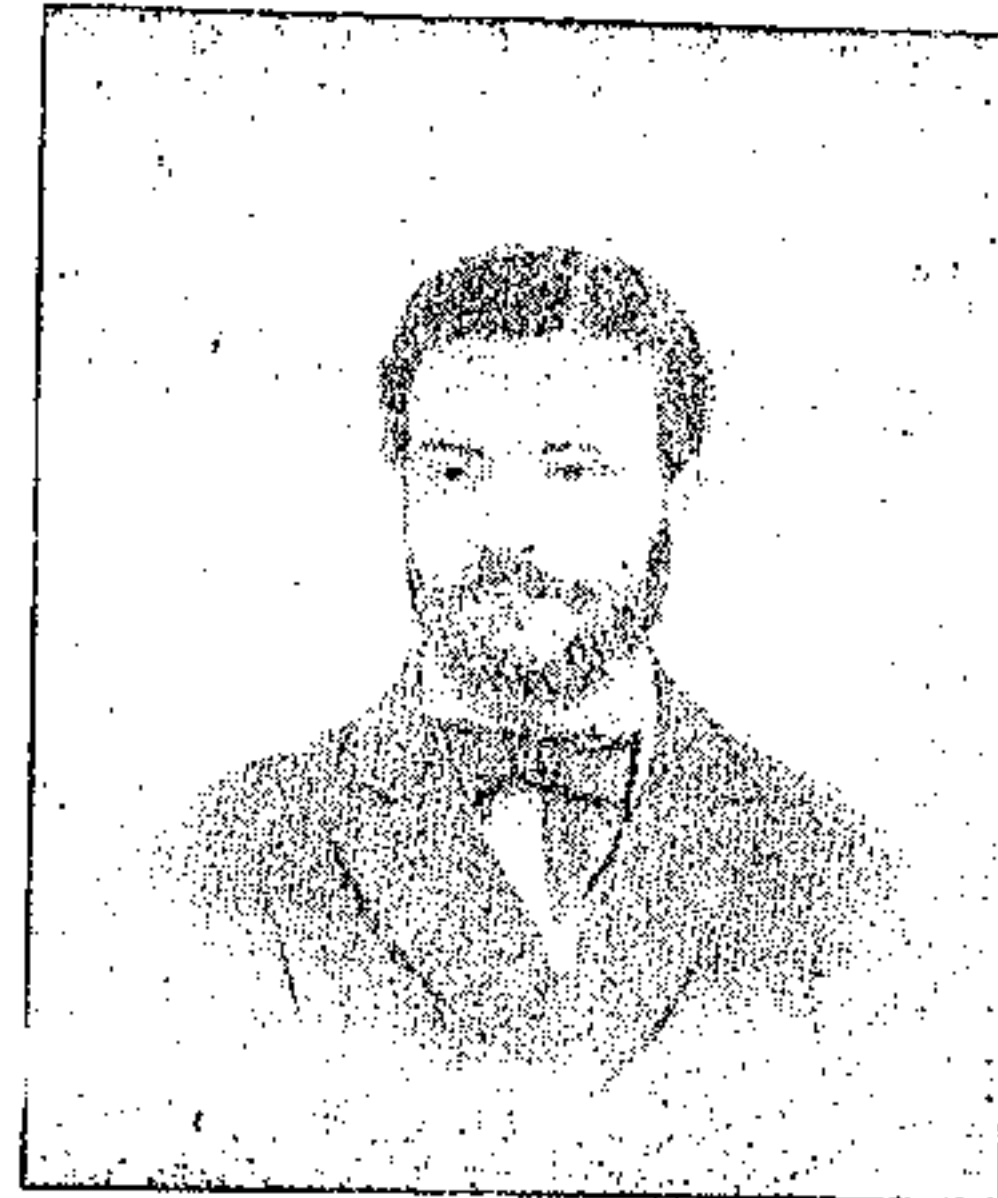
Ἐχω τήν ἰδέα πὼς κι' αὐτόν τόν Ὀμηρο θά ἦταν δύσκολο νά τόν ἐμφανίσῃ ὁ Πάλλης μεταφρασμένο, ἂν δέν εἶχε τήν ἀσυλία τῆς ξένης κοινωνίας στήν ὁποία ζοῦσε. Τέτοιες ἐργασίες κατορθώνονται ὅταν ἀπουσιάζει τό πρόσωπο. Ὁ Ρωμιός σέβεται τήν ἀπόσταση. Τό θαυμάσιο καί ζηλευτό

προνόμιο νά μιλά ἔνας Ἑλληνας ἀπὸ μακριὰ γιά τὰ ἑλληνικά πράγματα, πού ἐξασφάλισε τῆ μετάφραση τοῦ Ὀμήρου, — καί γιά τό Εὐαγγέλιο θά γινόταν τό ἴδιο ἂν ἡ μετάφραση ἐμφανίζοταν ἀργότερα κάπως σέ μικρῆς κυκλοφορίας βιβλίο, ὄχι προσιτό στό πλῆθος, καθὼς κι ἔγεινε, — τό προνόμιο αὐτό, πού εἶναι ἡ ἴδια ἡ ἐλευθερία, ἔθρεψε τό τάλαντο τοῦ Πάλλη. Ἡ ξενητεία τοῦ ἔδωσε τῆ σατυρικὴ φλέβα γιά τὰ ἐπιγράμματά του, τόν πατριωτικὸ καὶ μίσος γιά τούς συγχρόνους του, αὐτῆ, τέλος, τοῦ δυνάμωνε τῆ λατρεία στό ἰδανικὸ

τῆς κλεφτουριάς, λατρεία πού χρωμάτισεν ὄλη του τήν ποιητικὴ παραγωγή κι ἀποκορυφώθηκε στό περίτεχνο καί μοναδικὸ «Κλεφτοτάγροδο».

ΖΑΧ. ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ

Ο ΨΥΧΑΡΗΣ, ὁ Ἑφταλιώτης κι' ὁ Ἀλέξαντρος Πάλλης, εἶναι ἡ πνευματικὴ τριανδρία τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, οἱ συγγραφεῖς πού περισσότερο μέ τούς ἀγῶνες τους παρά μέ τό ἔργο τους, ἔδραϊωσαν καινούργιους ἐκφραστικούς τρόπους στή γλῶσσα. Ἀνεξάρτητα ἀπὸ κάθε λογοτεχνικὴ ἀξία, καί οἱ τρεῖς αὐτοὶ ἄντρες στάθηκαν οἱ ὀδηγητῆς τοῦ ἔθνους σέ μιά περίοδο ἀναγεννήσεως. Τέτοια ὕπηρεξε ἡ ἐποχὴ δταν πρωτοφάνηκε ὁ δημοτικισμός. Ἦτανε τὰ χρόνια ὅπου ἡ προοδευτικὴ μερὶς τῆς ἀστι-

Ὁ ΠΑΛΛΗΣ σέ ἡλικία 30 χρονῶν.

κής τάξεως της Ελλάδος εξορμούσε προς τις κατακτήσεις της, βγαίνοντας μέσα από τον παλιό κλοιό του φεουδαρχισμού. Χαρακτηριστικό είναι πώς στο κίνημα αυτό αντέδρασαν — κι' αντιδρούν ακόμα — οι κύκλοι που βασιάζουν τη δύναμή τους στην φεουδαρχική οικονομική και πολιτική συγκρότηση της κοινωνίας. "Όπως ήταν φυσικό, ένα τέτοιο κίνημα στον πνευματικό τομέα τράβηξε με το μέρος του τα πιο ύγινα και φωτισμένα στοιχεία της αστικής τάξεως που βλέπανε την εθνικήν αναγέννηση σ'αμιά πνευματική και κοινωνική αναπροσαρμογή των προβλημάτων της χώρας, σύμφωνα με τις νέες ανάγκες που είχανε δημιουργηθεί.

Ανάμεσα στους ανθρώπους εκείνους που αφιέρωσαν τη ζωή τους και την έντονη προσωπικότητά τους στο «ερέθ» που δόνησε την ψυχή τους βαθειά, ξεχωρίζουν στην πρώτη γραμμή οι τρεις φωτεινοί οδηγητές: Ψυχάρης, Πάλλης, Έφταλιώτης. Προσωπικότητες σ'άν αυτές φαίνονται και βρίσκουν την ευκαιρία να δράσουν ευεργετικά κι' ακατάλυτα για το Έθνος τους, μονάχα σ'ε τέτοιες μεταβατικές εποχές εξορμήσεως προς καινούργιες κατευθύνσεις και ιδανικά.

Στη σημερινήν όμως εποχή της καταπτώσεως, της πολιτικής και της κοινωνικής, που θυμίζει την χειρότερη ρωμαϊκή παρακμή, όπου αγωνιζόμαστε για μιά καινούργια ανακατάταξη των ήθικων αξιών, με μοναδικόν ιδίως σκοπό την πνευματική και κοινωνική ανθηση της χώρας, μάταια γυρεύουμε γύρω μας μορφές μεγάλες, ήθικες και δυνατές, για να σταθούν και πάλι οι Οδηγητές της Αναγεννήσεως του Έθνους. Ένας Πάλλης, Ένας Ψυχάρης, Ένας Έφταλιώτης, — που είναι οι σημερινοί διάδοχοί τους;

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΡΑΤΣΙΚΑΣ

ΤΟΝ ΓΝΩΡΙΣΑ πολύ λίγο. Μολτατα, όπως κάθε δημοτικιστής, ξέρω καλά το μεγάλο λογοτεχνικό και φιλολογικό έργο του. Εκείνο που κυρίως απ'αυτό συγκινηί έναν έπιστήμονα, είναι ότι απαντάει με την όποιαν ή καλλιέργεια της έπιστήμης είναι έργο μόνο των έπισήμων αντιπροσώπων της και μάλιστα εκείνων που αρνιούνται το δημοτικισμό. Σ' αυτό το σημείο άλλωστε ο Πάλλης, που η βιωτική του απασχόληση δεν ήταν ή καλλιέργεια της έπιστήμης, ήταν και μιά ένσάρκωση της αρχής ότι η έπιστημονική έρευνα είναι καθήκον και δικαίωμα κάθε ίκανού ανθρώπου — αρχής που στα στενά όρια της χώρας μας είναι αρκετά παραγνωρισμένη.

Ο Πάλλης, έξ' άλλου, ήταν ο τύπος του φιλελεύθερου άστού του 19ου αιώνα. Αν-

τιπρόσωπος της αρχικής ιδεολογίας του άστισμού που εκάμφθηκε πιά στην εποχή μας, δείχνει πόσο το δημοτικιστικό κίνημα ήταν συνειδητός προσανατολισμός των φωτισμένων άστών σ'ε νέα, συγχρονισμένα ιδανικά, για τα όποια έπρεπε να παραμερισθούν παλιές μορφές της ζωής και να διαλυθούν οι προλήψεις του Ιδιορρυθμού κοινωνικού και πνευματικού φεουδαρχισμού μας. Ο φιλελευθερισμός του Πάλλη και η συγχρονιστική δημοτικιστική ιδεολογία του είναι τυπικά γνωρίσματα των πρωτοπόρων άστών του τέλους του 19ου αιώνα. "Ότι η ιδεολογία αυτή έγινε σ'ε μεγάλην έκταση πραγματικότητας, φαίνεται ακριβώς απ' τη σημερινή της πρωτοπορία που την αποτελούν άλλες πιά κοινωνικές τάξεις, αντίθετες της αστικής: όπως δ'α συνέβηκε σ' ένα μεγάλο μέρος της απελευθερωτικής ιδεολογίας του άστισμού. Γι' αυτό το δημοτικιστικό έργο του Πάλλη είναι ένα χαρακτηριστικό σημείο στην Ιστορία της κοινωνικής μας εξέλιξεως κι' απ' αυτή την άποψη παρουσιάζει ξεχωριστό ενδιαφέρον.

Α. Ι. ΣΒΩΛΟΣ

Η ΝΙΟΤΗ, για να ζήσει, έχει ανάγκη από μεγάλους νεκρούς. Μεγάλους όχι μονάχι σ'άν καλλιτεχνικές προσωπικότητες, δ'λλ' και σ'άν ήθικες συνειδήσεις. Ο θάνατος καθιερώνει τις αξίες και τις περιβάλλει με την αίγλη εκείνη του ανέγγιχτου και θρυλικού που άλλιώς ή καθημερινότητα της ζωής θ'α έφθειρε ανεπανόρθωτα.

Από την έποψη τούτη είμαστε αληθινά εούχστεροι από τους πατέρες μας. "Όχι κι' απόλυτα όμως. Οι προσωπικότητες είναι λίγες και κυρίως λείπουνε για μ'ας από το πάνθεο του θανάτου οι σύνθετες εκείνες και θαυμαστές μορφές που λέγονται «μορφές Αναγέννησης». Έχουμε καλλιτεχνικές προσωπικότητες από τη μιά και ήθικες συνειδήσεις από την άλλη. Στις πρώτες: Σολωμός, Παπαδιαμάντης. Στις δεύτερες: Ψυχάρης. Ο Πάλλης έρχεται έδω να προστεθεί.

Πάσχισε ωστόσο να πετύχει για το γλωσσικόν αγώνα μιά κύρωση καλλιτεχνική. Από τη μεριά τούτη πλαταίνει τον όριζοντα κι' αν δ'ε φτάνει σ' αποτελεσμα όριστικό, είναι γιατί η σκληρή εκείνη εποχή τον έμποτίζει με το πνεύμα της μοιραία. Έζησε την περίοδο του λογοτεχνικού άρματωλισμού. Η στιγμή απαιτούσε μαχητές μάλλον παρά καλλιτέχνες. Θυσιάζει την καλλιτεχνικήν ευασθησία του στη βλοσυρήν ανάγκη. Για μ'ας τους νεώτερους, η εποχή εκείνη μένει λιγότερο σ'άν παράδοση και περισσότερο σ'άν άπορία.

Όμως τη νίκη τη δίνουν οι νεκροί. Ψυχάρης, Πάλλης. Τη γενεά τους την ένθουσίασαν. Η σημερινή τους κρίνει. Αύριο θ'α

πάρουνε τη θέση τους όριστικά. "Ας τους είμαστε ευγνώμονες που διαλέξανε για τον έαυτό τους το ρόλο τον πιο τραχύ και τον πιο άχάριστο.

ΑΓΓΕΛΟΣ ΤΕΡΖΑΚΗΣ

ΤΑ ΦΥΣΙΚΑ του χαρίσματα — εξαιρετικός νοός, έντονη ποιητική διάθεση, ευγένεια ψυχής, επιμέλεια, επιμονή, ένεργητικότητα, θεληματικότητα — ένωμένα μ' επικτητα — φιλολογική άνώτερη μόρφωση και γενική ζηλεφτή — ο Άλέξανδρος Πάλλης τά είχε θέσει στη δούλεψη μιάς βαθύτατης αγάπης προς την πατρίδα του — την Ελλάδα.

Κ' είτε ως συγγραφεύς, είτε ως μεταφραστής, είτε ως έμψυχότης, άκούραστος και μονοκόματος, ως τη στερνήν ώρα της πολύχρονης ζωής του, πρωτοστάτησε στην προσπάθεια των λιγοστών, που επιχείρησαν, τα τελευταία πενήντα χρόνια, να διαφώτισουν την Έλληνική κοινή γνώμη, με το σκοπό ν' αναγνωρίσει το Έθνος πώς ή πνευματική προκοπή του θ'α εξαρθηί από την έγκαιρη αναγνώριση της γλωσσικής πραγματικότητας.

Έμεις οι δημοτικιστές της περασμένης πιά Γενιάς τον Α. Πάλλη τότε θεωρήσαμε πάντοτε οδηγό μας και αναγνωρίσαμε ανεπιφύλαχτα την υπέροχην αξία του μεταφραστικού του έργου και ιδιαίτερα της Ηλιάδας. "Όσοι μάλιστα ευτυχίσουμε να τον γνωρίσουμε από κοντά, ξέρουμε πώς ποτέ του δεν άρνήθηκε να βοηθήσει ειλικρινώς την κάθε προσπάθεια, που θ'α μπορούσε να συντείνει στο διαφωτισμό της Έλληνικής Κοινωνίας. Γιατί ο άλύγιστος, όταν έπρόκειτο να υποστηρίξει τις γλωσσικές του πεποιθήσεις, κατόρθωνε να έχει την απαιτούμενη έλευθερία του νοού, ώστε να διακρίνει την καλή θέληση και δσων δεν ήτανε σ'ε όλα σύμφωνοι με τις γνώμες του, και ακόμα να διακρίνει την ωφέλεια από την προκοπή των προσπαθειών τους, άφου κι αυτές θ'α συντελούσαν όπωσδήποτε να διαλυθεί ή πλάνη πώς με την καθαρύουσα μπορεί ν' αναπτυχθεί ή πνευματική ζωή.

Για όλους μας τέλος ο Άλέξανδρος Πάλλης ήταν ο δυνατός, γιατί πρό πάντων ήταν ο καλομορφωμένος και ο πολιτισμένος, που ήξερε και που μπορούσε ν' αγαπή την Ίδέα και να δουλέψει γι αυτή.

ΜΑΡΚΟΣ ΤΣΙΡΙΜΩΚΟΣ

ΕΚΕΙΝΟ που μου έχει κάνει έντύπωση σ'ε το μεγάλο έργο του Πάλλη — που δείχτηκε πραγματικά μεγάλος σ'ε τι καταπίστηκε — είναι το πώς, μολονότι έζησε τα περισσότερα χρόνια του σ'ε έξω-τερικό, έμεινε ωστόσο γνησιώτατος ρω-

μιάς, πιο ρωμιάς μάλιστα κι' από μ'ας που ζούμε σ'ε τούτο τον τόπο.

Σπάνια μπορεί να βρη κανείς σ' άλλου ποιητού μας το έργο τραγούδια τόσο «ρωμαίικα» σ'άν τα τραγούδια του Πάλλη. Θάλεγε κανείς πώς γράφτηκαν — (όπως εκείνη ή περίφημη «Σαμιάτισσα» π. χ. ή το άλλο άριστουργηματάκι, ο «Χωρισμός») — κάτω από τον όλογάλανον ούρανό της Ελλάδας μας, κι' όχι στους άνταριασμένους ούρανοους όπου ζούσε ο ποιητής των.

Κι' ακόμα, σ' εποχή που κοινή ήταν ή πίστις πώς ή Έπανάστασις του 21 ήταν ένα «γενικό» κίνημα του σκλαβωμένου έθνους, ο Πάλλης, μ' ένα του τραγουδάκι, δείχνει πόσο καλά ήξερε τα πράγματα και πώς δεν άγνοούσε πώς όχι μονάχα υπήρχε ένας χωρισμός σ'ε το σκλαβωμένο έθνος — σ'ε κοτζαμπάσηδες και σ'ε φτωχολογιά — μά και πώς αυτός ο χωρισμός συχνά στάθηκε ο λέθριος σ'όν αγώνα, όπου πολλές φορές τα «γενικά» συμφέρον υποχωρούσε μπροστά στις όξύτατες διαμάχες που προκαλούσαν τα συγκρουόμενα συμφέροντα των δύο αυτών τάξεων.

Σ' ένα του τραγούδι, τον «Κανάρη», ο Πάλλης ζωγραφίζει, πόσο προσεκτικά, αυτές τις δυό χωριστές τάξεις, τα «τρανά καλπάκια» και το φτωχό λαό, που τον περιφρονούσαν και που έβγαλε από τα σπλάγγνα του έναν Κανάρη:

«Όλη ή βουλή των προστών σ'ε μ'όλο συναγμένη
είπε πώς δ'εω σ'τη στεριά τους Τούρκους θ'α προσ-
[μέναι]

Τότε έβγαλα το φέσι
και να μιλήσω θάρρεφα προβάλλοντας σ'τη μέση.

«Τίποτα, αρχόντοι, δ'ε φελα, μονάχα το καράβι.
Σ'α μ' άκουσε ένα απ' τα τρανά καλπάκια μας,
[ανάβει]

και το φαρμάκι χύνει.
«Ποιάς είναι αυτός και πώς τον λέν, που συμβου-
[λές μ'ας δίνει:]»

Νά τα Ψαρά πώς χάθηκαν. Κι' εγώ, φωτιά σ'ε
[χέρι
π'ηρα, και πέρα τράβηξα κατά της Χιός τα μέρη,
κ' είπα από κεί, — δ'ε βάσταξα, — με χείλια πι-
[κραμένα:]

«Νά! πώς με λέν έμένα!»

Αυτό το κλασσικό πιά επίγραμμα θάξιζε να σκαλιστή σ'την ταφόπετρα του πυρπολητή.

Γ. ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ

ΟΤΑΝ ΑΡΧΙΣΑ να γράφω, σ'άν άκουγα Ψυχάρης, Πάλλης, όταν διάβαζα τα βιβλία τους, δεν ξέρω γιατί, με τη νεανική μου τότε φαντασία, τους έφερνα μπροστά μου σ'άν δυό Ηρακλήδες μ' ένα ρόπαλο σ'ε το χέρι, σ'άν εκείνους τους παλιούς που

φύλαγαν, ἐκεῖνον τὸν καιρὸ, τὸ Ἑλληνικὸ Στέμμα. Μὲ τὴ διαφορά πὼς αὐτοὶ φύλαγαν τότε, γιὰ μένα, τὰ πνευματικὰ ὄνειρα τῆς Φυλῆς μας, καὶ κάτω ἀπὸ τὸ ἔμβλημα αὐτὸ τῆς νεανικῆς μου φαντασίας, διάβαζα ἀντὶ «Ἰσχύς μου ἢ ἀγάπη τοῦ λαοῦ» κάτι ἄλλο· δηλαδὴ: «Ἰσχύς μου ἢ γλῶσσα τοῦ λαοῦ». Καὶ πραγματικά, τί ἄλλο ἦταν ὁ Πάλλης, τὸ πρωτοπαλλήκαρο αὐτὸ τοῦ Μαλλιαρισμοῦ, παρὰ ἕνας δυνατὸς ἄνθρωπος, ἕνας λεβέντης, μὲ ὄλο πού κάπως Ἑγγλεζόφερνε στὴν ἐμφάνισή του, ἀπὸ τὴ μακροχρόνια διαμονή του στὴν Ἀγγλία: Μὰ ἦταν Ρωμιὸς ὡς τὸ κόκκαλο, Ρωμιὸς στὴν ψυχὴ καὶ σὲ ὅλα του, αὐτὸ φαίνεται σὲ ὅλη τὴ δράση καὶ τὴν πολεμική του, στὰ φιλολογικὰ του ἔργα, τὶς μεταφράσεις του, στὰ ποιήματά του.

Ἔχει ἕνα κουτσαβάκικο ποίημα, ὅπου μιὰ ἀλάνισσα λέει στὸν ἀγαπητικὸ τῆς τὸ περίφημο «τράβα νυχιὰ στὸ μάγουλο», πού ἂν δὲν ἤξερες πὼς τὸ ἔγραψε ἕνας ἐγγλεζομαθημένος Ἑλληνας τοῦ Λίβερπουλ, θὰ νόμιζες πὼς εἶναι γραμμένο ἀπὸ κάποιον πού ἦταν γέννημα καὶ θρέμμα τῆς «Πλατείας τῶν Ἡρώων» τοῦ Ψυρρή καὶ τῆς Κρεμυδαροῦς τοῦ Πειραιῶς.

Ὅταν τὸν πρωτογνώρισα καὶ ἀπὸ κοντὰ, εἶδα πὼς δὲν εἶχα γελαστή, δὲν ἦταν ἀλλιώτικος ἀπὸ ὅ,τι τὸν φανταζόμουν. Πάντα ἀλύγιστο παλληκάρι, παρὰ τὴν προχωρημένη ἡλικία του.

Κάποτε τὸν ἀντίκρουσα στὸ σπίτι τοῦ Ναυάρχου Κουντουριώτη. Ἦταν ἡ μέρα

πού εἶχε γίνει ἐπίθεση γιὰ πολιτικούς λόγους στὰ γραφεῖα ὅπου στεγαζόταν κάποια ἀνθρωπιστικὴ ὀργάνωσις καὶ εἶχε πληγωθεῖ ὁ Κουντουριώτης, πού ἦταν Πρόεδρος αὐτῆς καὶ κάπως λαφύτερα καὶ ὁ γιὸς τοῦ Πάλλης, πού, ἂν δὲ γελιέμαι, ἔκανε χρέη γενικοῦ γραμματέα. Ἄν καὶ πληγωμένος ὁ Ἀλέξ. Πάλλης γιὸς, μὲ ματωμένο τὸ κεφάλι, ἦρθε νὰ πληροφορηθῆ πὼς πάει ὁ Κουντουριώτης καὶ ἐκεῖ ἀνταμώθηκε μὲ τὸν πατέρα του. Ἔνα σφίξιμο τῶν χεριῶν καὶ μιὰ ματιὰ μόνο ἀτάλλαξαν πατέρας καὶ ματωμένος γιὸς, πού μποροῦσε παρὰ τρίχα νὰ εἶχε καὶ σκοτωθεῖ. Οὔτε δειγμάτια ἀγάπης, οὔτε ἀκαιρες συγκινήσεις μέσα στὸν κόσμον πού εἶχε κατακλύσει τὸ σπίτι τοῦ Κουντουριώτη. Μιὰ μόνη χαρακτηριστικὴ καὶ θερμὴ ματιὰ καὶ ἕνα σφίξιμο τοῦ χεριοῦ καὶ βλέποντας αὐτὴ τὴ σκηνή, ρωτοῦσα τὸν ἐαυτὸ μου: «Αὐτὸ εἶναι ψυχραιμία ἐγγλεζικὴ ἢ παλληκαριὰ ρωμέικη;» Ἴσως καὶ τὰ δύο.

Μὰ πρέπει νὰ τονίσω, πὼς ἐνῶ οἱ ἄλλοι ὄλοι γύρω μου Νεοέλληνες κατέκριναν τὴν ἐπίθεσι μὲ τὰ βαρύτερα λόγια, αὐτὸς δὲν ἔβγαλε μιλιὰ. Μάλιστα ἀπὸ τὸ ὕφος του φαινόταν πὼς τὴ θεωροῦσε σὰν μιὰ φυσικὴ ἐκδήλωσι τῆς Φυλῆς μας, πού εἶναι ἴδια καὶ ἀπαράλλαχτη ἀπὸ τὰ παλιὰ τὰ χρόνια. Μέσα σὲ τὸσους Νεοέλληνες πού ἀγαναχτοῦσαν, ὁ ἐγγλεζομαθημένος ἦταν ὁ μόνος πού ἐνοιῶθε τὴ Φυλὴ μας. Αὐτὸς δὲν τὴν παρεξηγοῦσε· τὴν ἐξηγοῦσε μόνο.

ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΧΟΡΝ

ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΑ

Γεννήθηκα στὸν Περαῖα, στὰ 1851. Εἶμαι καταγωγῆς ἀπ' τὰ Γιάννινα. Σπούδασα στὸ γυμνάσιον, στὴν Ἀθήνα καὶ λίγους μῆνες στὸ Πανεπιστήμιον, ὡς φοιτητῆς τῆς φιλολογίας. Στὰ 1869, πῆγα στὸ Manchester κ' ἔγινα ἔμπορος. Στὰ 1875, πῆγα στὸ Bombay, ὅπου ἔμεινα ὡς τὰ 1894, ἔμπορος

πάντα. Ἀπὸ τότες κατοικῶ στὸ Λίβερπουλ, κὶ ἀπ' τὸν καιρὸ πού ἔμαθα πὼς ὕστερ' ἀπ' τὸν πόλεμον εἶχε ἀκόμα ὁπαδοὺς ὁ Δεληγιάννης στὴν Ἑλλάδα, ἔγινα κὶ ἄγγελος ὑπῆκοος. Τώρα δὲν ἔχω πιά κανένα ὄνειρον στὸν κόσμον ἐξὸν τὰ πέντε παιδιὰ μου. Αὐτὰ εἶναι ὅλα — ὡς πού νὰ πεθάνω.

Ὁ Ἀλέξανδρος Πάλλης πέθανε στὸ Λίβερπουλ
στὶς 18 Μαρτίου 1935.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
Πρόλογος στὴν τρίτη ἔκδοσι	5— 6
Εἰσαγωγή	7— 12
ΜΕΡΟΣ Α΄.	
<i>Κεφάλαιο Πρῶτο</i> : Τὸ ἔπος τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα—Οἱ διάφορες παραλλαγές του — Ὁ ἱστορικὸς πυρήνας — Τὰ παλαιότερα Ἀκριτικὰ τραγούδια :	13— 23
<i>Κεφάλαιο Δεύτερον</i> : Τὰ Προδρομικὰ ποιήματα. Ἄλλα μνημεῖα :	24— 31
ΜΕΡΟΣ Β΄.	
<i>Κεφάλαιο Πρῶτο</i> : Τὸ Χρονικὸ τοῦ Μορέως—Μεσαιωνικὲς Ἑρωτικὲς Ἱστορίαι — Ἄλλα μνημεῖα :	32— 52
<i>Κεφάλαιο Δεύτερον</i> : Ἡ Κυπριακὴ Λογοτεχνία :	52— 57
<i>Κεφάλαιο Τρίτον</i> : Ἡ Κρητικὴ Λογοτεχνία :	57— 80
<i>Κεφάλαιο Τέτατον</i> : Παλαιὰ δημοτικὰ τραγούδια ἐρωτικὰ :	80— 83
<i>Κεφάλαιο Πέμπτον</i> : Ἀπλοελληνικὴ πεζογραφία μετὰ τὴν ἄλωσι :	83— 86
ΜΕΡΟΣ Γ΄.	
<i>Κεφάλαιο Πρῶτον</i> : Πεζογράφοι τῆς Μετακρητικῆς περιόδου :	87—112
<i>Κεφάλαιο Δεύτερον</i> : Ἡ ποίησις στὴ Μετακρητικὴ περίοδο :	112—126
ΜΕΡΟΣ Δ΄.	
<i>Κεφάλαιο Πρῶτον</i> : Λυρικοὶ τῆς Ἑπτανήσου :	127—166
<i>Κεφάλαιο Δεύτερον</i> : Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης :	166—170
<i>Κεφάλαιο Τρίτον</i> : Καθαρολόγοι ποιηταὶ :	170—178
<i>Κεφάλαιο Τέτατον</i> : Ἀφηγηματικὴ πεζογραφία :	179—196
<i>Κεφάλαιο Πέμπτον</i> : Οἱ γλωσσικὲς φιλονικίες καὶ ὁ Ψυχάρης :	197—214
<i>Κεφάλαιο Ἑκτον</i> : Ἡ ποίησις ὕστερ' ἀπὸ τὸ θάνατον τοῦ Βαλαωρίτη :	214—272
<i>Κεφάλαιο Ἑβδόμον</i> : Ἱστορία καὶ ἱστορικοὶ :	272—282
<i>Κεφάλαιο Ὀγδοον</i> : Ἡ ἀφηγηματικὴ παραγωγή :	282—315
<i>Κεφάλαιο Ἐνατον</i> : Δημοτικισμὸς καὶ νεοδημοτικισμὸς :	316—323
<i>Κεφάλαιο Δέκατον</i> : Φιλόσοφοι, διανοηταὶ κλπ. :	324—329
<i>Κεφάλαιο Ἐνδέκατον</i> : Σατυρικοὶ ποιηταὶ καὶ πεζογράφοι.—Εὐθυμογράφοι, χρονογράφοι.—Ἡ περιηγητικὴ λογοτεχνία.—Πολεμισταὶ, προπαγανδισταὶ, ἐθνοκῆρυκες :	329—339
<i>Κεφάλαιο Δωδέκατον</i> : Τὸ θέατρο στὸ 19ο καὶ 20ο αἰῶνα :	340—352

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ, ΠΡΟΣΘΗΚΕΣ, ΑΛΛΑΓΕΣ

Στή σελίδα 12 στίχο 22, 23, 24, 25 αντί : Τὸ τέταρτο θὰ ἱστορῆ κ.τ.λ.,
[νὰ διαβαστῆ : Τὸ τέταρτο θὰ ἱστορῆ τὴν ὕστερα
[ἀπ τὸ 1821 ἕως τὴ σημερινὴ ἐποχὴ κίνησι.

»	»	19	»	36	ἡ λέξις πιστεύω νὰ μπῆ σὲ εἰσαγωγικὰ «πιστεύω».
»	»	21	»	13	καὶ 14 ἀντὶ χαρακτῆρα νὰ διαβαστῆ : χαρακτῆρα.
»	»	24	»	29	ἡ λέξις πολίτης νὰ γραφῆ μὲ κεφαλαῖο : Πολίτης.
»	»	24	»	32	τὸ ὀσπίτην νὰ γίνῃ : ὀσπίτιν.
»	»	44	»	36	τὸ κομμάτ νὰ γίνῃ : κομμάτι.
»	»	48	»	6	τὸ τὰν Κλειτοβὸ νὰ γίνῃ : Κλειτοβό.
»	»	48	»	41	τὸ Βερθερίχο νὰ γίνῃ : Βερθερίχο.
»	»	49	»	4	τὸ διασκευὴ τούτη νὰ γίνῃ : διασκευὴ αὐτῆ.
»	»	54	»	19	τὸ Daukins νὰ διορθωθῆ : Dawkins.
»	»	56	»	22	τὸ κι' ἕνα ἄλλο νὰ γραφῆ : κ' ἕνα ἄλλο.
»	»	58	»	23	τὸ διαλέκτου νὰ γίνῃ : ἰδιώματος.
»	»	60	»	27	τὸ 1861 νὰ διορθωθῆ σὲ 1679.
»	»	64	»	9	τὸ "Ἐπειτα νὰ διορθωθῆ : "Ἐπειτα.
»	»	73	»	18	τὸ κατὰ τὸ 16 αἰῶνα νὰ γίνῃ : κατὰ τὸ τέλος τοῦ [16ου αἰῶνα.
»	»	78	»	40	τὸ ὄνομα Λούρας νὰ γίνῃ : Λούρας.
»	»	79	»	5	καὶ 9 τὸ » » » » »
»	»	85	»	17	ἀντὶ Μουργούνιος νὰ γραφῆ : Μαργούνιος.
»	»	90	»	8	τὸ Gsaecobarbarum νὰ γραφῆ Graecobarbarum.
»	»	91	»	τελευταῖο	τὸ ἔτατου νὰ γραφῆ : ἔνατου.
»	»	93	»	τὸ ὑποστήριξαν	νὰ γίνῃ : κήρουξαν.
»	»	101	»	τὸ Χατζερῆ	νὰ γίνῃ : Χαντζερῆ.
»	»	106	»	40	τὸ Μιστριώτηδων νὰ γίνῃ : Μυστριώτηδων.
»	»	122	»	13	τούτη στιχουργία νὰ γίνῃ : αὐτῆ στιχουργία.
»	»	128	»	26	τὸ Τέλοια γλῶσσα νὰ γίνῃ : Τέτοια γλῶσσα.
»	»	128	»	32	τὸ μάννα νὰ γίνῃ : μάνα.
»	»	128	»	38	τὸ αὐτοσχεδιάζῃ νὰ γίνῃ : αὐτοσχεδιάζει.

Στή	σελ.	132	στίχο	33	τὸ κείμενα κείμενα νὰ γίνῃ : κείμενα.
»	»	138	»	34	τὸ κάτω νὰ γίνῃ : κάτω.
»	»	144	»	10	τὸ στὴν μορφιά νὰ γίνῃ : στὴν ὄμορφιά.
»	»	145	»	33	τὸ δὲν ἀναστιχουργεῖ νὰ γίνῃ : δὲν ἔναστιχουργεῖ.
»	»	159	»	20	τὸ ἐπάνω μας νὰ γίνῃ : ἀπάνω μας.
»	»	164	»	10	τὸ Ἑλληνικοῦρες νὰ γίνῃ : Ἑλληνικοῦρες.
»	»	166	»		νὰ λείψῃ τὸ : παραθέτοντας καὶ σχετικὴ βιβλιο- [γραφία.
»	»	181	»	28	μετὰ τὸ τοῦ Ἑμμανουήλ Ροῖδη νὰ προστεθῆ : [τὸν δποῖον προαναφέραμε.
»	»	182	»	33	τὸ διώχνει νὰ γίνῃ : ἀποκρούει.
»	»	190	»	15	τὸ βρῖσκω σ' αὐτῆ νὰ γίνῃ : βρῖσκει κανεὶς σ' [αὐτῆ . . .
»	»	191	»	10	τὸ ὄρθιος νὰ γίνῃ : ὄρθιος.
»	»	192	»	προτελευταῖο	καὶ τελευταῖο στίχο τὸ : συμπλήρωσε κ.τ.λ. : [νὰ γίνῃ συμπίλησε τὶς Κρητικὲς ἀφηγήσεις [τοῦ Ζαμπελίου καὶ Κριτοβουλίδη.
»	»	206	»	στίχο 8	τὸ Ἑλλατώματα νὰ γίνῃ : Ἑλαττώματα.
»	»	215	»	37	τὸ καθαρεύουσαν νὰ γίνῃ : καθαρεύουσα.
»	»	237	»	13	τὸ κοντόχονδρος νὰ διαβαστῆ : κοντόχοντρος.
»	»	251	»	τελευταῖο	ἀντὶ André Chénier νὰ διαβαστῆ André [Chénier.
»	»	261	»	31	τὸ Rénue νὰ διορθωθῆ σὲ Revue.
»	»	280	»	τελευταῖο	καὶ στὴ σελίδα 281 στίχο 1 καὶ 2 τὸ : [Ἱστορία τῶν Κρητικῶν Ἐπαναστάσεων κ.τ.λ., νὰ [διορθωθῆ ὡς ἐξῆς : «Ὁ Κ. Κριτοβουλίδης ἔγρα- [ψε τὰ «Ἀπομνημονεύματα τοῦ περὶ αὐτονομίσεως [τῆς Ἑλλάδος πολέμου τῶν Κρητῶν». Ὁ Σ. Ζαμ- [πέλιος τὰ «Κρητικὰ Σκηνογραφήματα». Τὸ : Ὁ [Κονδυλάκης κ.τ.λ. νὰ λείψῃ.
»	»	295	»	5	τὸ Ξενοπόλου νὰ γίνῃ : Ξενόπουλου.
»	»	300	»	6	τὸ τὴν ἀξία νὰ γίνῃ : τὴν ἀξία του.
»	»	301	»	14	τὸ σπλάγγνα νὰ γίνῃ : σπλάχνα.
»	»	305	»	10	νὰ λείψῃ ἢ τελεία μετὰ τὴ φράσι τῆς νέας Ἑλ- [ληνικῆς.
»	»	306	»	40	τὸ κατόγεροι νὰ γίνῃ : καλόγεροι.
»	»	307	»	32	νὰ λείψῃ τὸ κόμμα ὕστερ' ἀπὸ τὴ λέξι : κατοι- [κημένη.
»	»	311	»	30	νὰ λείψουν τὰ εἰσαγωγικὰ μετὰ τὴ λέξι : ἔλευ- [θεριῶν.

- Στὴ σελίδα 315 στίχο 35 ἡ περίοδος : Ἡ Πηνελόπη Δέλτα κ.τ.λ. ὡς τὴ λέξι
[παιδιά νὰ διαβαστῇ : Ἡ Πηνελόπη Δέλτα ἔγραψε
[ἀφηγήσεις γιὰ παιδιά. Ἡ ψυχολογία τοῦ μαθη-
[τόκοσμου ἀπασχόλησε τὴ Λιλίκα Δασκαλάκη.
- » » 326 » 32 νὰ προστεθῇ : Ὁ Καροῦσος «Δοκίμιον τῆς Ἱ-
[στορίας τῆς ἀρχαίας παρ' Ἑλλήσι φιλοσοφίας»
(1888).
- » » 328 » 27 τὸ L. Brunchwieg νὰ γραφῇ L. Brunshwieg.
- » » 334 » 6 τὸ Ρωμηοὶ νὰ γίνῃ : Ρωμοί.
- » » 358 » 31 τὸ «Ξεφάντωμα τοῦ Κουλουβάτου» νὰ γίνῃ :
[«Ξεφάντωμα» τοῦ Κουλουβάτου.